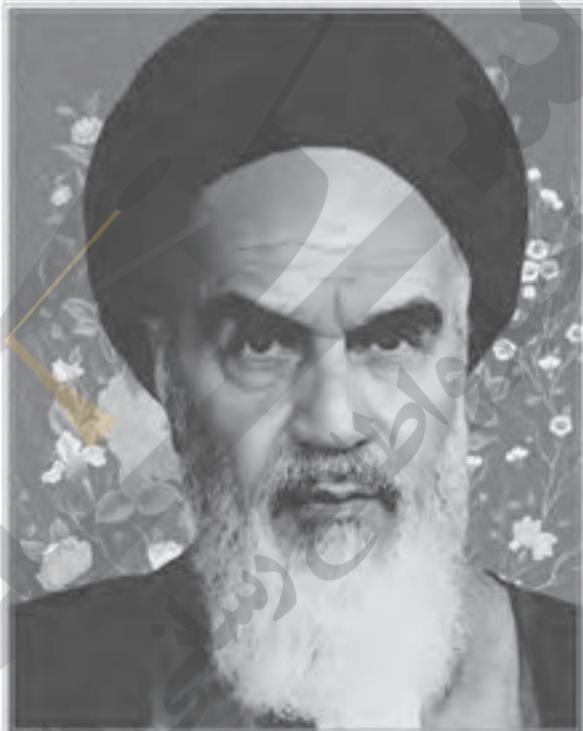

پایه نهم دوره اول متوسطه
کتاب معلم (راهنمای تدریس)

«أنس و الفت انسان با هنر و آثار هنری شامل ادبیات، نقاشی و ... برخاسته از حس زیبایی شناسی اوست. هنر، آدمی را به شناخت سرچشمه زیبایی ها فرا می خواند و روح سرکش او را به آرامش می رساند.»

امام خمینی (رحمة الله علیه)

فهرست

پیشگفتار : سخنی با دبیران ارجمند

بخش اول : کلیات

- ۲ مبانی برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه
- ۵ رویکردهای حاکم در برنامه درسی فارسی دوره اول متوسطه
- ۸ اصول برنامه درسی و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه
- اهداف برنامه درسی آموزش زبان و ادبیات فارسی متوسطه اول، پایه نهم
- ۱۴ ساختار کتاب فارسی نهم
- ۱۷ ساختار و محتوا : بررسی ساختار کلی کتاب فارسی نهم
- ۳۴ روش های یاددهی - یادگیری در برنامه درسی
- ۴۱ الگوی تدریس چیست؟
- ۴۵ عوامل مورد توجه در یادگیری
- ۴۸ ارزشیابی در برنامه درسی فارسی متوسطه

بخش دوم : بررسی درس ها

- ۵۸ ستایش : به نام خداوند جان و خرد
- ۶۱ فصل ۱ : زیبایی آفرینش
- ۶۲ درس ۱ : آفرینش همه تنبیه خداوند دل است
- ۶۸ حکایت : سفر در خود
- ۶۹ درس ۲ : عجایب صنع حق تعالی
- ۷۵ شعرخوانی : پرواز
- ۷۷ فصل ۲ : شکفتن
- ۷۸ درس ۳ : مثل آینه، کار و شایستگی
- ۸۴ درس ۴ : هم نشین
- ۹۱ روان خوانی : دریچه های شکوفایی
- ۹۲ فصل آزاد : ادبیات بومی ۱
- ۹۳ درس ۵ : درس آزاد

۹۶	فصل ۳: سبک زندگی
۹۷	درس ۶: آداب زندگانی
۱۰۶	حکایت: راه مهتری
۱۰۷	درس ۷: پرتو امید
۱۱۴	درس ۸: همزیستی با مام میهن
۱۱۸	شعرخوانی و حکایت
۱۲۱	فصل ۴: نام‌ها و یادها
۱۲۲	درس ۹: راز موفقیت
۱۳۰	درس ۱۰: آرشی دیگر
۱۴۲	درس ۱۱: زن پارسا
۱۵۲	روان خوانی: دروازه‌ای به آسمان
۱۵۵	فصل ۵: اسلام و انقلاب اسلامی
۱۵۶	درس ۱۲: پیام آور رحمت
۱۶۴	حکایت: سیرت سلمان
۱۶۵	درس ۱۳: آشنای غریبان، میلادِ گل
۱۷۲	درس ۱۴: پیدای پنهان
۱۷۷	شعرخوانی: بود قدر تو افزون از ملایک
۱۷۸	فصل آزاد: ادبیات بومی ۲
۱۷۹	درس ۱۵: درس آزاد
۱۸۱	فصل ۶: ادبیات جهان
۱۸۲	درس ۱۶: آرزو
۱۸۹	درس ۱۷: شنازده کوچولو
۱۹۲	روان خوانی
۱۹۳	نیایش: بی‌تا برآیم دستی ز دل
۱۹۴	فهرست منابع

سخنی با دبیران ارجمند

والا نگشت هیچ کس و عالم نادیده مَر معلّم والا را
(ناصرخسرو)

ستایش خداوند پاک و مهربان را سزااست که به ما زمان و توان داد تا بتوانیم در پرتو مهر و نواختش، این کار را در جهت اهداف فرهنگی - تربیتی نظام آموزش و پرورش و با تأکید بر نقش تأثیرگذار معلّم و ارتقای خودباوری در فرایند یاددهی - یادگیری به پیش ببریم.

فارسی پایه نهم با ساختار جدید (مهارت های خوانداری و مهارت های نوشتاری) از دید بیوستاری و برنامه ریزی تألیف کتاب های فارسی، دنباله همان زنجیره ای است که از پایه اول ابتدایی پدیدار گشت و پس از پیمودن فراز و فرودها و کسب تجربه ها، اکنون این چنین، رخ نموده است.

با استقلال یافتن «مهارت های نوشتاری» و تألیف کتاب ویژه ای برای آن، از مهر سال ۱۳۹۳، مجال رویش دوباره درس نگارش و انشا فراهم می شود و در پی آن، فضای آفرینش و خلاقیت نیز در پهنه آموزش های مدرسی ما درخشان تر می شود و به پرورش ذوق و بالندگی استعدادها و تقویت تخیل، کمک بیشتری می کند. افزون بر این، آموزش املا، نگارش و انشا نیز به شیوه های علمی و جهت یافته، مبتنی بر محتوایی ساخت مند صورت می گیرد.

کتاب راهنمای معلّم فارسی پایه نهم، برای آشنایی بیشتر با مبانی برنامه و همسو کردن نگرش دبیران گرامی این درس با رویکردها و اهداف آموزشی - تربیتی، سامان یافته است. قصد ما در این کتاب، فراهم کردن گنجینه ای از دانش نبوده است بلکه خواسته ایم برای هر موضوع، دریچه ای به روی ذهن ها بگشاییم و جهشی در روش ها ایجاد کنیم و باقی را به همت بلند شما همکاران عزیز بسپاریم؛ به همین روی، برخی درس ها را فراخ تر و برخی دیگر را به اشارت، بررسی کرده ایم؛ پس کتاب راهنمای معلّم، آغاز راهی است که پویه ها و باریک اندیشی ها و تلاش های پیگیر آموزشی شما آن را به فرجام درست و هنجارمند می رساند.

بر بنیاد آنچه گفته ایم، درنگ در زمینه های زیر، بایسته است:

- بیوستگی «مهارت های خوانداری و مهارت های نوشتاری» با کتاب های دوره ابتدایی، ایجاب می کند که معلمان گرامی از موضوع ها و مباحث مطرح شده در دوره پیشین، کاملاً آگاه باشند.

– با توجه به اینکه رویکرد آموزشی کتاب، فعالیت محور و مشارکتی است، توصیه می‌شود همکاران محترم با به کارگیری روش‌های پویا و فعال آموزشی همچون: گفت و گو و بحث گروهی، همیاری و قضاوت عملکرد و با ورود فعالانه دانش‌آموزان در فرایند یاددهی – یادگیری، کلاس را سرزنده و با طراوت نگهدارند تا آموزش و یادگیری، پویا، پایا، مانا تر و ژرف‌تر صورت گیرد.

– در تألیف کتاب، به ویژه در بخش دانش‌های زبانی و ادبی، اصل را بر «تدریج»، سیر تکوینی و آموزش مرحله‌ای نهادیم؛ بنابراین، از گسترش مباحث و شرح غیرضروری که به انباشت دانش و خستگی و فرسایش ذهنی دانش‌آموزان می‌انجامد، باید پرهیز کرد؛ زیرا مباحث نگارشی، دستوری و ادبی در سال‌های بعد، فریه‌تر و کامل‌تر بیان خواهد شد، بنابراین در آموزش باید اندازه نگاه داشت و به ساختار کتاب پای‌بند بود که «این به ظاهر نقص، تدریج‌آوری است».

ساختار فصل‌های کتاب فارسی نهم، اندکی با کتاب‌های فارسی پایه هفتم و هشتم متفاوت است. در ادامه به کوتاهی، هر فصل را معرفی می‌کنیم:

در فصل نخست «زیبایی آفرینش» دو درس آمده است که تصویری از خلقت بی‌مانند خداوند را با علم و آگاهی در پهنه آموزش رسمی پیوند می‌دهد.

فصل دوم «شکفتن»، دو درس دارد که دانش‌آموزان را با ویژگی‌های دوره نوجوانی و تلاش برای به‌ثمر رساندن توانایی‌های آنها آشنا می‌کند.

فصل آزاد، در این کتاب، به دو بخش تقسیم شده است؛ بخش نخست پس از فصل شکفتن و بخش دوم در ادامه فصل اسلام و انقلاب اسلامی آمده است. این تغییر بر بنیان بازخوردهایی است که از معلمان ارجمند به دست آمد و اکنون می‌توان این فصل را در نوبت‌های اول و دوم بررسی کرد.

در فصل آزاد و بخش نخست «ادبیات بومی»، فرصتی فراهم آمده است تا با توجه به فصل شکفتن، دانش‌آموزان با نظرات و راهنمایی شما دبیران گرامی، احساسات و علائق ملی و منطقه‌ای خود را نسبت به زبان، گویش و همه ویژگی‌های فرهنگ بومی، در قالب‌های «درس، حکایت و شعر خوانی» آشکار کنند.

دروس سه گانه فصل سوم «سبک زندگی»، جلوه‌های اخلاق و تأثیر آن را در زندگی بیان می‌کند و هنجارها و آداب بهتر زیستن را بر پایه فرهنگ این سرزمین نشان می‌دهد.

در فصل چهارم «نام‌ها و یادها»، دانش‌آموزان طی سه درس با برخی از شخصیت‌های بزرگ و نام آشنا و شیوه زندگی و رفتار آنان آشنا می‌شوند.

پنجمین فصل، به نام «اسلام و انقلاب اسلامی» است که سه درس دارد. در این درس‌ها، دانش‌آموزان با برخی از ویژگی‌های شخصیت‌های برجسته و تاریخی جهان اسلام آشنا می‌شوند و به تأثیر انقلاب اسلامی در بهینه‌زبان و ادبیات و بنیادهای فکری و اجتماعی جامعه، پی می‌برند.

در بخش دوم فصل آزاد «ادبیات بومی»، دانش‌آموزان با توجه به فصل اسلام و انقلاب اسلامی، محتوای مناسب را در قالب‌های درس پانزدهم و روان خوانی، تولید می‌کنند. در تولید محتوای درس آزاد، پیداست که تکیه بر عنوان فصل، راهنما و کمک به زایش ذهن خواهد بود اما این سخن به معنای محدود ساختن توانایی و دامنه ذهنی نباید تلقی گردد به همین سبب اگر دانش‌آموزی، گرایش به تهیه و نگارش موضوعی دیگر داشته باشد؛ پذیرش آن هم مانعی ندارد؛ زیرا آنچه اهمیت دارد؛ فرصت سازی برای تقویت نگرش و رشد مهارت‌های زیبایی است.

آخرین فصل (فصل ششم)، «ادبیات جهان» با دو درس، نمونه‌هایی از ادبیات جهان را فرا روی دانش‌آموزان قرار می‌دهد تا آفاق فکری و ادبی آنها را گسترش دهد و زمینه لازم را برای آشنایی با ادبیات جهان و مقایسه آن با ادبیات ایران، فراهم نماید.

آنچه در برنامه آموزشی و فرایند یاددهی - یادگیری درس ادبیات فارسی باید به طور ویژه مورد تأکید قرار گیرد؛ توجه به دو مسئله زیر است :

الف) تقویت سواد خوانداری و خُرده مهارت‌های آوایی زبان.

ب) پرورش سواد ادراکی با در نظر گرفتن لایه‌ها و سطوح درک متن.

در این دو زمینه، همه ما به مطالعه و تمرین بیشتری نیاز داریم. از هر فرصتی برای یادگیری باید بهره بگیریم. تا خود خواننده و یادگیرنده خوبی نباشیم؛ آموزنده خوبی نخواهیم بود.

سخن آخر را به مثنوی معنوی مولانا جلال الدین محمد(ره) وا می‌گذاریم :

این همه گفتیم لیک اندر بسیج	بی عنایات خدا هیچیم هیچ
بی عنایات حق و خاصان حق	گر ملک باشد، سیاهستش ورق

گروه زبان و ادب فارسی

دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری

بخش اوّل

کلیات

مبانی برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه

مقدمه

زبان و ادبیات فارسی، بازنمایاننده اندیشه‌ها، باورها و شکوه فکر فرهیخته فرهنگ ایران است و چونان میراث ارزشمند نسل‌ها و سده‌ها از گذشته به امروز، راه یافته است. برگ برگ فرهنگ و ادب فارسی را آثار مشهور و منظومی تشکیل داده که بیانگر غنای اندیشه و بینش‌وری ایرانیان است. توجه به این موضوع حیاتی و وظیفه حساس و خطیر برنامه‌ریزان درسی به ویژه در قلمرو تعلیم و تربیت به شمار می‌رود تا از طریق ایجاد فضاهای مناسب برای دانش‌آموزان، امکان آشنایی آنان با این ذخایر فرهنگی فراهم آید و تجارب شایسته برای رسیدن به مراتبی از حیات طیبه و نیکوتر زیستن، کسب شود. از نگاهی دیگر، زبان و ادب فارسی به دلیل رابطه نزدیک و ناگسستنی با اندیشه و تفکر انسان، می‌تواند نقشی مهم در تقویت خلاقیت و کاربرد درست مهارت‌های زبانی و ادبی داشته باشد؛ بنابراین، با طراحی و تدوین برنامه درسی مناسب، می‌توان دانش‌آموزان را با این حوزه آشنا و آنان را نسبت به پاسداری از این میراث فرهنگی ترغیب کرد و در بکارگیری آموخته‌ها در زندگی توانمند ساخت.

ضرورت برنامه‌ریزی و تألیف جدید در دورهٔ اول متوسطه

در پی تدوین و تصویب اسناد فرادستی همچون «سند تحوّل» و «راهنمای برنامهٔ درسی ملی ج.ا.ا»، زمینهٔ بازاندیشی، و بازنگری در برنامه‌ها و بازتألیف آنها فراهم گشت. به همین سبب، راهنمای برنامهٔ درسی زبان آموزی دورهٔ ابتدایی که تولید اولیهٔ آن مربوط به سال‌های ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸ بود و اصلاح نهایی آن تا سال ۱۳۸۵ به طول انجامید، دگر بار می‌بایست خود را با اسناد تحوّل جدید همسو می‌ساخت، از این رو، کار همسوسازی این برنامه با برنامهٔ درسی ملی، تقریباً از سال ۱۳۸۸ آغاز گردید و در سال ۱۳۹۰ به فرجام رسید و پس از آن تألیف کتاب‌های فارسی ابتدایی از سر گرفته شد.

به دنبال تغییرات ایجاد شده در ساختار نظام آموزشی (تبدیل ۳-۴-۵ به ۳-۳-۶) که نتیجهٔ اجرایی شدن برنامهٔ درسی ملی بود، تغییر و تحوّل از برنامهٔ دورهٔ ابتدایی به برنامهٔ دورهٔ دوم آموزشی نیز راه یافت و عنوان دورهٔ تحصیلی از راهنمایی (پایه‌های اول، دوم و سوم) به دورهٔ اول متوسطه (پایه‌های هفتم، هشتم و نهم) تغییر نام داد و بدین سان فرایند تغییر و تحوّل از سال ۱۳۹۰ به دورهٔ اول متوسطه رسید. نخست راهنمای برنامهٔ درسی آموزش زبان و ادبیات فارسی این دوره بازنگری و اصلاح شد و در پی آن، بازتألیف کتاب‌های درسی فارسی ضروری و اجتناب‌ناپذیر گردید.

برنامهٔ درسی فارسی در دورهٔ اول متوسطه یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین برنامه‌های درسی است که با دورهٔ ابتدایی و دیگر برنامه‌های درسی این دوره، ارتباط معناداری دارد؛ به گونه‌ای که ذهن و زبان دانش‌آموز را نسبت به دنیای یاددهی - یادگیری علوم، پویاتر و گویاتر می‌کند.

دلایل تغییر برنامه

۱- تغییر رویکردهای آموزشی زبان فارسی در ابتدایی و لزوم تداوم آنها در متوسطه
در برنامه‌های جدید آموزش زبان فارسی، محتوای دروس، فعالیت‌ها و تمرین‌ها و حتی نحوهٔ مدیریت کلاس و درس مبتنی بر همیاری، مشارکت و فعال بودن دانش‌آموزان است. در تمرین‌هایی چون «به دوستانت بگو»، «با هم بخوانیم» و ...، کارهای گروهی در کلاس‌ها صورت می‌گیرد و انتظار می‌رود در امتداد و استمرار برنامهٔ آموزش زبان فارسی دورهٔ ابتدایی، این نگرش در دورهٔ متوسطه نیز در قالب گفت و گو و تحلیل متون تحقق یابد.

۲- تغییر در سیاست‌ها و نگرش‌های آموزشی و برنامه‌ریزی

نظام آموزشی باید دانش‌آموزان را به خودباوری و خودشکوفایی برساند. باید دانش‌آموزان توانمندی‌های خود را کشف و استخراج کنند تا در آینده در مقابل چالش‌های پیش‌رو بتوانند موفق شوند. از این گذشته، ظرفیت‌های علمی و توانایی‌های منطقه‌ای معمولاً در نظام آموزشی ما فرصت، جایگاه و امکان بروز نمی‌یابند. معرّفی زبان و فرهنگ و ادبیات مناطق به طور دقیق و سنجیده، به دلیل ظرفیت اندک کتاب درسی تا کنون مجال طرح نیافته است. در کتاب‌های فارسی ابتدایی به این موضوع به خوبی توجه شده است و درس‌های آزاد، مجال و فرصتی فراهم آورده‌اند تا دانش‌آموزان بتوانند ناگفته‌های کتاب درسی را که دوست داشتند در کتاب درسی بیابند، خود تهیه و تولید کنند (با نظارت و هدایت معلم).

این دیدگاه آموزشی باید در کتاب‌های فارسی متوسطه استمرار یابد و کتاب‌ها، آیین‌های باشند که دانش‌آموزان خود را در آن بیابند. توجه بیشتر به مبانی دینی، هویت ملی، فرهنگ بومی و قومی ایران، و تأمل و درنگ دانش‌آموزان در زبان فارسی و ادبیات منطقه‌ای، خود از دستاوردهای این دیدگاه نوین خواهد بود.

۳- ترویج فرهنگ مطالعه، کتاب‌خوانی و پژوهش

در برنامه جدید زبان‌آموزی ابتدایی به کتاب‌خوانی توجه ویژه شده است و یک ساعت از برنامه هفتگی آموزش فارسی به کتاب‌خوانی اختصاص یافته است. در پایان هر کتاب، فهرست کتاب‌های مناسب با برنامه درسی فارسی ابتدایی معرّفی شده است که معلم متناسب با هر درس، برخی از آنها را در کلاس می‌خواند و بقیه در فرصت‌های دیگر توسط دانش‌آموز خوانده می‌شوند. این نیاز باید در کتاب‌های فارسی دوره متوسطه نیز برآورده شود و فرهنگ مطالعه، کتاب‌خوانی و پژوهش در متن برنامه دیده شود.

۴- ادامه منطقی ساختار و محتوای کتاب‌های فارسی ابتدایی در دوره متوسطه

هر چند محتوا و ساختار کتاب‌های فارسی متوسطه متفاوت با دوره ابتدایی است اما لازم است ادامه دوره ابتدایی باشد تا از این طریق امکان تسلسل و جامعیت طرح مباحث و مفاهیم آموزش زبان و ادبیات فارسی برای برنامه‌ریزان درسی و معلمان فراهم شود و دانش‌آموزان بتوانند بدون سردرگمی و تکرار بیهوده به طور منطقی مطالب را دریافت کنند.

مجموعه این دلایل و تفاوت ساختار و محتوای کتاب‌های فارسی ابتدایی با کتاب‌های فارسی متوسطه و لزوم تداوم و استمرار برنامه آموزشی فارسی ابتدایی در دوره‌های متوسطه ایجاب می‌کند که برنامه جدید فارسی متوسطه طراحی و تدوین شود.

رویکردهای حاکم در برنامه درسی فارسی دوره اول متوسطه

رویکرد، جهت‌گیری اساسی نسبت به یاددهی و یادگیری و ابعاد گوناگون آن در حوزه برنامه‌ریزی درسی است. رویکرد عام این برنامه، بر بنیاد «برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران»، یعنی شکوفایی فطرت الهی، استوار است و تألیف و سازماندهی کتاب با توجه به عناصر پنجگانه (علم، تفکر، ایمان، اخلاق و عمل) و جلوه‌های آن در چهار پهنه (خود، خلق، خلقت و خالق) انجام گرفته است. در این برنامه درسی، برای آموزش مهارت‌های خوانداری یک رویکرد اصلی و چند رویکرد فرعی مورد توجه بوده است که عبارت‌اند از:

رویکرد اصلی: رویکرد مهارتی

رویکرد اصلی برنامه در تألیف و سازماندهی محتوای آموزشی این دوره، «رویکرد مهارتی» است. یعنی توانایی‌های خوانداری زبان، مهارت‌هایی هستند که در بی‌آموزش، تمرین، تکرار، کار و گفتار، کسب می‌شود. توانایی خواندن یک هنر زبانی نیست بلکه مهارتی اکتسابی است. از این رو، این درس، کاملاً ورزیدنی و عملی است. از کشاندن آموزش کتاب به سمت مباحث دانشی و حفظ کردنی پرهیز شود. دانش‌آموزان باید در کلاس، فرصت تمرین خوانش مناسب و بازخوانی و نقد گفته‌های همدیگر را تجربه کنند. مناسب‌ترین راه، همین است یعنی کار عملی در کلاس. کمتر حرف بزنیم و بیشتر به دانش‌آموزان برای کار و گفت و گو، فرصت بدهیم.

با توجه به انتخاب این رویکرد که در حقیقت جهت‌گیری کل برنامه را نشان می‌دهد، از نگرش حافظه بنیاد، آگاهانه پرهیز شده است.

رویکردهای فرعی در تدوین و سازماندهی محتوا :

— رویکرد پیکره نگر (کلی): بر اساس این رویکرد (روانشناسی گشتالت)، انسان هنگام برخورد با امور و پدیده‌ها ابتدا به پیکره یا کل آنها توجه می‌کند و پس از آن به اجزای سازنده کل می‌پردازد؛ به همین جهت در برنامه‌های درسی و مراحل یاددهی — یادگیری نیز باید نخست اشکال و صورت‌های کل را به دانش‌آموزان یاد بدهیم، سپس با استفاده از شیوه تجزیه کل به عناصر سازنده، اجزای آن را معرفی کنیم؛ مثلاً به جای آنکه دانش‌آموز شعری را بیت بیت حفظ کند، باید کل شعر را چند بار بخواند و پس از دریافت مفهوم و پیام کلی آن، شعر را حفظ کند. سپس شعر را از منظرهای مختلف دستوری، ادبی، نگارشی، املائی و معنایی بررسی و تحلیل کند.

— رویکرد فعالیت محوری: با توجه به اینکه بخش قابل توجهی از ماهیت زبان و ادبیات فارسی، مهارتی است و از طریق این مهارت‌ها به جنبه‌های درونی و برونی فرد پرداخته می‌شود، سعی شده است به طور متعادل در طراحی برنامه درسی فارسی متوسطه به جنبه‌های مختلف دانش‌آموز دوره متوسطه توجه کافی شود و متناسب با آن، عناصر محتوا و فعالیت‌های یادگیری سازماندهی شود.

— رویکرد تلفیقی: از آنجا که درس زبان و ادبیات فارسی ماهیتاً تلفیقی و درهم تنیده است، کوشیده‌ایم برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی به نحوی تلفیق و ارائه شود که در نهایت توانایی‌های ذهنی، درک و فهم، تجزیه و تحلیل، ترکیب و بازسازی، نقد و داوری، برقراری ارتباط با دیگران، ابراز وجود و بیان احساسات، افزایش قدرت خلاقیت و ... تقویت شود. این رویکرد در حوزه‌های زیر انعکاس خواهد داشت:

- ۱- تلفیق مهارت‌های زبانی
- ۲- تلفیق مهارت‌های ادبیات فارسی
- ۳- تلفیق اطلاعات و دانش‌های زبانی و ادبی
- ۴- تلفیق مفاهیم فرهنگی، اجتماعی، دینی و ملی در محتوا
- ۵- تلفیق زبان و ادبیات فارسی با سایر دروس.

— رویکرد ساختاری: زبان و ادبیات، نظامی از عناصر و مؤلفه‌های مرتبط به هم است که برای رمزگردانی معانی به کار می‌رود. هدف از یاددهی و یادگیری، تسلط پیدا کردن بر عناصر این نظام است که معمولاً در حوزه‌های آواشناسی، واحدهای دستوری و واژگانی قرار می‌گیرد. بر اساس این رویکرد، برنامه زبان و ادبیات باید به گونه‌ای باشد که در نهایت دانش‌آموز نسبت به ساختارهای تشکیل‌دهنده زبانی و ادبی آگاهی پیدا کند و از طریق مهارت در شناخت جنبه‌های توصیفی زبان، به

معانی موجود در آن پی ببرد.

— **رویکرد نقش‌گرایی**: در این رویکرد، زبان و ادبیات وسیله و ابزاری برای بیان معانی است. به جای توجه ویژه به عناصر زبانی، به بعد کاربردی و تولیدی زبان و ادبیات تأکید می‌شود. از عناصر زبان و ادبیات فقط در حدی سود جسته می‌شود که معنا و کاربرد زبان تسهیل یابد و محتوای برنامه بر اساس معنا سازماندهی شود. بر اساس این رویکرد صورت و ساخت ظاهری زبان اصل نیست بلکه نقش و معنای زبان مهم است.

— **رویکرد ارتباطی**: در این رویکرد، زبان و ادبیات وسیله‌ای برای فهم و روابط متقابل افراد و برقراری روابط اجتماعی بین افراد تلقی می‌شود. همچنین، به جای توانش زبانی و ادبی به توانش ارتباطی اهمیت داده می‌شود. به درک مطلب، بیشتر از تولید زبان و ادبیات تأکید می‌شود و در نتیجه، امکان تماس دانش‌آموز با زبان و ادبیات واقعی بیشتر شده و امکان تعامل بین افراد و گروه‌ها افزایش می‌یابد. مهم‌ترین نکته در این رویکرد این است که آموزه‌ها و رهیافت‌های این رویکرد به گونه‌ای است که هم رویکرد ساختاری و هم رویکرد نقش‌گرایی را در بر می‌گیرد. شاید بتوان رویکرد ارتباطی را به عنوان یک رویکرد کاملاً تلفیقی در حوزه زبان و ادبیات تلقی کرد که در این صورت از این طریق می‌توان به بسیاری از نیازهای موضوع درسی، دانش‌آموز و جامعه پاسخ داد.

اصول برنامه‌درسی و ادبیات فارسی دوره‌اول متوسطه

اصل ۱

در برنامه‌درسی فارسی دوره‌اول متوسطه اصل بر جنبه‌های عملی زبانی و ادبی باشد.

- تدوین محتوا بر اساس روش فعالیت محوری
- تقویت موازی مهارت‌های شفاهی و کتبی زبان و ادبیات فارسی
- در نظر گرفتن تمرین‌ها و فعالیت‌های عملی و کاربردی
- در نظر گرفتن فعالیت‌های اضافی در کتاب روش تدریس
- آموزش مهارت‌های زبانی و مهارت‌های تفکر و نقد به صورت موازی و مساوی
- ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان بر اساس چهار مهارت زبانی و دو مهارت فرازبانی :

تفکر و نقد

اصل ۲

برنامه باید بتواند توانایی اندیشیدن در نوجوان را تقویت کند.

- پیش‌بینی و سازماندهی داستان‌های دارای پیام‌های غیرمستقیم
- پیش‌بینی فعالیت‌ها و تمرین‌های آشناسازی دانش‌آموزان با مراحل منطقی تفکر از قبیل دسته‌بندی،

مرتب کردن و ...

- آموزش غیرمستقیم توانایی‌های ذهنی مثل مقایسه و تحلیل و ترکیب از طریق فعالیت‌ها
- پیش‌بینی تمرین‌هایی به منظور توانایی اظهارنظر، پیشنهاد و ارائه راه‌حل به نوجوان
- در نظر گرفتن فعالیت‌هایی برای تقویت درک سمعی و توانایی برداشت مناسب از مفاهیم
- پیش‌بینی تمرین‌ها و آزمون‌های خلاق و فعال در ارزشیابی

اصل ۳

از جدیدترین دستاوردها و پژوهش‌های حوزه‌زبان و ادبیات نوجوان در تدوین برنامه

استفاده شود.

- بهره‌گیری از پژوهش‌های مؤسسات و نهادهای داخلی و خارجی در حوزه‌زبان و ادبیات نوجوان

- کاربست یافته‌های پژوهشی در حوزه زبان و ادبیات نوجوان
- پیش‌بینی ساختار و محتوای برنامه بر اساس یافته‌های پژوهشی زبان و ادبیات نوجوان

اصل ۴

- سیر برنامه‌ریزی زبان و ادبیات فارسی از ساده به تکامل یافته، باشد.
- تسلسل منطقی برنامه از زبان به ادبیات به تناسب پایه‌ها
- حرکت از زبان امروزی و طبیعی به زبان تاریخی و کهن
- ادامه منطقی مباحث زبانی، ادبی، نگارشی و املائی دوره ابتدایی
- آموزش نکته‌های زبانی، دستوری، املائی، نگارشی و ادبی بر اساس بسامد، تکرار و ضرورت

اصل ۵

- سیر توجه برنامه از زبان طبیعی به زبان معیار باشد.
- ارائه تمرین‌ها و فعالیت‌های تبدیل زبان گفتار به زبان نوشتار
- طراحی و تدوین تمرین‌ها و فعالیت‌های یادگیری از مهارت‌های شفاهی به مهارت‌های کتبی
- بهره‌گیری از ویژگی‌های زبان و فرهنگ مردم برای ساده‌نویسی
- انتخاب متون مناسب زبانی و ادبی

اصل ۶

- زبان انتخابی ساده و صمیمی و متناسب با ذهن و زبان دانش‌آموزان باشد.
- بهره‌گیری از زبان مناسب نوجوان در نوشتن متن‌ها
- استفاده از اصول و مبانی ساده‌نویسی در نوشتن متن‌ها
- تهیه متن‌های ساده ادبی معاصر

اصل ۷

- به گسترش حوزه‌های زبان فارسی (آواشناسی، معناشناسی و دستور) توجه کافی شود.
- پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه آواشناسی (آواشناسی مقدماتی) و پاره مهارت‌های آوایی
- پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه معناشناسی
- پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه دستور

اصل ۸

- برنامه بر اساس آخرین یافته‌ها و نظریه‌های حوزه زبان‌شناسی و ادبیات باشد.
- توجه به تمامی مهارت‌های زبانی

- رعایت رویکردهای نوین در تمامی مراحل برنامه‌ریزی
- بهره‌گیری از اصول یادگیری نظریه‌های شناختی و فراشناختی
- توجه به بعد توصیفی و کاربردی دستور زبان

اصل ۹

به انواع خط‌های خوانداری و نوشتاری توجه کافی شود.

- استفاده مناسب از خط خواندن و نوشتن
- ادامه روند بهینه‌سازی و خوانانویسی دوره دبستان
- ایجاد زمینه‌های عملی و لازم برای زیباسازی خط

اصل ۱۰

رسم الخط بر اساس آخرین مصوبات شیوه‌نامه سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

باشد.

راهکارها:

- نظارت گروه ویرایش بر رسم الخط
- هماهنگ کردن رسم الخط کتاب‌های فارسی با شیوه‌نامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی
- هماهنگ کردن رسم الخط در سایر کتاب‌های درسی، مجلات رشد و کتاب‌های کمک آموزشی

اصل ۱۱

برنامه باید زمینه‌ساز تقویت مهارت‌های زندگی در نوجوانان باشد.

- آشنا کردن دانش‌آموز با مسئولیت‌های فردی و اجتماعی در سطح ملی و جهانی
- گسترش و پراکندگی نمونه‌های اساسی مهارت‌های زندگی در سراسر کتاب
- بهره‌گیری از متون زبانی و ادبی در جهت پرورش و تقویت مهارت‌های زندگی

اصل ۱۲

برنامه باید زمینه‌ساز تقویت روحیه مطالعه و کتاب‌خوانی باشد.

- پیش‌بینی بخش کتاب‌خوانی
- طرح مباحث شیوه‌های مطالعه مطلوب
- پیش‌بینی ساعت مطالعه و کتاب‌خوانی
- تجهیز کتابخانه مدارس متناسب با اهداف برنامه
- جذب و جلب مشارکت نهادهای فرهنگی برای تحقق اهداف مطالعه و کتاب‌خوانی

اصل ۱۳

آموزش نکات زبانی، اخلاقی، ارزشی و شناختی به شکل غیرمستقیم باشد.

- آموزش مفاهیم و نکات از طریق روش‌های فعال
- انتخاب قالب قصه، افسانه، داستان و شعر برای آموزش
- بهره‌گیری از فیلم، نوار صوتی، لوح فشرده و سایر فناوری‌های آموزشی، رایانه، پوستر و ماکت
- استفاده از مواد کمک آموزشی مثل مجله، روزنامه، کتاب کمک درسی و ...

اصل ۱۴

برنامه باید زمینه‌ساز تقویت و پرورش خلاقیت و ذوق هنری و ادبی نوجوان باشد.

- پیش‌بینی محتوا بر اساس الگوهای خلاق و فعال
- پیش‌بینی تمرین‌هایی در کتاب به منظور تقویت قوه خلاقیت و ذوق هنری
- طراحی تمرین‌هایی جهت تقویت روح جست‌وجوگری و کشف و حل مسئله
- بهره‌گیری از گونه‌های متنوع هنری و ادبی با تأکید بر جنبه‌های زیباشناسی و حسّی
- استفاده از شعرخوانی، قصه‌خوانی، قصه‌گویی، نقالی، قصه‌سازی، نمایش خلاق
- بهره‌گیری از شیوه‌های خلاق نوشتن و سرودن

اصل ۱۵

برنامه باید زمینه‌ساز رفتارهای اخلاقی، اجتماعی و تربیتی مناسب در نوجوانان باشد.

راهکارها:

- طرح الگوهای متعالی دینی، ملی و جهانی
- مقاوم‌سازی نوجوانان در برابر آسیب‌های اجتماعی از طریق پیش‌بینی متون و فعالیت‌های مناسب
- توزیع مفاهیمی مثل مشارکت و همیاری، آینده‌نگری، خودشکوفایی، انتقادپذیری، دوست‌یابی، همدردی با دیگران، کمک به هم‌نوع، اعتماد به نفس، گذشت و فداکاری، خودباوری، مسئولیت‌پذیری و واقع‌بینی در محتوای برنامه

اصل ۱۶

به نقش سازنده زن و مرد به طور مناسب و متناسب در برنامه توجه شود.

- معرفی چهره‌های بزرگ زن و مرد در محتوای برنامه
- بهره‌گیری از آثار چهره‌های بزرگ زن و مرد
- بهره‌گیری از نویسندگان، شاعران و معلمان زن و مرد در تهیه برنامه

اصل ۱۷

موضوعات و مطالب به یک محدوده جغرافیایی محدود نشود.

- استفاده از زبان فارسی معیار
- ارائه تمرین‌هایی برای آشناسازی دانش‌آموزان با زبان و ادبیات و فرهنگ منطقه‌ای و محلی
- توجه به فرهنگ عمومی و ملی در کنار فرهنگ منطقه‌ای و بومی

اصل ۱۸

در برنامه به دانش‌های بشری در تعامل با زبان و ادبیات توجه کافی شود.

- در نظر گرفتن مباحثی پیرامون دانش‌های بشری و دانشمندان مرتبط با دانش ادبی
- ارائه تمرین‌ها و فعالیت‌هایی در این زمینه
- بهره‌گیری از فناوری آموزشی در جهت تقویت و تعمیق مفاهیم این اصل
- بهره‌گیری از نمونه‌های نشان‌دهنده تعامل دانش و ادبیات

اصل ۱۹

به تقویت و تعمیق حافظه دیداری و شنیداری توجه کافی شود.

- بهره‌گیری از تمرین‌های مناسب مانند مقایسه، خاطره‌گویی، شعرخوانی و حفظ شعر مورد علاقه
- تولید مواد کمک آموزشی مناسب

اصل ۲۰

برنامه، زمینه‌ساز ابراز وجود، بیان احساس و اعتماد به نفس دانش‌آموزان باشد.

- پیش‌بینی درس‌هایی از زبان دانش‌آموز جهت طرح دیدگاه‌ها، عقاید و احساسات
- پیش‌بینی فعالیت‌هایی مانند بازی، نمایش، کار گروهی، روزنامه دیواری برای تحقق این هدف
- پیش‌بینی تمرین‌هایی برای نقد و اظهار نظر درباره فیلم و ...

اصل ۲۱

مواد برنامه باید با علایق، سلیقه‌ها و نیازهای دانش‌آموز همسویی داشته باشد.

- انتخاب متون و داستان‌های جذاب و پرکشش متناسب با نیازهای نوجوانان
- توجه کافی و لازم به دنیای نوجوان در کتاب درسی و مواد کمک آموزشی
- توجه به هماهنگی تصاویر با دنیای ذهنی نوجوان
- بهره‌گیری از الگوها، قهرمانان، اسطوره‌ها و شخصیت‌های محبوب نوجوان
- توجه به اصول روان‌شناسی نوجوان در طراحی و سازماندهی برنامه

اصل ۲۲

- عناصر و مؤلفه‌های برنامه در عین بنیادین بودن، انعطاف‌پذیر باشد.
- تدوین اهداف برنامه بر اساس ساختار رشته و نیازهای جامعه و دانش‌آموز
  - انتخاب سرفصل‌ها و مفاهیم متناسب با اهداف برنامه
  - فصل‌بندی محتوا برای تنوع بخشی به برنامه و گنجاندن بخش‌های کوتاه و متنوع در دروس
  - بهره‌گیری از تمرین‌های متنوع زبانی، نگارشی، املائی و ...
  - پیشنهاد روش‌های تدریس مناسب با برنامه
  - استفاده از تمامی امکانات فنی و هنری، فناوری آموزشی و کمک آموزشی
  - ارائه فعالیت‌های گوناگون و آزاد برای استفاده در کلاس، کتاب راهنمای معلم و روش تدریس
- و ...

- ارزشیابی بر اساس مصوبات و یافته‌های حوزه سنجش و اندازه‌گیری

اصل ۲۳

- از ادبیات دیگر ملل در کنار ادبیات فارسی استفاده شود.
- بهره‌گیری از نمونه‌های برجسته ادبیات جهان
  - بهره‌گیری از ترجمه‌های موفق و مترجمان معتبر
  - بهره‌گیری متعادل از ادبیات کشورهای گوناگون (آسیا، آفریقا، آمریکای لاتین و ...)

اهداف برنامه درسی آموزش زبان و ادبیات فارسی متوسطه اول، پایه نهم

نهم	هشتم	هفتم	پایه ها	اهداف
تفکر و تعقل				
*	*	*		استدلال منطقی در مهارت‌های خوانداری
*	*	*		استدلال منطقی در مهارت‌های نوشتاری
*	*	*		توانایی درک معنای متون زبانی و ادبی
*	*	*		شناخت تضادها، شباهت‌ها، تفاوت‌ها
*	*	*		مقایسه نوشته‌ها، استخراج پیام‌ها و نکات کلیدی
*	*	*		تفکر در مورد دیده‌ها، شنیده‌ها، خوانده‌ها و نوشته‌ها
*	*	*		نقد و تحلیل مطالب و مسائل
*	*	*		آفرینش تصاویر ذهنی و خیالی درباره امور و پدیده‌های زبانی و ادبی
*	*	*		توانایی تعمیم یافته‌های علمی و ادبی زبان فارسی
ایمان، باور و علائق				
*	*	*		باور و ایمان به مفاهیم دینی، تربیتی، اخلاقی و فرهنگی
*	*	*		نگرش مثبت به ارزش‌های اسلامی و انقلاب اسلامی
*	*	*		علاقه به تحقیق، پژوهش و مطالعه در آثار نظم و نثر ایران و جهان
*	*	*		توجه به جنبه‌های زیبایی شناختی آثار نظم و نثر فارسی
*	*	*		علاقه به زبان فارسی به عنوان یکی از ارکان هویت ملی
*	*	*		تقویت روحیه زیبا شناختی و تلطیف احساسات
علم				
*	*	*		آشنایی با مفاهیم و موضوعات دینی، ارزشی، انقلابی و اخلاقی
*	*	*		آشنایی با نمونه‌هایی از نظم و نثر جهان و چهره‌های بزرگ ادبی و فرهنگی معاصر ایران و جهان

*	*	*	آشنایی با نمونه‌هایی از نظم و نثر چهره‌های ادبی بومی و محلی
*	*	*	آشنایی با واژگان متون زبانی و ادبی دوره معاصر
*	*	*	آشنایی با ساختارهای نحوی زبان فارسی معیار
*	*	*	آشنایی با شیوه‌ها و ابزارهای آفرینش زیبایی سخن
*	*	*	آشنایی با قالب‌های مختلف نوشتاری
*	*	*	آشنایی با کارکردهای مختلف زبان (دستور زبان، ارتباط و...)
*	*	*	آشنایی با تحقیق مطالعه و پژوهش
عمل			
*	*	*	تشخیص نمادهای خطی و دیداری زبان فارسی
*	*	*	تمرکز در خوب نگاه کردن به امور و پدیده‌ها
*	*	*	تمرکز دیداری بر متون زبان و درک معانی
*	*	*	نگاه انتقادی به شنیده‌ها، دیده‌ها و نوشته‌ها
مهارت گوش دادن			
*	*	*	توجه به پاره مهارت‌های آوایی زبان فارسی
*	*	*	دقت و تمرکز در سخن گوینده و تشخیص آهنگ کلام
*	*	*	عادت به درست گوش دادن و دریافت پیام
*	*	*	درک شنیداری انسجام متن
*	*	*	توانایی درک پیام دیگران
*	*	*	توانایی در بررسی شنیده‌ها
*	*	*	تشخیص انواع ساخت واژه در زبان فارسی
*	*	*	توانایی نقد و تحلیل گفته‌ها و شنیده‌ها
مهارت سخن گفتن			
*	*	*	توانایی سخن گفتن مؤثر، مناسب و روان در برابر جمع با تأکید بر فن بیان
*	*	*	توانایی غلبه بر کم رویی و پیدا کردن اعتماد به نفس
*	*	*	توانایی در به کار بردن زبان فارسی معیار در گفتار

*	*	*	توانایی در طرح افکار و اندیشه‌های خود در قالب گفتار
*	*	*	رعایت پاره مهارت‌های آوایی زبان فارسی معیار
مهارت‌های خواندن			
*	*	*	توانایی خواندن متون نظم و نثر همراه با درک معنا
*	*	*	روان خوانی گونه‌های مختلف متون زبانی و ادبی
*	*	*	به‌کارگیری رفتارهای مطلوب در خواندن
*	*	*	رعایت سرعت و لحن مناسب در خواندن متون
*	*	*	مشارکت فعال و گفت‌وگو با دیگران دربارهٔ پاره مهارت‌های خوانداری
*	*	*	توانایی به‌کارگیری کارافزارهای خواندن
مهارت‌های نوشتن			
*	*	*	توانایی تبدیل نمادهای صوتی به نوشتاری (املا)
*	*	*	توانایی تبدیل دیده‌ها، شنیده‌ها و خوانده‌ها به نوشته (نگارش)
*	*	*	توانایی درست، خوانا و زیبانویسی
*	*	*	رعایت نشانه‌گذاری‌ها در متن
*	*	*	توانایی نوشتن خلاق و بدیع (انشا)
*	*	*	رعایت رفتارهای مناسب به هنگام نوشتن
*	*	*	توانایی نوشتن متن‌های ساده
*	*	*	استفاده از آرایه‌های ادبی در نوشتن
اخلاق			
*	*	*	توجه به ارزش‌های اخلاقی، دینی و انقلابی در مهارت‌های زبانی
*	*	*	به‌کارگیری الگوهای اخلاقی بزرگان دینی و ملی
*	*	*	توجه به ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی
*	*	*	رعایت آداب اخلاقی در زندگی فردی و اجتماعی
*	*	*	رعایت اخلاق علمی و پژوهشی در حوزهٔ زندگی فردی و اجتماعی

ساختار کتاب فارسی نهم

در دوره متوسطه کتاب فارسی با توجه به ساختار رشته و ماده درسی و بر اساس ادامه منطقی برنامه درسی دوره ابتدایی در دو بخش خواندن و نوشتن سازماندهی و تدوین شده است.

		- ساختار فصول		} ساختار کتاب فارسی
		* ستایش		
- متن درس - تصویر - خودارزیابی - دانش ادبی، زبانی - گفت و گو - فعالیت نوشتاری	} درس اول } درس دوم } شعر خوانی	فصل اول: زیبایی آفرینش		
		فصل دوم: شکفتن		
		فصل آزاد: (ادبیات بومی ۱)		
		فصل سوم: سبک زندگی		
		فصل چهارم: نام‌ها و یادها		
		فصل پنجم: اسلام و انقلاب اسلامی		
		فصل آزاد: (ادبیات بومی ۲)		
		فصل ششم: ادبیات جهان		
		نیایش		

این کتاب علاوه بر مهارت خواندن، مهارت‌های شنیدن، سخن گفتن، نقد و تحلیل را زیر پوشش دارد.

توجه:

- (الف) کتاب با ستایش، آغاز و به نیایش، ختم می‌شود.
- (ب) در هر فصل ۲ یا ۳ درس آورده شده است.
- (پ) کتاب شامل ۱۷ درس است.
- (ت) متون نظم و نثر به طور متعادل و مناسب توزیع شده است.
- (ث) در پیشانی هر فصل، جمله یا بیتی زیبا که بیانگر محتوا باشد، آمده است.
- (ج) به منظور کاهش حجم، روان‌خوانی‌ها یک فصل در میان آمده است.
- (چ) در این کتاب دو درس آزاد و تعدادی تمرین تکمیل کردنی پیش‌بینی شده است.

توضیح:

- هر درس شامل موارد زیر خواهد بود:

- متن درس
- تصاویر

■ فعالیت : خودارزیابی، دانش‌های زبانی یا ادبی، گفت و گو، فعالیت نوشتاری

۱- متن درس : درس‌ها به دو روش مستقیم و غیرمستقیم ارائه شده است :

الف) مستقیم : ارائه مستقیم اطلاعات

ب) غیرمستقیم به کمک قالب‌هایی چون : داستان، خاطره، حسب حال و ...

۲- تصاویر : از تصاویر زیبا، جذاب، پرکشش با رنگ‌آمیزی زنده - همخوان با درون‌مایه

درس- در جهت تقویت فهم و درک محتوا استفاده شده است.

۳- فعالیت ۱ (خودارزیابی) : پرسش‌هایی از متن درس در سه سطح «همگرا، واگرا و بینابین»

طرح خواهد شد.

۴- فعالیت ۲ (دانش زبانی و ادبی) : در دانش‌های زبانی و ادبی نکته‌های متن و محتوا محور

بیان می‌شوند. آموزش این نکته‌ها برای درک صحیح و مناسب‌تر متن درس است. دانش‌آموزان در

پایه هفتم «فعل» را به عنوان مهم‌ترین بخش جمله شناختند و با برخی از ویژگی‌های آن آشنا شدند. در

فارسی پایه هشتم با «گروه اسمی» آشنا شدند که در جایگاه سایر اجزای جمله قرار می‌گیرد و در پایه نهم

ساخت انواع فعل را در زبان فارسی می‌آموزند.

۵- فعالیت ۳ (گفت و گو)

الف) مهارت شفاهی : مهارت‌های زبانی مبتنی بر دانش‌های زبانی و ادبی فعالیت ۲ و درون‌مایه

متن درس

ب) نقد : توانایی اظهارنظر درباره شخصیت‌های یک داستان؛ کاربرد واژگان یک نوشته،

زیبایی‌های یک سخن و پیام‌های یک متن

ب) فعالیت ویژه : قصه‌گویی، کتاب‌خوانی، شعرخوانی، نمایش، نقالی، و قصه‌سازی

ساختار فعالیت‌های نوشتاری کتاب فارسی نهم

در پایان هر درس برای ارزشیابی از آموزه‌های محتوایی متن و دانش‌های زبانی و ادبی معمولاً سه

پرسش مطرح می‌شود که این پرسش‌ها شامل فعالیت‌های املایی، فعالیت‌هایی با محوریت نکته‌های

زبانی و ادبی و درک و دریافت از متن درس است.

فعالیت‌های مربوط به نگارش و انشا و اهداف آن در کتاب «آموزش مهارت‌های نوشتاری» بی

گرفته خواهد شد.

ساختار و محتوا

بررسی ساختار کلی کتاب فارسی نهم

بر اساس برنامهٔ مدوّن، دو بخش برای آموزش فارسی در دورهٔ اوّل متوسطه در نظر گرفته شده است :

الف) بخش «مهارت‌های خوانداری» شامل مهارت‌های شفاهی زبان.

ب) بخش «مهارت‌های نوشتاری» شامل مهارت‌های کتبی زبان.

هر دو بخش ارزش آموزشی یکسان دارد. مهارت‌های زبانی و ادبی را به طور موازی و مساوی و با آهنگی مناسب و متناسب پیش می‌برند.

این دو بخش در امتداد و استمرار کتاب‌های فارسی بخوانیم و بنویسیم ابتدایی، مهارت‌های شفاهی زبان (گوش دادن، سخن گفتن، خواندن) و مهارت‌های کتبی زبان (املا، انشا و نگارش) و مهارت‌های فرازبانی (تفکر و نقد) را پرورش می‌دهند.

در آموزش، خواندن، مقدم بر نوشتن است؛ بدین معنا که دیران گرامی از بخش خواندن آغاز می‌کنند و پایه‌های آن به بخش نوشتن می‌پردازند. اکنون به تبیین جداگانهٔ هر بخش می‌پردازیم :

الف) خواندن

اهداف اساسی :

۱- درک متن‌ها و دریافت پیام اصلی آنها

۲- توانایی بلندخوانی، صامت‌خوانی و خواندن بالحن و آهنگ مناسب

۳- گسترش دایره دید در خواندن

۴- توانایی بحث و بررسی و نقد موضوع‌های مطرح شده در متن درس‌ها

۵- توانایی شناخت و به کارگیری مهارت‌های زبانی

۶- به کارگیری کارافزارهای مناسب خواندن

۷- تقویت و تلطیف ذوق ادبی.

هر فصل دو یا سه درس دارد که تعداد درس‌ها به اهمیت فصل و نیازهای دانش‌آموز بستگی دارد.

تعداد درس‌های کتاب ۱۷ درس است.

درس‌های پنجم و پانزدهم، درس آزاد (ننوشته) است که دانش‌آموزان با مشارکت و همیاری تهیه خواهند کرد.

در پایان هر فصل شعرخوانی یا روان‌خوانی آمده است که این شعرها و روان‌خوانی‌ها (روان‌خوانی‌ها غالباً داستان‌اند) برای تقویت مهارت خواندن و به عنوان مکمل محتوا و مفاهیم فصل آمده‌اند. شعر و نثر (روان‌خوانی) یک در میان در پایان فصول قرار گرفته‌اند.

حکایت‌ها در بین درس‌ها آمده‌اند. این حکایات از متون کهن برگزیده شده‌اند تا به تعادل و توازن کتاب کمک کنند. شعرخوانی‌ها در پایان فصل اول، سوم و پنجم آمده‌اند. در فصل‌های آزاد (ادبیات بومی) معلم می‌تواند شعرخوانی، روان‌خوانی و بخش‌های دیگر را با کمک دانش‌آموزان تولید کند و در این فصل‌ها آموزش دهد.

در مجموع سه شعرخوانی، سه روان‌خوانی و پنج حکایت (بدون احتساب این بخش‌ها در فصل‌های آزاد) در کتاب نهم آمده است.

کتاب با ستایش آغاز و با نیایش پایان می‌یابد که ستایش و نیایش جزء درس و فصل‌ها قرار نگرفته‌اند. این شیوه از سنت‌های ادبی ماست و در کتب گذشته نیز شروع با تحمیدیه (ستایش) و پایان با مناجات (نیایش) مرسوم بوده است. کتاب با واژه‌نامه، اعلام (اشخاص و آثار) و فهرست منابع و مآخذ پایان می‌یابد.

واژه‌نامه بر اساس نظام الفبایی فارسی، واژه‌های دشوار درس‌ها را معنا کرده است. دانش‌آموزان در صورت برخورد با واژه‌ای که معنای آن روشن نیست به این بخش مراجعه خواهند کرد. اعلام (نام‌های خاص و برجسته)، بخش دیگری از کتاب است که به تفکیک نام‌های اشخاص و آثار (کتب معتبر مطرح شده در متن کتاب) را توضیح داده است. تفکیک این بخش‌ها برای سهولت مراجعه و دستیابی دانش‌آموز به آنهاست. اعلام نیز مبتنی بر نظام الفبایی فارسی سامان یافته‌اند. فهرست منابع و

مآخذ، بخشی از منابعی اند که در تألیف مستقیماً مورد استفاده قرار گرفته‌اند. این فهرست نیز به شیوه متداول ذکر منابع و مآخذ بر اساس نظام الفبایی تدوین و تنظیم شده است.

فعالیت‌های هر درس :

در پایان هر درس، چهار دسته فعالیت با عنوان‌های خودارزیابی، دانش‌های زبانی یا ادبی، گفت‌وگو و فعالیت‌های نوشتاری دیده می‌شود.

۱- خودارزیابی : این فعالیت، کلاس را با تعامل میان معلم و دانش‌آموز، و دانش‌آموز با دانش‌آموز مواجه می‌سازد. اهداف این فعالیت عبارت‌اند از :

- ارزشیابی میزان درک دانش‌آموز از مطالب و متن درس
- خودارزیابی دانش‌آموزان، دانش‌آموز درمی‌یابد چه مفاهیمی را دریافت نکرده است و خلأ اطلاعاتی خود را با هم‌کلاسی‌هایش جبران می‌کند.

- تقویت توجه، دقت و تمرکز حواس

- ارتقای درک شنوایی و مهارت در گفت‌وگو

- گسترش حوزه اطلاعات متن به اطلاعات دانش‌آموزان

- ایجاد فضای تعامل، نقد، همفکری و همیاری علمی

در بخش خودارزیابی معمولاً سه تا چهار پرسش مطرح می‌شود که نخستین پرسش، همگراست (پاسخ‌ها تقریباً یکسان و مربوط به متن درس است و دانش‌آموزان با مراجعه به متن، پاسخ آن را خواهند داد). این پرسش میزان توجه و دریافت دانش‌آموزان را نسبت به متن درس ارزشیابی خواهد کرد.

معمولاً پرسش دوم تلفیقی است از همگرا و واگرا (به زبان دیگر هم بخشی از پاسخ را در متن درس می‌توان یافت و هم پاسخ مستلزم اطلاعات بیرونی و گسترده‌تر از متن است). پاسخ به این سؤال صبر، حوصله و زمان بیشتری می‌طلبد.

سؤال سوم عمدتاً واگراست (فراتر از متن و برای گسترش و ژرفا بخشیدن به درس است). بدیهی است نباید انتظار پاسخ‌های یکسان داشته باشیم.

در خودارزیابی همیشه یک سؤال مطرح شده، به صورت نقطه‌چین دیده می‌شود که فرصتی است تا دانش‌آموزان و معلم به طرح سؤال احتمالی دیگر پردازند. وجود این سؤال به معنای این است که می‌توان چند سؤال دیگر مطرح کرد و در صورتی که ضرورت نباشد حتی می‌توان از طرح این سؤال پرهیز کرد.

نکته بسیار مهم : این سؤال گفتنی و شفاهی است نه نوشتنی؛ بنابراین به نوشتن در کتاب نیاز

ندارد.

نکته مهم دیگر آنکه بخش خودارزیابی کاملاً شفاهی است و نیازی نیست دانش‌آموزان جواب‌ها را در کتاب بنویسند. فعالیت‌های نوشتاری مناسب در بخش «نوشتن» به اندازه کافی در نظر گرفته شده است.

توصیه‌های لازم :

۱- هنگام طرح پرسش، فرصت اندیشیدن، مشورت کردن و گفت‌وگوی دانش‌آموزان فراهم شود.

۲- دانش‌آموزان را تشویق کنید، پاسخ‌های خود را شرح دهند. از پاسخ‌های کوتاه و گفتن «بله» و «خیر» پرهیز کنند.

۳- دانش‌آموزان را آموزش دهید تا پاسخ خود را زمانی بدهند که پرسش به طور کامل خوانده شده باشد.

۴- دانش‌آموزان را آموزش دهید، پیش از پاسخ دادن، خوب فکر کنند تا پاسخ دقیق و منسجم بدهند.

۵- از دانش‌آموزان بخواهید علاوه بر پاسخ، نظر خود را درباره سؤال مطرح کنند.

۶- به دانش‌آموزان فرصت دهید تا پاسخ خود را در مراجعه به متن بیابند. این کار باعث مرور متن می‌شود و جز درک معنا، در املا و یافتن شکل درست واژگان مؤثر است.

۷- به دانش‌آموزان آموزش دهید تا در وقت پاسخ‌گویی دیگران سکوت کنند و گوش دهند و احترام پاسخ و پاسخ‌گوینده را حفظ کنند.

۸- تشویق پس از دریافت پاسخ و ایجاد انگیزه برای مشارکت در پاسخ‌گویی بسیار مهم است.

۲- دانش‌های زبانی و ادبی: دانش‌های زبانی و ادبی، مجال و فرصتی برای طرح مباحث دستوری، نگارشی، ادبی و زبانی و گسترش و ژرفابخشی به آموزه‌هایی اند که دانش‌آموزان در کتاب‌های «بخوانیم» و «بنویسیم» ابتدایی کسب کرده‌اند.

در طرح این نکته‌ها، سعی بر آن است تا دانش‌آموز علاوه بر تلاش برای رشد و تقویت مهارت‌های زبانی، نقش فرازبانی زبان را دریابد، واژه‌ها را درست تعبیر و تفسیر کند، به تشریح و تبیین عناصر زبانی بپردازد، سازمان درونی کلمه‌ها و جمله‌ها را بشناسد و بتواند جمله‌های صحیح دستوری را در گفته‌ها و نوشته‌های خود به کارگیرد.

شناخت ساختمان نحوی زبان فارسی و روابط هم‌نشینی زبان در زبان فارسی معیار، از دیگر اهداف دانش‌های زبانی است.

در بخش دانش‌های زبانی، آشنایی با مسائل شعر و نثر، قالب‌های شعری، زیبایی‌های ادبی و آموزه‌های نگارشی برای نوشتن خلاق و آمادگی برای نویسندگی و مهارت‌های آفرینش متن زیبا صورت می‌گیرد.

یکی از نکات بدیع و تازه‌ای که در این کتاب مطرح شده و در آینده استمرار می‌یابد، طرح مباحث مربوط به درک خوانداری و مطالعه است که در بخش‌های روان‌خوانی و پرسش‌های وابسته به آن سازماندهی شده است. در این بخش، دانش‌آموزان باید با مطالعه، درک و تحلیل محتوا و حرکت از مطالعه به سمت پژوهش و تحقیق آشنا شوند.

توصیه‌های مهم :

۱- این بخش‌ها باید با درنگ، دقت، طرح مثال‌های بیشتر و با بهره‌گیری از همیاری و مشارکت دانش‌آموزان تدریس شود.

۲- دبیران گرامی باید با پیش‌زمینه‌ها و پیش‌خوانده‌های دانش‌آموزان در سال‌های گذشته آشنا باشند.

۳- تدریس باید زنده، شاداب، لذت‌بخش و به اندازه باشد. منظور از به اندازه، پرهیز از دادن اطلاعات اضافی و انباشتن ذهن و خسته کردن دانش‌آموز است.

۴- تدریس این بخش باید با بخش فعالیت‌های نوشتاری هماهنگ و همراه باشد. آنچه دانش‌آموز در این بخش به صورت شفاهی می‌آموزد، در بخش «فعالیت‌های نوشتاری»، به صورت کتبی و نوشتاری تمرین خواهد کرد.

۳- **گفت و گو** : دانش‌آموزان از هم می‌آموزند، به هم می‌آموزانند و به دلیل داشتن زبان مشترک و احساسات نزدیک به هم، بهتر می‌توانند مفاهیم را به هم تفهیم و منتقل سازند.

فعالیت گفت و گو، امتداد و استمرار «فعالیت‌های ویژه» در سال‌های دوره ابتدایی است. در این فعالیت، دانش‌آموزان در گروه‌های خود به پاسخ مشترک و مناسب می‌رسند و آن را در کلاس مطرح می‌کنند.

با اندکی دقت در این فعالیت، درمی‌یابیم که هدف، تقویت، تعمیق، گسترش و گاه تجسم بخشیدن به آموزه‌های درس است. برای اجرای بهتر این بخش پیشنهاد می‌شود :

۱- دانش‌آموزان در گروه به بحث درباره پرسش بپردازند. درباره دیدگاه‌های هم گفت و گو کنند و پس از اتمام بحث - در صورت داشتن فرصت - با گروه مجاور گفت و گو کنند.

۲- مجاللی برای نمایش‌های کارگروهی فراهم شود. نمایش در ایجاد نشاط، شادابی و انتقال بهتر

و پای‌تر مفاهیم مؤثر است. دقت شود از همه دانش‌آموزان بهره گرفته شود و نمایش طولانی نشود. نمایش فرصت ابراز وجود و توانایی‌ها و خلاقیت‌هاست. هدایت، سعه صدر و تمرین، لازمه موفقیت در این قسمت است.

شعرخوانی: در فارسی اول تا ششم ابتدایی شعرها به عنوان متن درس به کار گرفته شده بودند. شعرها با عنوان با هم بخوانیم، مکمل مفاهیم درس یا گسترش دهنده مفاهیم فصل محسوب می‌شدند. عنوان شعرخوانی، جایگزین عنوان با هم بخوانیم، در دوره ابتدایی است. این سروده‌ها گذشته از ایجاد نشاط و شکفتگی روح، زمینه‌ای مناسب برای زبان‌آموزی، شناخت واژگان، آشنایی با ادبیات و فرهنگ، تقویت ذوق و تکیه‌گاه انتقال و طرح مفاهیم، ارزش‌ها و بایسته‌های اجتماعی، اخلاقی، دینی و فرهنگی است.

اشعار امروزی و یا از شاعران گذشته کشورند. ویژگی‌های دیگر این سروده‌ها عبارت‌اند از:

- ۱- سروده‌ها با موضوع فصل پیوند دارند.
  - ۲- از نظر موسیقی شعری و درون‌مایه، همخوان با متن و ذوق مخاطب‌اند.
  - ۳- نمونه‌های کوتاه استفاده شده است تا اجرای آنها در کلاس امکان‌پذیر باشد، بنابراین گاه ابیاتی از اصل شعر حذف شده است.
  - ۴- کوشش بر آن بوده است که سروده‌ها تنوع وزن و مضمون داشته باشند.
  - ۵- به تنوع شاعران نیز توجه شده است. معیار انتخاب، روایی و رسایی زبان، زیبایی‌گرایی و همخوانی شعر با موضوع و مخاطب بوده است.
- توصیه‌ها و پیشنهادها:**

- ۱- سروده‌ها را به صورت گروهی می‌توان در کلاس اجرا کرد. می‌توان هر شعر را به یک گروه اختصاص داد تا هم آن را حفظ کنند و هم در کلاس اجرا کنند (حفظ شعر الزامی نیست).
- ۲- اجرای گروهی شعر، خود نوعی آموزش همیاری و همکاری و انجام کار به صورت جمعی است.
- ۳- می‌توان از نوار موسیقی مناسب یا وسایل مناسب موسیقی استفاده کرد تا شعر تأثیرگذارتر شود.
- ۴- از توضیح بیت به بیت شعر پرهیز شود. بهتر است مفهوم و مضمون محوری شعر با گفت‌وگوی دانش‌آموزان روشن شود.
- ۵- بحث در باب نوع شعر و قالب و ... لازم نیست.

۶- برای درست خوانی شعر می‌توان از نوار یا خوانش دقیق معلم بهره گرفت تا دانش‌آموزان آهنگ، درنگ، تکیه و تلفظ درست واژه‌ها را دریابند.

۷- از سروده‌ها در مناسبت‌ها می‌توان استفاده کرد (با هماهنگی مدیر و مربی مدرسه).

ب) بخش فعالیت‌های نوشتاری

فعالیت‌های نوشتاری برای تقویت مهارت‌های املائی، دستوری و بلاغی و درک و دریافت آموزه‌های متن درس است. این بخش جزء جدایی‌ناپذیر کتاب خواندن است و باید پایه‌ای آن پیش برود؛ بنابراین تفکیک تدریس آن یا در نظر گرفتن دبیر جداگانه برای آن هرگز پذیرفته نیست. در این کتاب برای هر درس، حدود سه یا چهار تمرین در نظر گرفته شده است. تمرین‌ها در مسیری منطقی و منطبق بر آموزش‌های فارسی «خواندن» تدوین و تنظیم شده‌اند. حدود ۵۰ تا ۵۵ تمرین در این کتاب وجود دارد که برای تحقق مهارت‌های زیر (گاه نیز چند مهارت تلفیقی) در نظر گرفته شده‌اند:

۱- مهارت‌های متنوع املائی

۲- مهارت زبانی و دستوری

۳- مهارت‌های ادبی

۴- مهارت درک مطالب محتوای متن درس

معمولاً نخستین تمرین، ارزش املائی دارد و دانش‌آموزان با مراجعه به متن درس به آن پاسخ می‌دهند.

تمرین‌های دوم یا سوم برای تقویت مهارت‌هایی‌اند که در دانش‌های زبانی و ادبی مطرح شده‌اند و تمرین پایانی درک و دریافت دانش‌آموز را از محتوای متن درسی می‌سنجد.

در فعالیت‌های «نوشتن» از ظرفیت‌ها و امکانات گوناگون مانند جدول و تصویر بهره گرفته شده است. باید مجالی ایجاد کرد تا دانش‌آموزان آزادانه و با اندیشیدن و مشورت کردن در فضایی پر از نشاط و آرامش به نوشتن بپردازند.

توصیه‌ها و پیشنهادها:

۱- به دلیل پیوستگی و ارتباط تنگاتنگ مطالب، هم‌زمانی انجام فعالیت‌ها توصیه می‌شود. اما نکته مهم آن است که تمرین‌های مربوط به دانش‌های زبانی و ادبی باید پس از تدریس این نکات در کلاس انجام شود.

۲- در نوشتن جدول‌هایی که مربوط به مباحث دستوری است، نظارت و هدایت دبیر لازم است.

۳- ارزشیابی در پایان هر درس، موقعیتی را برای ارزشیابی مستمر فراهم می‌سازد.

کلیاتی مربوط به روان‌خوانی

روان‌خوانی‌ها ساختاری داستانی دارند و برای رشد، گسترش و تقویت مهارت‌های خواندن در پایان فصل‌ها قرار گرفته‌اند. در مجموع چهار (با احتساب فصل ادبیات بومی) روان‌خوانی در کتاب فارسی سال نهم آمده است.

اهداف:

- ۱- رشد و گسترش توانایی خواندن نمادهای نوشتاری و تصویری زبان فارسی
  - ۲- توانایی دریافت ارتباط معنایی بخش‌های مختلف یک متن
  - ۳- توانایی درک پیام متن
  - ۴- توانایی صامت‌خوانی، بلندخوانی و تندخوانی
  - ۵- توانایی بررسی محتوای یک متن
  - ۶- توانایی به کارگیری شیوه‌ها و لحن‌های مناسب خواندن
  - ۷- توسعه و تقویت آداب و عادات پسندیده در خواندن
  - ۸- گسترش وسعت دید در خواندن
  - ۹- آشنایی با نمونه‌های خوب نثر و نویسندگان ادبیات داستانی
  - ۱۰- تعمیق بخشیدن محتوای محوری فصل به کمک قصه و داستان در ذهن فراگیرندگان.
- زبان و نیز ادبیات، گونه‌ای پیوند دوسویه است. یک سوی آن گوینده (شاعر یا نویسنده) است و سوی دیگر آن شنونده یا خواننده که گیرنده پیام است. در قلمرو ادبیات این پیوند از شاعر یا نویسنده آغاز می‌شود و برای تکمیل آن به خواننده‌ای معناآفرین و تصویرساز نیاز است تا با نیروی درک و تخیل و آفرینش ذهن خود، خلق هنری را به پایان برساند؛ از این روی، ارج و شأن «خواندن» در خلق آفرینش ادبی آن‌چنان برجسته است که فرایند خواندن را یکی از کارکردهای مهم و اثرگذار کنش‌های زبانی در فربه‌سازی اندیشه و رشد و پرورش شخصیت فکری به شمار می‌آورند؛ زیرا «خواندن» یک اثر مکتوب، متن نوشتار را به گفتاری پویا و زنده تبدیل می‌کند که در جریان شکل‌گیری آن، عوامل دیگری نظیر فضای فکری و جهان‌نگری خواننده، زمینه، موقعیت، لحن کلام و ... سبب می‌شوند تا معانی و برداشت‌های تازه‌ای از اثر پدیدار شود.

بنابراین خواندن یک اثر، پیوندی است میان متن و خواننده به بیان دیگر، خواندن یک عمل تعاملی است که بین عناصر متن و خلاقیت‌های ذهنی خواننده ایجاد می‌شود.

به همین سبب، برخی به دو گونه «خواندن» اشاره می‌کنند؛

الف) خواندن پذیرا

ب) خواندن سازنده.

در جریان خواندن پذیرا، خواننده خود را تنها به درک و دریافت جمله به جمله متن محدود و مقید می‌کند. در این شیوه چون خواننده پیکره کلی متن را نمی‌بیند و به اجزا و پاره‌های نوشته توجه می‌کند، تصویر و ادراک درستی از کلیت اثر نمی‌تواند به دست آورد.

در خواندن سازنده، خواننده بر پایه جریان فعال ذهنی خود و دریافت معنا و تصاویر و تخیل حاکم بر فضای کلی اثر، فرایند خواندن را پیش می‌برد و ارتباط ویژه‌ای با متن برقرار می‌سازد. در این شیوه، کنش خواندن یک فعالیت پویا و اثرگذار است.

لحن و شیوه خواندن، مهم‌ترین فرایند هستی‌بخش هر اثر ادبی – هنری است. وقتی خواننده هنگام خواندن، خود را در فضای حسی – عاطفی اثر می‌یابد، در واقع با آن همراه و هم حس می‌شود. این ایجاد هم‌سوئی و هم‌حسی با متن سبب می‌شود که خواننده هستی خود را با خلق و خوی و منش قهرمان اثر همراه و یکسان ببیند و در خود دگرگونی و تحوّل احساس کند. تبدیل به دیگری شدن در جریان خوانش یک اثر چونان شناخت حقیقت و هویت خویشتن، با ارزش است؛ البته ناگفته نماند که کنش خواندن افزون بر کارکرد تعالی‌بخشی و دگرگون‌کننده، ممکن است به سبب آگاهی‌های نادرست و نارسای خوانندگان نه تنها قابلیت‌های زبانی، تصویری و شنیداری متن را آشکار نسازد، با خوانش سطحی و ناقص، ویژگی‌های اثرگذار نوشته را بی‌اثر گرداند.

هویت خواننده هم مسئله‌ای است که باید بدان توجه کرد، هر فرد دارای ویژگی‌هایی است و در هر لحظه به فراخور زمان و مکان و فضایی که در آن قرار می‌گیرد، پاره‌ای از آن ویژگی‌ها را به نمایش می‌گذارد. خواندن یک متن هم به عنوان موقعیتی اثرگذار، بخشی از هویت فرد را آشکار می‌سازد.

روان‌خوانی: بهره‌گیری از قصه و داستان و حکایت‌های آموزنده و سازنده، بهترین وسیله برای غنی‌سازی هدفمند اوقات فراغت و لذت‌بخش و سودمند کردن لحظه‌های فراغت دانش‌آموزان و ابزار بسیار مناسبی برای پرورش مهارت‌های زبانی دانش‌آموزان است.

خواندن قصه و داستان، عادت به مطالعه و خوگیری با آن را در فراگیرندگان پرورده می‌سازد و باعث رشد کلامی، پویایی ذهن و خلاقیت بیشتر فکر و اندیشه می‌شود و گنجینه‌واژگانی و افق دریافت مفاهیم را در دانش‌آموزان گسترش می‌دهد.

خواندن به گونه‌ای آموزش غیر مستقیم املا نیز است؛ زیرا دانش‌آموزان در کتاب شکل درست کلمات

را می‌بینند، آن تصویر در ذهنشان جایگیر می‌شود و به هنگام نوشتن در منظر دیدگان آنها پدیدار می‌شود. از طریق خواندن نمونه‌های خوب روان‌خوانی، فراگیرندگان با ساختار دستوری صحیح جمله‌ها و ترکیب‌های رایج زبان نوشتاری معیار نیز آشنا می‌شوند و در نتیجه به بسیاری از مهارت‌های مندرج در برنامه زبان‌آموزی دست می‌یابند.

خواندن کتاب‌های داستانی، ابزار مناسبی برای پرورش استعداد و تخیل و رشد و ساماندهی شخصیت نوجوانان و جوانان است. قصه‌خوانی مجالی فراهم می‌کند تا بسیاری از ارزش‌های اخلاقی و خوی و مش بسندیده در دانش‌آموزان درونی و نهادینه شود. آنان با الگوپذیری از قهرمانان و شخصیت‌های داستانی به اصلاح و بازسازی رفتارهای نامناسب خود می‌پردازند و تخیل موجود در آثار داستانی، سبب پویایی ذهن و خلاقیت تخیلی می‌شود و رنج‌های روحی و فشارهای روانی ویژه دوره نوجوانی و بلوغ را در آنان کمرنگ می‌کند؛ به همین سبب است که معمولاً نوجوانان آثار داستانی – ادبی را پناهگاه روحی خود می‌بینند و مشکلات رفتاری زندگی و ناکامی‌های اجتماعی خویش را از طریق خواندن این آثار بی‌اثر می‌کنند.

بر همین بنیاد باید افزود که رشد و پرورش همه جنبه‌های شخصیتی نوجوانان و جوانان را می‌توان در استمرار خواندن کتاب‌های داستانی یافت.

همچنین زیبایی‌های حسی – عاطفی موجود در کتاب‌ها و نمونه‌های داستانی، حس عاطفی و زیباشناسانه نوجوان را برانگیخته، سبب رشد و پرورش جنبه‌های عاطفی و نگرش آنان می‌شود. نوجوانان با خواندن داستان‌های حکمت‌آمیز، بسیاری از رفتارهای اجتماعی و راه برقراری ارتباط مؤثر را می‌آموزند و به شناخت و کسب تجربه‌های ارجمندی نسبت به جامعه پیرامون و جهان امروز دست می‌یابند و مطالب فراوانی درباره دانش‌های دیگر همچون تاریخ، علوم تجربی، جغرافیا و ریاضیات فرا می‌گیرند.

بر پایه آنچه گفتیم، برنامه درسی زبان‌آموزی تأکید بسیاری بر فعالیت کتاب‌خوانی دانش‌آموزان دارد و توصیه می‌کند که در هر هفته حداقل یک کتاب را دانش‌آموزان بخوانند و در کلاس در مورد عناصر داستان (شخصیت‌ها، زاویه دید، درون‌مایه، لحن و ...) گفت‌وگو کنند. چکیده‌ای از داستان را بازگو و درباره علت و چگونگی رویدادها، اظهار نظر و احساسات خود را بیان کنند. همچنین بایسته است دانش‌آموزان به اطلاعات کتاب‌شناسی، نظیر «نام نویسنده»، «مترجم»، «ناشر»، «سال» و «مکان» نشر هر اثر توجه کنند.

شایسته است فضایی در کلاس فراهم شود تا دانش‌آموزان در گروه‌های ۴ یا ۵ نفره برای یکدیگر کتاب بخوانند و دیگران پس از گوش دادن، با یکدیگر درباره آن گفت‌وگو کنند.

کلیاتی درباره دانش‌های زبانی و ادبی

دانش‌های زبانی (دستور زبان)

دستور یا هنجارشناسی زبان، «مجموعه اصول، مفهوما، تعریف‌ها و قاعده‌هایی است که اهل زبان آن را در کودکی به طور ناخودآگاه فرامی‌گیرند و از آنها برای فهمیدن سخن دیگران و سخن گفتن استفاده می‌کنند» (حق‌شناس و دیگران، ۱۳۸۷). زبان‌شناسان و دستوریان می‌کوشند تا این مجموعه اصول و قواعد را کشف و توصیف کنند و با عنوان دستور زبان ارائه کنند.

در ابتدای سخن شاید بهتر باشد در مورد ضرورت آموزش دستور بیاندیشیم. بسیاری از متخصصان معتقدند وقتی اهل زبان به راحتی سخن می‌گویند و سخن دیگران را درک می‌کنند و به لحاظ رعایت دستور مشکلی ندارند، نیازی به آموزش دستور نیست. از طرفی برخی دیگر بنا به دلایل زیر آموزش دستور را لازم می‌دانند:

■ دستور زبانی که در کودکی فراگرفته می‌شود ناخودآگاه است و با علم آگاهانه درباره زبان تفاوت دارد.

■ دستور زبان کودک، دستور زبان گفتاری غیررسمی و گاه عامیانه است؛ حال آنکه در زبان رسمی نوشتاری آموزش دستور اجتناب‌ناپذیر است.

■ پژوهش‌ها حاکی از آن است که درک ساخت جمله در افزایش درک متن بسیار مؤثر است. به عبارت دیگر وقتی دانش‌آموزان نحوه خرد کردن جمله به اجزای آن را بیاموزند، درک آنها تقویت می‌یابد. بنا به دلایل یاد شده، در کتاب‌های فارسی متوسطه اول، دستور زبان ارائه شده است، اما از آموزش دستور به شکل سنتی پرهیز شده است. آنچه که در آموزش این بخش بسیار اهمیت دارد این است که تا حد امکان دستور در بافت زبان آموزش داده شود به طوری که دانش‌آموز ارتباط آن را با زبان درک کند.

آموزه‌های زبانی و ادبی کتاب فارسی

دانش‌های زبانی فارسی نهم

در کتاب فارسی پایه هفتم دانش‌آموزان با این مباحث آشنا شده‌اند: جمله و انواع آن، فعل (گذشته، حال، آینده)، شخص، شمار، بن، شناسه، نهاد، مفعول، متمم، مسند و فعل‌های اسنادی، ضمیر (پیوسته و جدا) و واژگان ساده و غیرساده.

در کتاب فارسی هشتم، موضوع‌ها و مباحث زبانی، عبارت‌اند از: یادآوری فعل و...، اسم و گروه اسمی، هسته گروه وابسته‌های اسم، صفت بیانی وابسته‌های اسم، صفت اشاره و شمارشی وابسته‌های اسم، صفت پرسشی و تعجبی وابسته‌های اسم، صفت مبهم و... .

در کتاب فارسی نهم علاوه بر یادآوری گروه‌های اسمی که در درس دوم بیان می‌شود، مباحثی چون صفت برتر و برترین، ساخت انواع فعل ماضی و مضارع، قید و ساخت واژه در زبان فارسی مطرح می‌شود.

دانش‌های ادبی فارسی نهم

مباحث دیگر موجود در نکته‌های زبانی و ادبی مربوط به مسائل ادبی، زبانی و نگارشی است.

این آموزه‌ها در سال هفتم عبارت بودند از:

آشنایی با زبان و ادبیات، تشخیص، تشبیه، شبکه معنایی، تکرار، قطعه و... .

نکته‌هایی را که دانش‌آموزان در سال هشتم فرا گرفتند عبارت‌اند از: آرایه‌هایی چون تشبیه و ارکان

آن، ساختار و محتوای اثر، واج آرای، قالب مثنوی، جناس، ردیف و... .

در کتاب فارسی سال نهم دانش‌آموزان با این نکته‌ها آشنا می‌شوند: یادآوری نکته‌های ادبی سال

هشتم، آموزه‌های تازه‌ای مانند: پرسش انکاری، تضاد، تخلص و بیت تخلص، تضاد و رابطه معنایی،

تلمیح و انواع ردیف.

در صورت نیاز به طرح نکته‌ای زبانی، ادبی و... می‌توان آن را در قسمت دانش‌های زبانی و ادبی

درس آزاد (درس ۵ و ۱۵) ذکر کرد.

جدول وسعت و توالی مفاهیم کتاب‌های فارسی دورهٔ اوّل متوسطه

پایه نهم	پایه هشتم	پایه هفتم	پایه‌ها موضوع‌ها و مفهومی‌ها
۱- نگاه توحیدی به هستی ۲- جهان، رکن اصلی شناخت خداوند	۱- اندیشیدن برای شناخت بیشتر خداوند ۲- شناخت پدیده‌های آفرینش خداوند	۱- اهمیت زیبایی‌های آفرینش ۲- روحیهٔ معرفت‌جویی نسبت به هستی	فصل اوّل شناخت بیشتر و دقیق‌تر نعمت‌های خداوند
۱- ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی ۲- تأثیر هم‌نشین	۱- اخلاق و رفتار نوجوان ۲- مهارت‌های دورهٔ نوجوانی	۱- نقش نوجوان و رسالت او ۲- مواجهه با دورهٔ بلوغ	فصل دوم شناخت دورهٔ نوجوانی و مسائل بلوغ
فصل آزاد: توجه به گوش‌ها و لهجه‌ها، آداب، رسوم بومی و هنجارهای فرهنگ ایرانی	۱- مهارت‌های زندگی ۲- هنجارهای اخلاقی و رایانه ۳- ارزش‌های اخلاقی	۱- نقش محبت و دوستی در زندگی ۲- اهمیت تجربه در زندگی ۳- اغتنام فرصت	فصل سوم روش زیستن و سبک زندگی ایرانی
۱- آموزه‌های نیک اخلاقی ۲- امیدواری و زندگی ۳- وحدت ملی	۱- ویژگی‌های امیرکبیر و قائم مقام ۲- توانایی‌های سید جمال و بهزاد ۳- نقش رزمندگان دفاع مقدس و میهن‌دوستان	۱- منش امام خمینی (ره) و علامه جعفری ۲- ویژگی‌های نیما، پروین، دکتر حسایی و کاظمی آشتیانی ۳- خصوصیات شهیدان رجایی، بهشتی و چمران	فصل چهارم بزرگان دین و فرهنگ
۱- آموزه‌های ارجمند پیامبر(ص) ۲- انتظار در آموزه‌های دینی ۳- نظام آفرینش از دیدگاه امام جعفر صادق(ع)	۱- اخلاص عمل امام علی(ع) ۲- انقلاب و تأثیر آن بر ادبیات معاصر ۳- حماسهٔ کربلا	۱- فرهنگ اسلامی- ایرانی ۲- رفتارهای حضرت محمد(ص) در زندگی ۳- امام خمینی(ره)، الگوی انقلاب اسلامی	فصل پنجم اسلام و تأثیر آن بر انقلاب اسلامی
فصل آزاد: توجه به گوش‌ها و لهجه‌های ایرانی	۱- پایداری در برابر بیداد ۲- اخلاق و تجربه‌های جهانی	۱- خویش‌شناسی ۲- مثبت‌اندیشی	فصل ششم ادب و هنر جهان

مبانی نظری آموزش دستور

مرور تاریخچه دستورنویسی در ایران، نشان می‌دهد که نگاه غالب، دستور سنتی است. امروزه، دستور سنتی بنا به دلایل زیر تقریباً کنار گذاشته شده است:

۱- تجویزی بودن: یعنی نویسندگان به جای اینکه کوشش نمایند زبان را همچون دستگاهی نظام‌یافته نگاه کنند و قواعد حاکم بر آن را کشف و توصیف نمایند، بنای کار خود را بر امر و نهی بنیاد نهاده و کاربرد صحیح قواعد زبان را متذکر می‌شوند. به همین دلیل دستور زبان در دستور سنتی به این صورت تعریف می‌شود: «دستور زبان قواعدی است برای درست گفتن و درست نوشتن». (دستور پنج استاد و ...)

انتخاب واژه دستور در زبان فارسی برای این شاخه از مطالعه زبان، گویای همین نگرش است. در صورتی که دستور زبان مجموعه قواعدی محدود است که اهل زبان آن را به طور ناخودآگاه فرا می‌گیرند و در ذهن خود نگهداری می‌کنند و کار دستورنویس و زبان شناس باید توصیف این دانش ناخودآگاه باشد.

۲- انعطاف ناپذیری: دستورنویسان سنتی گمان می‌کنند در هر مورد فقط یک صورت «درست» وجود دارد و هرچه جز آن باشد، «غلط» است در صورتی که تمایز درست و غلط مشخص و مطلق نیست. در بسیاری از موارد دو یا چند صورت زبانی می‌توانند درست باشند و به کار روند. تنها ملاک برای تمایز بین درست و غلط، نحوه کاربرد یا استعمال اهل زبان است.

۳- ابدیت دستور: یکی دیگر از فرض‌های غلط که اساس کار دستورنویسان سنتی قرار گرفته، این است که زبان تغییر نمی‌کند یا نباید تغییر کند و اگر دستور زبان جامعی برای یک زبان نوشته شود، می‌تواند برای همیشه معتبر و مستند باشد.

مسئله است که چنین فرضی خلاف ماهیت و کار زبان است، چرا که زبان همواره در حال تغییر است و صورت‌های تحوّل یافته، غلط محسوب نمی‌شوند و اگر تغییرات تازه در دستور زبانی که نوشته شده، منعکس نگردد، ناچار کهنه می‌شود و رفته رفته ارزش خود را از دست می‌دهد.

۴- تحمیل تحولات خارجی به زبان: دستورهای سنتی فارسی زیر نفوذ دستور زبان‌های دیگر قرار گرفته‌اند و از این رو تحولات آنها را به خود پذیرفته‌اند، مثلاً به قیاس از زبان عربی، اسم به جامد و مشتق تقسیم‌بندی می‌شود و اسم‌های مشتق را چنین می‌شمرند: اسم فاعل، اسم مفعول و ... در صورتی که اشتقاق کلمات در فارسی از راه افزودن پیشوند و پسوند است، نه داشتن ریشه عربی.

۵- درهم آمیختن دستور تاریخی (در زبان) و دستور معاصر (هم زبانی): آنچه درباره گذشته یک زبان صادق بوده، الزاماً درباره وضع امروز آن درست نیست. برای نوشتن دستور زبان معاصر هر زبانی باید فارغ از علل و سوابق تاریخی آن زبان بود.

برای مثال در فارسی معاصر جزء «همی» برای ماضی استمراری کاربرد ندارد، بنابراین در دستور زبان معاصر نباید از آن نامی به میان آورد.

دستور زبان‌های سنتی، نه توصیف کاملی از گذشته زبان به دست می‌دهند و نه وضع حال آن را به خوبی مشخص می‌کنند.

۶- نداشتن نظریهٔ زبانی: همان‌طور که در ابتدای بحث اشاره کرده‌ایم، دستورهای سنتی بر بنیاد چنین نظریهٔ عمومی قرار نگرفته‌اند. از آنجایی که این دستورها بر مبنای نظریهٔ روشن و صریحی دربارهٔ زبان قرار ندارند، ناچار توصیف آنها از ساختمان زبان، آشفته، نامنظم، بریده بریده و در بسیاری موارد نادرست و گمراه کننده است.

۷- درهم آمیختن زبان و ادبیات: زبان و ادبیات هر یک دستوری مختص به خود دارند و درآمیختن آنها با همدیگر و نیز تدریس دستور زبان به وسیلهٔ ادبیات کاری ناشایست و ناجاست. در دستورهای سنتی آموزش دستور زبان گاهی از طریق شعر صورت می‌گرفت.

با توجه به معایب دستور سنتی که در بالا ذکر آن رفت به رویکردهای غالب در زبان‌شناسی توجه می‌کنیم. سه رویکرد اصلی در توصیف زبان عبارت است از: صورت‌گرایی، نقش‌گرایی و شناختی. در رویکرد صورت‌گرایی، زبان خارج از بافت، بررسی می‌گردد و با توجه به ساختار صوری توصیف می‌شود. رویکرد نقش‌گرایی در مقابل، زبان را در بافت خود تحلیل می‌کند و توجه به معنی دارد. رویکرد شناختی به درک مفاهیم زبان در ذهن می‌پردازد. به عنوان مثال برای درک مفهوم مسافت چه اتفاقی در ذهن می‌افتد. در آموزش مدرسی برای دستور، دو رویکرد صورت‌گرایی و نقش‌گرایی مناسب‌تر است. سال‌ها این دو رویکرد در مقابل یکدیگر قرار داشتند و هر یک بر اصول خود اصرار می‌کردند؛ اما شواهد نشان می‌دهد که در برخی موارد هر دو رویکرد در توصیف زبان به بن‌بست می‌رسند. امروزه بسیاری از زبان‌شناسان معتقدند که برای توصیف زبان نیاز است هر دو رویکرد به کار گرفته شوند. در آموزش دستور در کتاب اول متوسطه رویکرد صورت- نقش مورد توجه بوده است. به عبارت دیگر تمرکز بر آموزش زبان در بافت بوده است، اما در موارد لزوم از شکل صوری زبان در آموزش بهره برده شده است.

آموزش دستور در دورهٔ متوسطهٔ اول با هدف افزایش درک متن ارائه می‌شود. در پایان مباحث دانش زبانی، دانش‌آموزان قادر خواهند شد اجزای جمله را مانند قطعات یک پازل از هم جدا کنند و می‌فهمند جملات چگونه گسترش می‌یابند و منطق قرار گرفتن اجزای جمله در کنار هم چیست. این کار سبب افزایش درک متن دانش‌آموزان می‌شود، پس آموزش دستور به دلیل کاربردی که در تقویت یکی از مهارت‌های زبانی دارد، اتفاق می‌افتد و به هیچ وجه به صورت مجموعه قواعد حفظی ارائه نمی‌شود.

روش‌های یاددهی - یادگیری در برنامه درسی

این برنامه برای آموزش و تقویت مهارت‌های زبانی و ادبی، تفکر، گسترش گنجینه لغات، شناخت بهتر اطراف و ایجاد ذوق ادبی در دانش‌آموزان، روش‌های زیر را مؤثر می‌داند. لازم به توضیح است که روش‌های زیر جنبه توصیه‌ای و پیشنهادی دارد و مدارس و معلمان و دست‌اندرکاران آموزشی می‌توانند از دیگر روش‌ها و فعالیت‌های متناسب با برنامه نیز استفاده کنند:

۱- روش پرسش و پاسخ:

همان‌طور که از نام این روش بر می‌آید، در این روش معلم پرسش‌های مناسبی را تهیه و تدارک می‌بیند و آنها را به گونه‌ای در کلاس به کار می‌گیرد که دانش‌آموزان به سمت اهداف برنامه و درس، هدایت شوند. در این روش، معلم می‌تواند پرسش‌هایی فی‌البداهه نیز برای تکمیل یادگیری طرح کند. نکته مهم این است که مدیریت و هدایت دانش‌آموزان و تنظیم زمان برای پاسخ به پرسش باید مورد توجه باشد.

این روش مهارت‌های گوش دادن، گفتن، نقد و تحلیل و حافظه شنیداری و قدرت بیان را تقویت می‌کند چنانچه از نتایج بحث‌ها هم گزارشی تهیه شود، به تقویت چهار مهارت زبانی خواهد انجامید.

۲- روش بحث گروهی:

در صورتی که پرسش و پاسخ از حالت دو طرفه بین معلم و دانش‌آموز یا دانش‌آموز و دانش‌آموز درآید و معلم موضوع مشخصی را در کلاس طرح کند تا دانش‌آموزان درباره آن با هم مشورت و اندیشه کنند؛ روش بحث گروهی به کار گرفته خواهد شد. این روش از جمله روش‌های فعال و مشارکتی در امر آموزش به شمار می‌رود؛ بنابراین، دانش‌آموزان در گروه‌های مختلف طبقه‌بندی می‌شوند و با هدایت معلم به بحث و گفت‌وگو می‌پردازند. اهمیت این روش با توجه به ماهیت زبان و ادبیات فارسی زمانی روشن می‌شود که نمایندگان هر گروه نظر خود را بیان کنند و ضمن گوش دادن به اظهارات دیگر گروه‌ها، به نقد و تحلیل نیز تسلط یابند. گروه‌بندی مناسب، کنترل زمان، هدایت و رهبری گروه‌ها، طرح موضوعات مناسب و ... از جمله شرایط اساسی برای به کارگیری این روش است.

۳- ایفای نقش، قصه‌گویی و نمایش خلاق :

در دورهٔ اول متوسطه به ویژه در کتاب فارسی به خوبی می‌توان از نمایش و قصه‌گویی، مناسب با سن نوجوانی استفاده کرد. برخی از دروس به گونه‌ای سازماندهی شده‌اند که با هدایت معلم می‌توان مفاهیم مورد نظر را به صورت عینی و محسوس به نمایش گذاشت.

این روش‌ها چنانچه با بحث و تبادل نظر و ارزشیابی در کلاس توأم شود، می‌تواند عالی‌ترین اهداف آموزش زبان و ادب فارسی را محقق کند. بخشی از این اهداف عبارت‌اند از: ایجاد برقراری ارتباط انسانی و عاطفی، نظم‌بخشی به افکار و گفتار، پرورش قوهٔ تفکر، استنتاج، رشد و شکوفایی خلاقیت و استعدادهای زبانی و ادبی.

۴- روش گردش علمی و مشاهده :

در این روش معلم برای آشنایی بیشتر دانش‌آموزان با آثار تاریخی و ادبی و زبانی آنها را به بیرون از کلاس می‌برد تا از نزدیک به مشاهده بپردازند. دانش‌آموزان با توضیح و توصیف دیده‌ها و شنیده‌های خود به صورت گفتاری و نوشتاری به پرورش و تقویت مهارت‌های زبانی و ادبی خود نایل می‌شوند. می‌توان از آنها خواست تا گزارش تهیه کنند، یادداشت‌برداری نمایند، اطلاعات به دست آمده را طبقه‌بندی کنند و زیبایی‌های مشاهده شده را وصف نمایند و یا آنها را به تصویر بکشند تا بدین ترتیب به پاره‌ای از مهارت‌های نگارشی تسلط پیدا کنند.

۵- روش تفکر استقرایی :

از آنجا که تفکر پیوندی ناگسستنی با هر یک از مهارت‌های زبانی و ادبی دارد و در روش استقرایی هم تفکر در روندی متوالی، از آسان به پیچیده، سازماندهی می‌شود، لذا استفاده از این روش می‌تواند فرایند یادگیری مؤثری را تا حصول نتیجه در دانش‌آموز ایجاد کند. در جریان تفکر، دانش‌آموزان اطلاعاتی را جمع‌آوری و طبقه‌بندی می‌کنند و به تفسیر و کشف ارتباط بین یافته‌های خود می‌پردازند. از این روش می‌توان در آموزش نکات املائی، انشایی و دستور زبان استفاده کرد.

۶- روش بدیعه‌پردازی :

با توجه به اینکه زبان و ادبیات فارسی ماهیتاً با خلق و آفرینش و تولید اندیشه‌های بدیع ارتباطی نزدیک و تنگاتنگ دارد، از این روش می‌توان برای آموزش انشا و نگارش خلاق استفاده کرد. بر اساس این روش دانش‌آموزان با صحبت کردن و بحث دربارهٔ موضوع انشا، قیاس کردن، بیان احساسات خود و ... به تفکر خلاق و پرورش عواطف دست می‌یابند.

۷- روش حل مسئله :

در این روش، مسئله‌ای مطرح می‌شود که می‌تواند از گرفتاری قهرمان قصه آغاز شود. دانش‌آموزان به توصیف و تبیین مسئله پرداخته، راه حل یا راه‌هایی برای آن پیدا می‌کنند. پس از بحث و گفت‌وگو، معلم نظر خود را دربارهٔ حل مشکل قهرمان داستان ارائه می‌دهد. دانش‌آموزان به بررسی علت وقوع حوادث در قصه‌ها می‌پردازند، ارتباط علت و معلولی وقایع را کشف می‌کنند. ایده‌ها و نظریات مختلف را به یکدیگر مربوط و با هم مقایسه می‌کنند و نتایج داستان‌ها را پیش‌گویی می‌کنند. مطالب ذکر شده می‌تواند در دو گونهٔ بیانی، یعنی گفتاری و نوشتاری، مطرح شود. در دورهٔ اول متوسطه می‌توان از دانش‌آموزان خواست تا دربارهٔ شنیده‌ها یا خوانده‌های خود به قضاوت و داوری بپردازند.

۸- روش واحد کار (پروژه) :

از این روش می‌توان برای آموزش انشا و فعالیت‌های خارج از کلاس استفاده کرد؛ بدین ترتیب که شاگردان بر اساس موضوعات تعیین شده، به صورت گروهی یا فردی به دنبال جمع‌آوری اطلاعات در خارج از کلاس می‌روند، گزارشی تهیه کرده، سپس این گزارش را در کلاس ارائه می‌کنند. موضوعاتی از قبیل سرگذشت شاعران، نویسندگان، شخصیت‌های علمی، اجتماعی و مذهبی، می‌تواند برای استفاده از این روش مورد نظر باشند. این روش برای تقویت حسن پژوهش و تقویت مهارت‌های جست‌وجوگری مؤثر است.

۹- روش کارایی گروه :

دانش‌آموزان را به گروه‌هایی تقسیم می‌کنند و هر یک از اعضای گروه تکلیف مشخص شده را به‌طور انفرادی می‌خواند، بعد به سؤال‌های آزمون که در اختیار او قرار می‌دهند، پاسخ می‌دهد و سپس در گروه نیز دربارهٔ پاسخ‌های خود گفت‌وگو کرده، دلایل انتخاب یارد آن را ارزیابی می‌کنند. در مرحلهٔ بعد، کلید سؤال‌ها در اختیار دانش‌آموز قرار می‌گیرد و اعضای گروه درک عمیقی از بهترین پاسخ به دست می‌آورند، سپس اعضای گروه پاسخ‌های فردی و گروهی را نمره‌گذاری کرده، نمرهٔ مؤثر بودن یادگیری را محاسبه می‌کنند. از این روش در کلاس‌های فارسی و در تدریس حوزه‌های مختلف از قبیل متن درس‌ها، انجام تمرین‌ها، املا و انشا، دستور و آرایه‌ها می‌توان بهره گرفت.

۱۰- روش تدریس اعضای گروه :

این طرح، این امکان را می‌دهد که مقدار زیادی از موضوع درس طی یک دورهٔ زمانی کوتاه با مطالعهٔ گروه، تحت پوشش قرار گیرد. در انتخاب متن مورد تدریس باید در نظر داشت که متن به

بخش‌های مستقل از یکدیگر قابل تقسیم باشد. بخش‌ها نیز از نظر حجم و دشواری باید تقریباً برابر باشند.

دانش‌آموز یک بخش از موضوع تعیین شده را مطالعه می‌کند و سپس با هم‌تاهای خود که مسئول بخش مشترکی اند دور هم جمع می‌شوند و برای رفع اشکال‌های خود تبادل نظر می‌کنند. سپس به گروه خود برمی‌گردند و به ترتیب از اول بخش تا آخر بخش به نوبت تدریس می‌کنند.

طرح تدریس اعضای گروه بر دو اصل استوار است. اول آنکه هر یک از شرکت‌کنندگان قسمت متفاوتی از موضوع درسی را که قرار است همه یاد بگیرند، می‌خواند و دوم اینکه هر فراگیرنده می‌تواند به اعضای تیمش درس بدهد؛ بنابراین، هر عضو هم به عنوان معلم و هم شاگرد عمل می‌کند.

زمانی که فراگیرندگان می‌فهمند کارایی گروه مستلزم آن است که هر فرد یک بخش از موضوع را فراگیرد و سپس آن را به دیگران درس دهد، برانگیخته می‌شوند تا با مطالعه بخش تعیین شده و آمادگی کامل برای جلسه کار تیمی به تیم خود کمک کنند. همچنین به آن عضو از تیم که درس می‌دهد کمک می‌کنند تا حد امکان موفق باشد. با این روش، گروه می‌تواند یادگیری‌اش را به حداکثر برساند.

طرح تدریس اعضای گروه این امکان را می‌دهد که مقدار زیادی از موضوع درسی طی یک دوره کوتاه زمانی با مطالعه تیم تحت پوشش قرار گیرد. تقسیم موضوع، به خصوص زمانی مناسب است که هدف آموزشی، مطالعه اجمالی نه عمیق یک قلمرو وسیع باشد.

در انتخاب متن مورد استفاده باید به چند نکته توجه کرد؛ از جمله:

- متن باید قابل تقسیم به تعداد بخش‌های هماهنگ با تعداد فراگیرندگان در هر تیم (معمولاً سه تا پنج نفر) باشد.

- این بخش‌ها تقریباً باید از نظر طول برابر و از نظر دشواری قابل مقایسه باشند.

- هر یک از بخش‌ها مستقل از بخش‌های دیگر قابل فهم باشد. این مورد مهم است؛ چون هر فراگیرنده فقط یک قسمت را مطالعه می‌کند و باید بتواند آن بخش را مستقل از اطلاعات موجود در بخش‌های دیگر درک کند.

- البته در هر تکلیفی، مطلب باید به اندازه کافی مشکل باشد تا فراگیرندگان را به چالش بطلبد ولی نه آن قدر مشکل که آنان را مغلوب کند.

اجرای طرح:

۱- یک بخش از موضوع برای آمادگی هر فراگیرنده تعیین می‌شود. در این مرحله هر فراگیرنده

فقط بخش تعیین شده خویش را دریافت می‌کند. باید اطمینان یافت که فراگیرندگان حقیقتاً مطلب را از یکدیگر یاد بگیرند و نه از مطالعه تمام بخش‌ها (میزان یادگیری دانش‌آموزان توسط آزمونی که تمام بخش‌ها را در بر می‌گیرد، سنجیده می‌شود).

۲- فراگیرنده قبل از تدریس با همتهای خود که مسئول بخش مشترکی اند دور هم جمع می‌شوند و برای رفع اشکالات خود و بهبود روش ارائه، تبادل نظر می‌کنند. (فراگیرندگان می‌توانند از ابتدا در جمع همتهای خود بنشینند و رفع اشکال کنند، آنگاه به تیم خود برگردند.)

۳- وقتی گروه گردهم می‌آید، یک فراگیرنده کار را با تدریس بخش مربوط به خود شروع می‌کند. این عضو تیم مجاز است از هر نوع یادداشت یا کمکی که مجاز شناخته شده است، استفاده کند ولی مستقیماً به متن اصلی رجوع نمی‌کند. دیگر فراگیرندگان می‌توانند سؤال بپرسند، مخالفت کنند، یادداشت بردارند یا استنتاج نمایند. هر عضو به نوبت یک بخش جدید را ارائه می‌دهد.

۴- در این مرحله، در مورد کل موضوع آزمونی گرفته می‌شود. این آزمون از قبل آماده شده است و می‌تواند هر نوع آزمونی باشد. این آزمون حاوی تعدادی سؤال از هر قسمت و چند سؤال درک مطلب عمومی مربوط به کل موضوع است.

۵- کلیه سؤال‌ها در اختیار فراگیرندگان قرار می‌گیرد و آنان به آزمونشان نمره می‌دهند و نمرات فردی و معدل فردی را محاسبه می‌کنند.

فراگیرندگان با استفاده از نمرات فردی می‌توانند میزان فهم خود را از موضوع ارزیابی کنند. همچنین نمرات فردی نشانه‌ای از پیشرفت فرد و یادگیری است. فراگیرندگان باید به نمره خود از آن قسمتی که تدریس را به عهده داشته‌اند، توجه کنند. هرچه اختلاف بین نمرات فردی و معدل گروه کمتر باشد، مهارت‌های تدریسی و یادگیری تولید شده از عمل متقابل تیم بیشتر است.

۶- ارزیابی کارایی تدریس فراگیرندگان با توجه به جدول رسم شده انجام می‌شود.

۷- از فراگیرندگان برای جمع‌بندی مطالب و اطمینان از یادگیری و ارزشیابی نهایی سؤال می‌شود.

هر عضو تیم را از غیر مؤثر (۱) تا مؤثر (۵) در هر مورد نمره بدهید.

نام نفر ششم	نام نفر پنجم	نام نفر چهارم	نام نفر سوم	نام نفر دوم	نام نفر اول	موارد
						<p>آیا به واقعیت‌ها و اطلاعاتی که ارائه می‌داد، اطمینان داشت؟</p> <p>آیا نکات مهم را در مقایسه با جنبه‌های کم اهمیت‌تر اطلاعات جدا می‌کرد و مورد تأکید قرار می‌داد؟</p> <p>آیا نکات طبق یک روال منطقی و منظم ارائه شد؟</p> <p>آیا هنگامی که مورد سؤال قرار می‌گرفت، اعتماد به نفس داشت؟</p> <p>آیا برای روشن کردن مفاهیم و کسب اطمینان از روی دقت و فهم سؤال می‌کرد؟</p>

۱۱- روش قضاوت عملکرد :

در این طرح، کسب درک روشنی از معیارها، آنان را قادر می‌سازد تا کیفیت کار خویش را مورد قضاوت قرار دهند. در این صورت می‌توانند تا حدودی از ارزیابی کارشان توسط دیگران بی‌نیاز شوند. سپس هر شخص کار خویش را ارائه می‌دهد. اعضای گروه، کار هر فرد را با دیگری و با معیارهایی که فراگرفته‌اند، مقایسه می‌کنند. هر فرد، انتقادهایی را که به کارش شده است، دریافت می‌کند؛ مثلاً معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد تا ویژگی‌های یک شعر خوب را بیان کرده و جمع‌بندی کنند. پس از بیان نظرهای مختلف توسط گروه‌ها، معلم معیارهای علمی را ارائه می‌دهد و بدین ترتیب آنها عملکرد خود را مورد تجدید نظر و ارزیابی قرار می‌دهند.

۱۲- روش روشن‌سازی طرز تلقی :

اولین مرحله در روشن‌سازی طرز تلقی، به فراگیرندگان کمک می‌کند تا آنان با پاسخ دادن به یک سؤال یا تکمیل یک جمله، طرز تلقی خود را ارزیابی کنند، سپس فراگیرندگان دور هم جمع می‌شوند تا این طرز تلقی را مورد بررسی قرار دهند و به کمک شرایط شناخته شده و اطلاعاتی که در اختیار دارند، روی بهترین طرز تلقی به توافق برسند؛ سپس هر فرد پاسخ خود را ارائه می‌دهد تا مورد ارزیابی قرار گیرد. طرز تلقی افراد پس از بحث نیز مورد ارزیابی قرار می‌گیرد تا مشخص شود که آیا تغییری رخ داده است یا خیر؟ بنابراین، این روش فراگیرندگان را قادر می‌سازد که کشف کنند: آیا طرز تلقی‌شان بر یک پایه محکم از حقایق، اطلاعات و منطق، استوار است؟

گونه‌های خواندن

۱- روش بلندخوانی: بلندخوانی در شروع خواندن روشی مؤثر است؛ زیرا در آن از دو فرایند ادراکی یعنی تمیز شنیداری و تمیز بصری استفاده می‌شود. اما در دوره متوسطه با توجه به آموزش‌های دوره ابتدایی و ویژگی‌های شناختی دانش‌آموزان بهتر است از شیوه‌های مختلف صامت‌خوانی استفاده شود. این روش برای تندخوانی و مطالعه صحیح مفید است.

۲- روش صامت‌خوانی: روش‌هایی که در زیر می‌آید بیشتر مبتنی بر صامت‌خوانی اند:

۱-۲- دقیق‌خوانی: در این نوع خواندن دانش‌آموز به درک کامل متن خواندنی و نگهداری آن به طور منظم در حافظه می‌رسد. او به افکار اصلی نویسنده پی می‌برد. به ارتباط بین مطالب می‌پردازد، خلاصه متن را بیان می‌کند و از آن نتیجه‌گیری می‌کند. معلم برای سنجش این نوع خواندن صامت می‌تواند سؤالاتی از متن بپرسد که مفاهیم متن را مورد سنجش قرار دهد.

۲-۲- خواندن تجسمی: هدف این نوع خواندن درک عمیق‌تر، تحریک حس کنجکاوی و مشارکت فعالانه در مطالعه است. برای رسیدن به اهداف مذکور لازم است قبل از مطالعه سؤالاتی از بین متن انتخاب شود تا از طریق ذهن دانش‌آموز به هنگام مطالعه به سمت یافتن پاسخ‌ها هدایت شود.

۳-۲- خواندن انتقادی: در این روش دانش‌آموزان متن درس را مطالعه کرده، سپس درباره ویژگی‌های متن و نوع نوشته و سبک نویسنده یا شاعر و قالب درس بحث و گفت‌وگو می‌کنند و در پایان نظر نهایی خود را نسبت به متن خوانده شده ارائه می‌دهند.

در این روش، دانش‌آموز به تجزیه و تحلیل مطالب، ارزش‌گذاری و قضاوت مطالب و برقراری ارتباط بین جوانب مختلف مطالب می‌پردازد.

۴-۲- خواندن التذازی: خواندن برای درک زیبایی‌ها، روش مؤثری برای پرورش حس زیبایی‌شناسی و تقویت ذوق ادبی است. بهتر است دانش‌آموز بیشتر به دنبال یافتن زیبایی‌های موجود در شعر و شعر باشد؛ مانند: یافتن آرایه‌های ادبی مثل تشبیه، ضرب‌المثل، وزن و قافیه، موسیقی موجود در شعر و ...

با توجه به اینکه یکی از اهداف آموزش زبان و ادبیات فارسی تلطیف عواطف و التذاز ادبی است، در متون هنری و ادبی مانند اشعار برتر و متن‌های تأثیرگذار داستانی و ادبی به این نوع خواندن تأکید می‌شود. معلم می‌تواند به تناسب سرفصل‌ها و عناوین دروس قطعات زیبایی به نظم و نثر را انتخاب کرده و در کلاس با لحن و آهنگی مناسب بخواند. در این نوع خواندن، باید متونی ارائه شود که التذاز و پرورش ذوق ادبی عملی شود.

الگوی تدریس چیست؟

الگوی تدریس، چارچوب ویژه‌ای است که عناصر مهم تدریس در درون آن قابل مطالعه است و شناخت و آگاهی از عناصر و عوامل مذکور می‌تواند معلم را در اتخاذ روش‌های مناسب تدریس کمک کند. تدریس یک فرایند است و چنان‌که گفتیم عوامل بی‌شماری در آن نقش دارند که همه آنها قابل مطالعه و کنترل نیستند، پس معلم باید چارچوب کوچکی از فرایند تدریس را به عنوان الگو انتخاب کند. دو نمونه از الگوهای تدریس عبارت‌اند از:

۱- الگوی پیش‌سازمان‌دهنده

۲- الگوی حل مسئله

الگوی عمومی تدریس

این الگو نخستین بار توسط رابرت گلیزر در سال ۱۹۶۱ مطرح شد و بعدها راجر رابینسون در سال ۱۹۷۱ تغییراتی در آن به وجود آورد. این الگو در عین سادگی، فرایند تدریس را به خوبی توصیف می‌کند و به معلم در سازمان دادن فرایند تدریس کمک می‌کند.

در الگوی عمومی تدریس، فرایند تدریس را می‌توان به پنج مرحله تقسیم کرد:

مرحله اول: تعیین هدف‌های تدریس و هدف‌های رفتاری؛ معلم قبل از تدریس، اطلاعات مفاهیم، اصول و سایر مطالب و محتوای درس را به صورت هدف‌های کاملاً صریح و روشن مشخص می‌کند.

مرحله دوم: تعیین رفتار ورودی (آموخته‌های گذشته و ...) و ارزشیابی تشخیصی (تعیین توانایی‌های فراگیرندگان) که همان تشخیص میزان آمادگی فراگیرندگان است.

مرحله سوم: تعیین شیوه‌ها و وسایل تدریس؛ در این مرحله معلم باید شیوه‌ها و وسایل تدریس خود را با توجه به مفاهیم درس، شرایط و امکانات و ویژگی‌های فراگیرندگان انتخاب کند.

مرحله چهارم: سازماندهی شرایط و موقعیت آموزشی؛ معلم باید بتواند با ابتکار و خلاقیت، حداکثر استفاده را از امکانات موجود، درامر تدریس و تحقق هدف‌های آموزشی به کار ببرد.

مرحله پنجم: ارزشیابی و سنجش عملکرد؛ مرحله نهایی این الگو به ارزشیابی میزان یادگیری

شاگردان پس از پایان تدریس اختصاص دارد.

الگوی پیش سازمان دهنده

«پیش سازمان دهنده» یک مطلب یا مفهوم کلی است که در مقدمه تدریس می‌آید تا مبحثی را که به شاگردان ارائه می‌شود با مباحث پیشین همان درس مربوط سازد و در عین حال پایه‌ای برای ارتباط مفاهیم بعدی با مفاهیم پیشین شود و شاگرد بتواند تمام مباحث درس را به صورت یک ساخت منظم و سازمان یافته در ذهن خود جای دهد.

ویژگی‌های الگوی پیش سازمان دهنده

۱- مراحل اجرای الگوی پیش سازمان دهنده: گام اول در این الگو مطالب پیش سازمان دهنده است که کلی است. گام دوم، ارائه مطالب و مفاهیم درس جدید است. در گام سوم، باید مثال‌ها و نمونه‌هایی برای تفهیم بیشتر مطالب جدید آورده شود و سرانجام مثال‌ها باید به گونه‌ای ارائه شود که با مفهوم پیش سازمان دهنده مرتبط شوند. مثلاً معلمی می‌خواهد اندام‌های تولیدمثل گیاه را درس بدهد، او درس را مستقیماً از خود موضوع شروع نمی‌کند بلکه درس را با این مفهوم که «تمام جانداران پریاخته برای بقای نسل تولیدمثل می‌کنند» آغاز می‌کند. پس از یادآوری و تشریح چگونگی تولیدمثل در جانداران، موضوع درس جدید، یعنی پرچم و مادگی را - که اندام‌های تولیدمثل گیاهان اند - تشریح می‌کند و پس از تشریح درس جدید، پرچم و مادگی چند گل معروف و آشنا را مستقیماً یا به وسیله اسلاید نشان می‌دهد.

معلم در بیان تولیدمثل جانداران، سعی می‌کند با استفاده از اطلاعات و آگاهی‌های شاگردان، فهم مطالب جدید را آسان سازد؛ زیرا شاگردان در جلسات گذشته با مفاهیم تولیدمثل جانداران آشنا شده‌اند. در واقع او با بیان تولیدمثل جانداران، پایگاهی ذهنی برای فهم درس جدید در ساخت شناختی شاگرد ایجاد می‌کند. این پایگاه، نقش پیش سازمان دهنده را به عهده دارد.

۲- چگونگی کنش و واکنش معلم نسبت به شاگردان در الگوی پیش سازمان دهنده: معلم نقش ارائه کننده مفاهیم پیش سازمان دهنده و مطالب درسی را دارد و شاگردان، دریافت کننده و پذیرنده مطالب درسی‌اند. معلم باید برای ارائه مطالب درسی مناسب‌ترین پیش سازمان دهنده را انتخاب کند و باید مطمئن شود که بچه‌ها آن پیش سازمان دهنده را درک کرده‌اند و می‌توانند آن را با مطالبی که بعداً عرضه می‌شود، ربط دهند.

معلم می‌تواند برای فعال‌تر کردن شاگردان از وسایل مختلف آموزشی کمک بگیرد و باعث برانگیختن ذهن و توجه آنان شود. همچنین با مطرح ساختن پرسش‌هایی، دانش آموزان را به اندیشیدن

دربارهٔ مطالب درس تشویق کند. جهت ارتباط، از طرف معلّم به شاگرد یا شاگردان است.

۳- روابط میان گروهی در الگوی پیش سازمان‌دهنده: در این الگو، به علت یکسویه بودن جهت انتقال، اطلاعات از معلّم به دانش‌آموزان منتقل می‌شود و در نتیجه، امکان کشف و جست‌وجوی مفاهیم برای دانش‌آموزان محدود می‌شود.

در این الگو، معلّم با فرد فرد فراگیرندگان یا کلّ آنها ارتباط پیدا می‌کند ولی این ارتباط یک‌طرفه است؛ یعنی، دانش‌آموزان معمولاً با او و با یکدیگر ارتباط ندارند، در واقع معلّم بر کلاس مسلط است. برای افزایش روابط میان‌گروهی، معلّم می‌تواند با طرح پرسش‌هایی راهنمایی‌کننده، فراگیرندگان را به شرکت در بحث‌های کلاس علاقه‌مند کند و از این راه، امکان ارتباط بیشتر آنان را با یکدیگر فراهم سازد.

۴- شرایط و منابع لازم در الگوی پیش سازمان‌دهنده: در این الگو، معلّم و کتاب و کلاس درس فقط منابع و شرایط آموزشی‌اند. شرط اصلی به کاربردن این الگو، وجود معلّمی است که از روش‌ها و شگردهای مناسب برای تدریس، طبق الگوی پیش سازمان‌دهنده آگاهی داشته باشد.

محاسن و محدودیت‌های این الگو

الگوی پیش‌سازمان‌دهنده در نظام‌های آموزشی فقیر که معلّمانی با تجربه ولی امکانات آموزشی محدود دارند، الگوی مناسبی است. از یک زمان آموزش محدود می‌توان استفاده کرد، گروه‌کثیری از شاگردان با کمترین امکانات آموزشی درس را یاد می‌گیرند. الگوی خوبی برای دروس نظری است. در این الگو چون معلّم تصمیم‌گیرندهٔ فعالیت آموزشی است، دانش‌آموزان در فعالیت آموزشی نقشی ندارند.

در چنین الگویی، محتوا با زندگی واقعی دانش‌آموزان چندان ارتباطی ندارد؛ به همین دلیل، اگر آنان موضوع آموزش را آموختند و امتحان دادند، هدف آموزشی تأمین شده است. و همچنین در این الگو به مسائل روانی، عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان کمتر توجه می‌شود و رضایت خاطر آنان چندان مورد توجه نیست.

فراورده‌های چنین نظامی، قادر نیستند آموخته‌هایشان را در زندگی واقعی به کار گیرند. دانش‌آموزان در یادگیری از طریق حلّ مسئله، با بهره‌گیری از تجارب و دانسته‌های پیشین خود، دربارهٔ رویدادهای محیط خود می‌اندیشند تا مشکلی را که با آن مواجه شده‌اند به نحو قابل قبولی حل کنند.

الگوی حل مسئله

مدرسه مطابق الگوی حل مسئله، دانش‌آموزان را در وضعی قرار می‌دهد که بتوانند فرضیه‌های خود را از راه پژوهش و کاوش و به مدد شواهد موجود و گردآوری شده، بیازمایند و شخصاً از آنها نتیجه‌گیری کنند و ضمن رسیدن به هدف موردنظر، از روش‌های دانش‌اندوزی و جمع‌آوری اطلاعات نیز آگاه شوند. در الگوی حل مسئله شاگرد، محور فعالیت است و اطلاعات علمی مستقیماً به او انتقال داده نمی‌شود. معلم با طرح مسئله، شاگرد را به فعالیت وادار می‌کند و در جهت حل مسئله او را راهنمایی می‌کند، روابط میان گروهی بین شاگردان وجود دارد و انتقال دو سویه (بین معلم و شاگرد) است و شرایط و منابع آموزشی منحصر به کلاس و کتاب درسی نیست. الگوی حل مسئله به زمان، مکان، امکانات و معلمان با تجربه، نیازمند است.

مراحل اجرا در الگوی حل مسئله

کلاس به گروه‌های ۵ یا ۶ نفره تقسیم می‌شود:

- ۱- یک مسئله طرح می‌شود (مسئله باید پاسخ‌پذیر و حل آن برای شاگردان امکان‌پذیر باشد).
- ۲- دانش‌آموز با کمک و هدایت معلم، اطلاعات مورد نیاز را از طریق مطالعه و مشاهده گردآوری می‌کند.
- ۳- شاگرد راه‌حل‌های احتمالی را حدس می‌زند و فرضیه‌سازی می‌کند. در این مرحله شاگرد ناگزیر است به تفکر بپردازد.
- ۴- آزمایش فرضیه صورت می‌گیرد. برای آزمایش فرضیه، شاگرد باید اطلاعات و شواهد موجود را تحلیل کند و عواملی را که به پذیرش یا رد فرضیه منجر می‌شوند، مشخص کند (در صورت نیاز، معلم اطلاعات زمینه‌ای در اختیار شاگرد قرار می‌دهد).
- ۵- نتیجه‌گیری، اساس این الگوست و شاگرد باید پیش‌بینی کند که نتایج به دست آمده چقدر و تا چه اندازه به موارد جدید قابل تعمیم است و اینکه او دانش به دست آمده را در حل مسائل به کار گیرد. در این الگو، همه شاگردان با همدیگر و نیز با معلم در ارتباط‌اند و نقش معلم، نقش مشاور و راهنماست.

ساختار عمومی الگوی تدریس

موضوع	درون‌مایه درس‌ها، مرتبط با عنوان فصل و درس
اهداف	<div style="text-align: center;"> </div>
مفاهیم	اصطلاحات، مضمون‌ها و حقایق علمی مرتبط با هر درس
محتوا	مفاهیم و حقایق علمی ارائه شده در قالب متن درس، تصویر، فعالیت و ... در هر درس
روش‌های تدریس	روش‌های فعالیت محور و تلفیقی مانند: کارایی گروه، دریافت مفهوم، حل مسئله، روشن سازی طرز تلقی و ...
روش‌های یادگیری	مشارکتی، گروهی، بحث گروهی، کاوشگری و ...
روش‌های ارزشیابی	تشخیصی، تکوینی و پایانی از طریق مشاهده، انجام فعالیت و آزمون کتبی مناسب
مواد و رسانه‌ها	کتاب، تخته، ماژیک، گچ، لوازم و رسانه‌های مناسب تسهیل کننده آموزش
نقش معلم در فرایند تدریس	راهبری و هدایت در جهت دستیابی به اهداف آموزشی هر درس
نقش دانش‌آموز در آموزش	شرکت فعال در فرایند یادگیری با بهره‌گیری از حواس، تفکر و تجزیه و تحلیل آموزه‌های محتوایی

عوامل مورد توجه در یادگیری

یادگیری، تغییرات نسبتاً ثابت و پایداری در رفتار بالقوه فرد بر اثر تجربه است.

عواملی که در یادگیری باید مورد توجه قرار گیرد، عبارت‌اند از:

۱- آمادگی از نظر جسمی، عاطفی و عقلی؛

۲- انگیزه و هدف؛ انگیزه از لحاظ تأثیر، همیشه به هدفی توجه دارد و میل و رغبت شاگرد به

آموختن متأثر از آن است. بخشی از وظایف معلم ایجاد رغبت در دانش‌آموزان است و هدف به فعالیت انسان جهت و نیرو می‌دهد.

۳- تجارب گذشته؛ یک فرد زمانی می‌تواند مفاهیم و مسائل جدید را درک کند که مفهوم و مسئله جدید با ساخت شناختی او مرتبط باشد.

۴- موقعیت و محیط یادگیری؛ امکانات محیط آموزشی، اعم از نیروی انسانی و تجهیزات، وضع اجتماعی و اقتصادی خانواده، نگرش والدین و مریدان نسبت به تحصیل و آموزشگاه و عوامل محیطی دیگر بر کیفیت و کمیت یادگیری شاگردان مؤثر است.

۵- روش تدریس معلم؛ به لحاظ اهمیت نگرش و روش تدریس معلم در فرایند فعالیت‌های آموزش و در نهایت، بر روند یادگیری مؤثر است.

اگر معلم به نظریه‌ها و اصول یادگیری آشنا نباشد و تدریس را فقط انتقال واقعیت‌های علمی بداند و تجارب یادگیری را منحصر به حفظ کردن مطالب نوشته در کتاب تصور کند، مسلم است در تقویت کنجکاوی و پرورش استعداد و تفکر علمی شاگردان چندان موفقیتی به دست نمی‌آورد.

۶- رابطه کل و جزء؛ مطالعه جزئیات بدون در نظر گرفتن رابطه آنها با هم و همچنین رابطه آنها با کل، موجب پریشانی فکر می‌شود.

۷- تمرین و تکرار؛ تأثیر تمرین و تکرار در کل فرایند یادگیری و حیطه‌های مختلف آن و به ویژه در حیطه روانی حرکتی انکارناپذیر است. اما باید شرایط و ویژگی خاصی داشته باشد؛ از جمله باید منظم و مرتب و در شرایط طبیعی و واقعی انجام پذیرد.

۸- احساس نیاز؛ شاگرد باید از ناکافی بودن دانش و مهارت‌های فعلی خویش آگاه شود تا با انگیزه و رغبت بیشتر به تحصیل بپردازد.

۹- داشتن تصور روشن از دانش و مهارت‌هایی که باید کسب شود. اگر شاگرد بداند که یادگیری جدید او به چه دانش و مهارتی منتهی می‌شود، یادگیری برای او هدف‌دارتر می‌شود. در اینجا است که نقش هدف‌های رفتاری ظاهر می‌شود. در این رابطه معلم باید

هدف‌های رفتاری هر درس را با دقت بیان کند و شاگردان را از تغییراتی که بر اثر آموختن در دانش و مهارت آنان حاصل می‌شود، آگاه گرداند.

۱۰- آگاهی از پیشرفت؛ معلم باید دائماً شاگرد را از میزان پیشرفت او در درس مطلع گرداند؛ زیرا شاگرد هنگامی که احساس کند در حال پیشرفت است برای ادامه یادگیری شوق و انگیزه بیشتری می‌یابد.

۱۱- توجه و دقت؛ توجه مقدمه ادراک، یادگیری و تفکر است.

تدریس یک فعالیت است، فعالیتی آگاهانه که بر اساس هدفی خاص و بر پایه وضع شناختی فراگیرندگان انجام می‌گیرد. در هر صورت، اگر یادگیری را «تغییر در رفتار فراگیرنده بر اثر تجربه» بدانیم بدون شک فعالیتی که موقعیت را برای کسب تجربه آسان کند و تغییر لازم را سبب شود، تدریس نام دارد و در نتیجه، عمل تدریس یک سلسله فعالیت‌های مرتب، منظم، هدف‌دار و از پیش طراحی شده است.

عوامل مؤثر در تدریس

تدریس فرایندی است و عوامل بی‌شماری در آن نقش دارند که همه آنها قابل مطالعه و کنترل نیستند.

عواملی همچون شخصیت معلم، زمینه‌های علمی و تجربی او، زمینه روابط اجتماعی و خانوادگی شاگردان، زمینه‌های علمی و ویژگی‌های فردی شاگردان، اهمیت موضوع درس، قوانین و مقررات نظام آموزشی و به طور کلی جامعه‌ای که معلم و شاگرد در آن زندگی می‌کنند، همه در کیفیت تدریس معلم تأثیر گذار هستند.

باید در نظر داشت معلم در ایجاد موقعیت مناسب یادگیری، قادر به تغییر و کنترل بسیاری از عوامل نیست. اما تا حدی می‌تواند با تعیین هدف‌های صریح اجرایی و اتخاذ الگو و روش‌های مناسب تدریس و تهیه و به کارگیری تجهیزات لازم و ایجاد نوعی ارتباط سالم با شاگردانش، کیفیت تدریس خود را دستخوش تحوّل کند.

ارزشیابی در برنامه درسی فارسی متوسطه

شیوه نامه ارزشیابی درس فارسی، املا و آموزش مهارت‌های نوشتاری (نگارش و انشا)

پایه‌های هفتم، هشتم و نهم دوره اول متوسطه

مقدمه

ارزشیابی یکی از عناصر بسیار مهم برنامه درسی است که تنها به پرسش‌های کلاسی یا آزمون‌های پایانی محدود نمی‌شود. وقتی که محصول برنامه درسی به شکل بسته آموزشی در اختیار مخاطبان و مجریان قرار گرفت، انتظار می‌رود معلمان به منظور اطمینان از میزان تحقق اهداف برنامه، از آزمون‌ها و شیوه‌های متنوع، برای ارزشیابی استفاده کنند. پیشنهاد می‌شود در انتخاب شیوه‌های ارزشیابی اصول زیر رعایت شود:

- ۱- شیوه ارزشیابی باید با اهداف آموزشی و سایر عناصر برنامه، متناسب باشد و معلوم کند که هر کدام از شیوه‌ها و مهارت‌ها چه دانش، مهارت و نگرشی را می‌سنجد.
  - ۲- شیوه ارزشیابی باید با رویکرد برنامه تناسب داشته باشد، مثلاً در برنامه‌ای که فعالیت محور و مهارتی است، شیوه‌های ارزشیابی در عین توجه به فرایند آموزش، نتیجه و میزان کسب مهارت آموزشی را نیز مورد توجه و سنجش قرار می‌دهد.
  - ۳- شیوه انتخاب شده، نسبت به سایر شیوه‌ها، کارایی بیشتری داشته باشد.
  - ۴- به تناسب ماهیت اهداف و سایر عناصر برنامه از شیوه‌های متنوع، استفاده شود.
- برای ارزشیابی از میزان تحقق اهداف برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه، جهت‌گیری‌های متنوعی قابل طرح است. در این برنامه با توجه به اصول و مبانی آموزش زبان و ادبیات فارسی و نیز اهمیت برخی روش‌های ارزشیابی در این درس بر اصول زیر تکیه و تأکید می‌شود:
- ۱- ارزشیابی از مهارت‌های خوانداری زبان

۲- ارزشیابی تلفیقی از مهارت‌های نوشتاری زبان
 ۳- ارزشیابی از فرایند آموزش و فعالیت‌های دانش‌آموزان
 ۴- ارزشیابی مستمر (تکوینی) در کنار ارزشیابی پایانی
 با توجه به ماهیت برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی و نیز نوع ارزشیابی حاکم بر آموزش، برای ارزشیابی این درس، روش‌های زیر پیشنهاد می‌شود:

۱- آزمون کتبی
 ۲- آزمون شفاهی
 ۳- مشاهده رفتار
 برای استفاده درست از روش‌های فوق و رعایت رویکردهای ارزشیابی در این برنامه، از ابزارهای زیر می‌توان بهره گرفت:

۱- آزمون کتبی شامل سؤالات تکمیل کردنی، پاسخ کوتاه، انشایی و ... از ریزمهارت‌های نوشتاری
 ۲- آزمون شفاهی شامل پرسش‌های شفاهی از مهارت‌های گوش دادن، سخن گفتن، خواندن، درک متن و ریزمهارت‌های خوانداری (لحن، تکیه و ...)
 ۳- چک لیست، ابزار اندازه‌گیری عملکرد دانش‌آموز در مهارت‌های ارتباطی، توانایی‌های ذهنی، شرکت در فعالیت‌های گروهی و مهارت‌های شفاهی زبان

شیوه نامه ارزشیابی فارسی

جدول ساعات و مواد درسی زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه

نوع آزمون و ارزشیابی	مواد درسی	ساعات	
شفاهی - کتبی	۱- خواندن فارسی و درک متن	۲	۴
کتبی	۲- املا فارسی		
کتبی	۳- آموزش مهارت‌های نوشتاری (نگارش و انشا)	۲	

ارزشیابی آزمون‌های مستمر و پایانی درس‌های فارسی و درک متن (مهارت خواندن و کار بست ریزمهارت‌های خوانداری)، املا (مهارت درست‌نویسی و توانایی تشخیص شکل‌های صحیح نوشتاری) و درس آموزش مهارت‌های نوشتاری (نگارش و انشا)، به شرح زیر است :

۱- خواندن فارسی و درک متن :

ارزشیابی تکوینی : ۲۰ نمره : شفاهی : آزمون تکوینی (مستمر) می‌تواند شامل موارد زیر باشد : روخوانی متن با رعایت آهنگ و لحن مناسب آن، درک مطلب، خود ارزیابی، دانش‌های زبانی و ادبی، کارگروهی و مشارکت در گفت و گو، حفظ شعر، مطالعه و کتاب خوانی و پژوهش، توانایی در سخنوری و فن بیان، پاسخ به فعالیت‌ها و تمرین‌ها، شعرخوانی و روان خوانی .
یادآوری : نمره هر یک از ریزمواد بالا، به تشخیص معلم و متناسب با فرایند آموزش و شرایط کلاس و درس تعیین می‌شود.

ارزشیابی پایانی : ۲۰ نمره : شفاهی

نمره گذاری درس ادبیات فارسی پایه هفتم، هشتم و نهم دوره اول متوسطه

شهریور	پایانی نوبت دوم		پایانی نوبت اول	موضوع
	نیمه دوم کتاب	نیمه اول کتاب		
۶	۴	۲	۶	معنی شعر و نثر
۲	۱/۵	۰/۵	۲	شناخت و معنی واژه
۴	۳	۱	۴	درک متن
۳	۲/۵	۰/۵	۳	دانش‌های زبانی و ادبی
۳	۲	۱	۳	خودارزیابی
۲	۲	-	۲	حفظ شعر
۲۰	۲۰		۲۰	جمع

نمره نهایی : میانگین ارزشیابی تکوینی و پایانی است. (۲=۲۰ : ۲۰+۲۰=۴۰) .
یادآوری : در هر نوبت به دلخواه دانش آموز، فقط یک شعر حفظی خواسته شود.

۲- املاى فارسى : کتبى (۲۰ نمره)

- ارزشیابی تکوینی، ۲۰ نمره : ۲۰ نمره املاى تقریرى تقسیم بر دو + ۱۰ نمره فعالیت‌های املاى بخش نوشتن و پرسش‌های معلم ساخته

- ارزشیابی پایانی، ۲۰ نمره : ۲۰ نمره املاى تقریرى

* نمره نهایی : میانگین ارزشیابی تکوینی و پایانی (۲=۲۰ : ۴۰=۲۰+۲۰)

یادآوری : املاى تکوینی همیشه از درس خوانده شده، نیست. می‌توان از درس‌های پیشین و حتی دیگر کتاب‌های درسی همان پایه نیز املا گفت.

• تذکر : همچنان که در سال‌های گذشته، یادآور شده‌ایم؛ تشدید (ت) به عنوان یکی از نشانه‌های گفتاری زبان فارسى، آموزش داده می‌شود؛ اما در ارزشیابی درس املا، نمره‌ای به آن تعلق نمی‌گیرد.

گونه‌های ارزشیابی

اگر یادگیری را تغییر در رفتار دانش‌آموز بر اثر تجربه‌های آموزشی بدانیم، ارزشیابی عبارت است از اندازه‌گیری میزان تغییرات ایجاد شده بر اساس هدف‌های تعیین شده در فعالیت‌های آموزشی و تجزیه و تحلیل و تفسیر نتایج آن. ارزشیابی همواره در جهت پیشرفت تحصیلی و ناظر بر هدف‌های آموزش است و در واقع بدون توجه به هدف‌های آموزشی از پیش تعیین شده، ارزشیابی تحصیلی معنا نخواهد داشت. در همین راستا، ترس و اضطراب از ارزشیابی در نزد دانش‌آموزان بیشتر ناشی از عملکرد نادرست معلمان و روش‌های نادرست ارزشیابی است. هدف‌های ارزشیابی را می‌توان در مقوله‌های زیر به طور کلی مورد بررسی قرار داد :

۱- ارزشیابی به عنوان وسیله‌ای برای شناخت توانایی و زمینه‌های علمی دانش‌آموزان و تصمیم‌گیری برای انجام دادن فعالیت‌های آموزشی است.

۲- برای شناساندن هدف‌های آموزشی در فرایند تدریس است.

۳- برای بهبود و اصلاح فعالیت‌های آموزشی است.

۴- برای شناخت نارسایی‌های آموزشی دانش‌آموزان و تلاش برای ترمیم و بهبود آنهاست.

۵- برای ایجاد رغبت و کسب عادات صحیح آموزش در دانش‌آموزان است، نه صرفاً برای تهدید و تعیین افراد قوی و ضعیف.

اگر ارزشیابی به نحو مطلوب انجام گیرد، مستقیماً در بهبود کیفیت یادگیری دانش‌آموزان تأثیر خواهد گذاشت؛ زیرا آنها را از میزان تلاش برای یادگیری و پیشرفت تحصیلی آگاه خواهد ساخت.

همچنین ارزشیابی تدریجی و دائمی باعث مرور مطالب از قبل یادگرفته شده می‌گردد.

انواع ارزشیابی

۱- ارزشیابی تشخیصی: این نوع ارزشیابی به منظور تعیین معلومات و رفتار ورودی و کشف دلایل اصلی مشکلات در یادگیری است.

۲- ارزشیابی تکوینی: ارزشیابی تکوینی به منظور اندازه‌گیری پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در مراحل مختلف تدریس است که دو مقوله گام به گام پیش رفتن در یادگیری و اصلاح روش تدریس را در بر می‌گیرد.

۳- ارزشیابی پایانی (ارزشیابی تراکمی): این ارزشیابی به منظور تعیین میزان آموخته‌های شاگردان در طول یک دوره آموزشی و قضاوت درباره اثر بخشی کار معلم و برنامه درسی انجام می‌گیرد.

انواع ارزشیابی بر حسب نحوه اجرا:

- ۱- ارزشیابی انفرادی که شامل ارزشیابی شفاهی یا عملی است.
- ۲- ارزشیابی گروهی شرایط یکسانی را برای همه شاگردان فراهم می‌آورد و معمولاً به صورت امتحان کتبی است.

انواع ارزشیابی بر حسب تفسیر نتایج:

- ۱- ارزشیابی معیاری که بر اساس معیار و ملاک مطلق از قبل تعیین شده، تهیه می‌شود.
- ۲- ارزشیابی هنجاری که بر مبنای معیار و ملاک نسبی فراهم می‌شود و در آن ارزشیابی دانش‌آموزان از نمره زیاد به کم ردیف می‌شوند.

روش‌های مختلف ارزشیابی پیشرفت تحصیلی

در فرایند ارزشیابی، معلم نباید از به کارگیری تنها یک روش خاص استفاده کند؛ زیرا بسیاری از جنبه‌های رفتاری مختلف دانش‌آموزان را نمی‌توان به مرحله آزمون‌های ساده تنزل داد و باید آنها را در موقعیت واقعی سنجید. با توجه به تغییراتی که در حیطه‌های مختلف یادگیری به وجود می‌آید، حداقل چهار روش ارزشیابی به شرح زیر وجود دارد؛

۱- ارزشیابی از طریق مشاهده:

هنگامی که از طریق مداخله حواس به خصوص دیدن، به داوری درباره رفتار یا عمل معینی از فرد می‌پردازیم، از روش مشاهده استفاده کرده‌ایم. این شیوه از جنبه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

- مشاهده از لحاظ عمق و دقت

■ مشاهده از لحاظ خارجی یا داخلی بودن

خارجی: مشاهده رفتار فرد در حین انجام عمل و ثبت خصایص وی

داخلی: بیان خصوصیات رفتاری توسط خود فرد

■ مشاهده از لحاظ موقعیت

طبیعی: بدون آگاهی، رفتار و کار دانش‌آموز را زیر نظر بگیریم.

تصنّعی: پس از فراهم کردن شرایطی خاص، رفتار دانش‌آموز را مورد بررسی قرار دهیم.

■ مشاهده مستقیم یا غیرمستقیم

در مشاهده مستقیم امکان بروز رفتار تصنّعی در دانش‌آموز زیاد است ولی در مشاهده

غیرمستقیم، مشاهده کننده پنهان است و رفتار طبیعی‌تری مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مزایا و محدودیت‌های روش مشاهده

الف) مزایا:

– تفاوت‌های فردی در زمان غیرمحدود مورد بررسی قرار می‌گیرد که می‌تواند نشان‌دهنده

فعالیت‌های طبیعی دانش‌آموزان باشد.

– برای همه گروه‌های آموزشی (سنین و مراحل مختلف تحصیل) قابل اجراست.

ب) محدودیت‌ها:

– انجام این روش مستلزم دقت، هوشیاری و صرف وقت زیاد است.

– امکان ایجاد موقعیت مناسب برای همه شاگردان فراهم نیست. تفاوت تفسیر رفتار در همگان

وجود دارد.

۲- ارزشیابی از طریق انجام کار

اگر تغییرات ایجاد شده در دانش‌آموز در حیطه عمل باشد، لزوماً باید از این شیوه استفاده شود و

تفاوت آن با شیوه مشاهده در این است که دانش‌آموز می‌داند که مورد آزمایش است و شرایط برای همه

یکسان است. امتحان آزمایشگاه، کارگاه و ورزش از این طریق انجام می‌گیرد.

ارزشیابی از طریق آزمون شفاهی، شیوه مناسبی برای سنجش معلومات، قدرت بیان، نظم فکری،

استدلال، تمرکز افکار و شناخت حالات درونی از جهت ترس و اضطراب است.

مزایا و محدودیت‌های این شیوه

الف) مزایا:

■ این‌گونه ارزشیابی می‌تواند بازخوردی فوری داشته و مهارت‌های دانش‌آموزان را در رویارویی

با واقعیت‌ها به دقت بسنجد.

■ این‌گونه ارزشیابی قدرت بیان و استدلال دانش‌آموزان و اظهار نظر آنها را در حضور جمع تقویت می‌کند.

■ این ارزشیابی برای دانش‌آموزان دوران آمادگی و کلاس اول که قدرت نوشتاری کمی دارند مناسب است.

ب) محدودیت‌ها:

■ این شیوه مستلزم صرف وقت زیاد و در نتیجه، خسته‌کننده است و به تدریج از دقت آزمایش‌کننده کاسته می‌شود.

■ دانش‌آموزان ممکن است به علت نقص بیان از گفتن پاسخ خودداری کنند.

■ عوامل محیطی بر دانش‌آموز تأثیر فراوانی می‌گذارد به نحوی که ممکن است وی به جای پاسخ صحیح، کلمات مبهمی به کار ببرد.

■ عینیت و اعتبار ارزشیابی شفاهی نسبت به آزمون کتبی کمتر است.

۳- ارزشیابی از طریق آزمون کتبی

این آزمون‌ها بر دو نوع است:

الف) آزمون‌های استاندارد شده

ب) آزمون‌هایی که معلم طرح کرده است.

آزمون‌های استاندارد شده توسط مؤسسات آزمون‌سازی، به منظور ارزشیابی دوره‌های تحصیلی گروه‌های بزرگ دانش‌آموزان طراحی می‌شود که همراه با راهنمای دقیق در اختیار معلم قرار می‌گیرد و دارای پایایی و اعتبار است.

آزمون‌هایی که معلّم طرح می‌کند غالباً برای تعیین میزان موفقیت دانش‌آموزان در رسیدن به هدف‌های آموزشی طرح‌ریزی می‌شود.

تفاوت بین آزمون‌های استاندارد شده و آزمون‌های معلّم

- ۱- آزمون‌های استاندارد در مقایسه با آزمون‌های معلّم به زمان و تخصّص بیشتری نیاز دارد.
- ۲- نتایج آزمون‌های استاندارد، مشخص، قطعی و قابل بررسی است.
- ۳- آزمون‌های استاندارد برای استفاده در مناطق مختلف و مقایسه شاگردان مدارس مناطق مختلف با یکدیگر تهیه می‌شود.

انواع آزمون‌های معلّم :

معمولاً به دو صورت عینی و انشایی است. آزمون‌های عینی جواب معینی از پیش تعیین شده دارد که انواع آن عبارت‌اند از :

- ۱- پرسش‌های چندگزینه‌ای
- ۲- پرسش‌های صحیح و غلط
- ۳- پرسش‌های جورکردنی
- ۴- پرسش‌های کامل کردنی
- ۵- پرسش‌های کوتاه پاسخ

آزمون تشریحی که بیشتر معلّمان به علّت سهولت تهیه از آنها استفاده می‌کنند، برای ارزشیابی سطوح بالای شناختی از جمله تجزیه و تحلیل، ترکیب و قضاوت بسیار اهمیت دارد ولی محدودیت‌هایی نیز از قبیل دخالت نظر تصحیح کننده، وقت‌گیر بودن تصحیح و عدم امکان سنجش سرعت انتقال و آمادگی ذهنی دانش‌آموزان دارد. (شعبانی، ۱۳۸۲)

بخش دوم

بررسی درس‌ها

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ستایش

نور و مهربانی که تو را می‌خواهد

مکانی که تو را می‌خواهد و خدایی

سنا بی غزنوی

به نام خداوند جان و خرد

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی بیشتر با تحمیدیه (ستایش) و مفاهیم مرتبط با آن
- ۲- آشنایی دقیق‌تر با صفات پروردگار چون رزاق، هادی و ...
- ۳- تقویت توانایی برقراری ارتباط صمیمانه و عاطفی با پروردگار
- ۴- شناخت عمیق‌تر خداوند از طریق توجه و دقت و خردورزی در پدیده‌های هستی
- ۵- تقویت علاقه نسبت به بندگی خداوند و ایجاد باور نسبت به حمد و ستایش الهی
- ۶- تقویت و پرورش خوب دیدن و تدبیر کردن

روش‌های تدریس پیشنهادی

- تحمیدیه را به روش کارایی گروه، پیش‌سازمان دهنده، بارش فکری و ... می‌توان تدریس کرد.
- مراحل اجرایی روش کار گروهی عبارت‌اند از:
  - دانش‌آموزان کلاس به گروه‌های دو، سه یا چهار نفره تقسیم می‌شوند.
  - اعضای هر گروه درس را صامت خوانی می‌کنند.
  - اعضای گروه به بررسی دقیق متن می‌پردازند، پرسش‌هایی طرح می‌کنند و سپس پاسخ خود را در کلاس بیان می‌کنند.
  - پرسش‌ها مجدداً از سوی دیگر گروه‌ها مطرح می‌شود و دانش‌آموزان در گروه درباره آن بحث می‌کنند و به مشورت با هم می‌پردازند و پاسخ می‌دهند.
  - درس با بهره‌گیری از دیدگاه‌های دانش‌آموزان و معلم، جمع‌بندی می‌شود.
- ارزشیابی درس را نیز به صورت شفاهی می‌توان انجام داد. تحمیدیه به صورت همخوانی، جمع‌خوانی و تواشیح قابلیت اجرایی دارد.

– متن درس را با استفاده از وسایل کمک آموزشی مثل نوار کاست یا لوح فشرده (CD)، به صورت صوتی و تصویری می‌توان آموزش داد.

درنگی در متن

این درس نوعی تحمیدیه یا حمد و ستایش خدا را به جا آوردن است. در سنت‌های دینی، حمد و ستایش الهی در آغاز هر کار، ضروری است؛ چنان‌که پیامبر اکرم (ص) فرموده است: «كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَمْ يُبْدَأْ بِسَمِ اللَّهِ فَهُوَ أَبْتَرُ» هر کاری که با نام خداوند شروع نشود، ناتمام است. از این رو، آغاز این کتاب نیز با ذکر نام و یاد خداوند آراسته شده است.

در سنت ادبی و فرهنگی ما معمولاً هر کتابی و نوشته‌ای با تحمیدیه و ستایش پروردگار آغاز می‌شود و با نیایش به فرجام می‌رسد. در این نوشته بر این تأکید شده است که با نگاه عمیق و خردگرایانه به پدیده‌های گوناگون آفرینش می‌توان به شناخت خداوند دست یافت.

بررسی شعر ستایش:

به نام خداوند جان و خرد / کزین برتر، اندیشه برنگذرد

۱- بیت‌های آغازین فارسی نهم، از بخش نخست شاهنامه حکیم ابوالقاسم فردوسی (که رحمت حق بر روانش باد)، گزینش شده است. خداوند در این بیت به معنی دارنده و صاحب است و در زبان دری کهن در معنی پادشاه و سرور به کار رفته است. فردوسی بزرگ، کتاب ارجمند خویش را به نام خداوند جان و خرد می‌آغازد و بر آن است که این وصف و ویژگی، برترین ویژگی آفریدگار است و اندیشه هر چه دور پرواز باشد در باز نمود پروردگار و سخن گفتن از وی، فراتر از آن نمی‌توان رفت.

۲- آفریدگار، خداوند نام و خداوند جای است، از این روی دارای دو ویژگی بنیادین روزی‌دهی و راهنمایی است. روزی‌دهی با خداوند جای در پیوند است و راهنمایی با خداوند نام.

۳- کیوان یکی از هفت اختران است و بلندترین آنها. گردان، صفت فاعلی از گردیدن. سپهر، نام دیگر آسمان است. فروزنده، کوتاه شده «افروزنده» است. ناهید یا زهره، خنیاگر فلک. مهر، نام دیگر خورشید است. فردوسی، در این بیت چهار اختر از هفت اختر را یاد کرده است؛ سه اختر دیگر عبارت‌اند از: تیر، بهرام و برجیس.

۴- بینندگان: چشمان؛ برشدگی گوهر پروردگار و برتری وی از نام و نشان و گمان، او را از دیدگان نهان می‌دارد. آن چنان که تلاش در دیدن وی همواره بیهوده می‌ماند.

۵- دانستن، در این بیت، در معنی «توانستن» به کار رفته است. میان، به معنی کمر است و «میان بستن» کنایه از آماده شدن برای انجام کار. بندگی را: برای بندگی.

فردوسی می‌فرماید: چون آفریدگار را آن چنان که می‌سزد، نمی‌توان ستود، از این روی، می‌باید چند و چون درباره‌ی خداوند را کنار گذاشت و به بندگی وی کمر بست. در جای دیگر می‌گوید:

سخن هیچ بهتر ز توحید نیست   به ناگفتن و گفتن، ایزد یکی است

اطلاعات تکمیلی

شاهنامه فردوسی

حکیم ابوالقاسم منصور بن حسن فردوسی توسی شاعر بزرگ حماسه سرای ایران است، او در روستای باژ از ناحیه طابران یا طبران توس در حدود سال ۳۲۰-۳۲۹ در خانواده‌ای از طبقه دهقانان چشم به جهان گشود و در سال ۴۱۱ هجری در زادگاه خود (روستای باژ) درگذشت و در باغی که ملک او بود، به خاک سپرده شد. (همان جا که اکنون مزار اوست.)

آغاز نظم شاهنامه فردوسی را سال ۳۷۰ یا ۳۷۱ هجری قمری دانسته‌اند. شاهنامه فردوسی دربرگیرنده تاریخ داستانی ایران است؛ شاهنامه چه از حیث حفظ روایات کهن ملی و چه از لحاظ تأثیر آن در نگاهبانی زبان پارسی دری، بزرگ‌ترین سرمایه فرهنگ ملی ماست. اندیشه‌ها و اندرزها و حکمت‌های نیاکان ما و راه و رسم آنان در دفاع از آب و خاک خود و جان‌فشانیشان در محافظت از مرزهای فکری، فرهنگی و جغرافیایی ایران همه در این اثر، بازنموده شده است به گونه‌ای که محققان آن را از بزرگ‌ترین حماسه‌های ملی جهان به شمار آورده‌اند.

ایمان و اسلام

زیبایی آفرینش

بیدوای رست بیدرخ زیبای تورا / در رست کوشی که محی شود آوای تورا

امام خمینی (ره)

آفرینش همه تنبیه خداوند دل است

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با جلوه‌های گوناگون آفرینش (علم)
- ۲- تقویت نگاه توحیدی و تأمل در آفرینش و آثار صنع الهی (ایمان)
- ۳- آشنایی گسترده‌تر با ویژگی‌های زبان ادبی و بادآوری آرایه‌های تشخیص، تشبیه و مراعات نظیر و... (علم)
- ۴- تقویت خوانش متن با لحن مناسب (عمل)
- ۵- شناخت و ویژگی‌های ساختاری و محتوایی متن درس (تفکر)
- ۶- توجه به آموزه‌های اخلاقی متن درس (اخلاق)
- ۷- کاربردی آموزه‌های محتوایی متن درس در حوزه مهارت‌های نوشتاری، گفتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- کارایی گروه
- بارش مغزی
- پیش‌سازمان دهنده و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ...
 ارائه این درس چنانچه با فیلم‌های مستند و با موضوعاتی درباره پدیده‌های جهان همراه شود،
 فرایند تدریس اثرگذارتر می‌شود.

درنگی در متن

قالب شعر : قصیده است و در آن از مراعات نظیر و تشخیص (انسان نمایی) تشبیه، تضاد یا طباق استفاده شده است.

مراعات نظیر و تشخیص (انسان نمایی) :

کوه و دریا و درختان همه در تسبیح اند / نه همه مستمعی فهم کنند این اسرار
 حیف باشد که تو در خوابی و نرگس بیدار / خبرت هست که مرغان سحر می‌گویند
 تشبیه : تا کی آخر چو بنفشه سر غفلت در پیش

تضاد یا طباق : لیل و نهار - خواب و بیدار - گل و خار .

شعر «آفرینش همه تنبیه خداوند دل است»، از بخش مواعظ کلیات سعدی انتخاب شده است.

اصل شعر، چهل و سه بیت دارد که به صورت تلخیص در کتاب درسی آمده است.

«مواعظ» ج مواعظه در لغت به معنی پندها و اندرزها است.

به شعرهای حکمی، مواعظ می‌گویند و شامل اندرزها و پند و نصایح است. گاه مواعظ در شعر

به شیوه غیرمستقیم در قالب داستان‌ها و حکایت‌ها و گاه به صورت مستقیم در قالب قصیده - غزل و قطعه بیان می‌شوند.

بیت اول : در این بیت به اعتدال ربیعی (بهاری) که شب و روز یکسان است، اشاره شده است.
بیت سوم : نقش عجب : عجب، اسم مصدر است به معنای «شگفتی و تعجب»، ولی سعدی در این بیت از معنای دیگر این واژه به مفهوم «شگفت آور» بهره گرفته است.
بیت چهارم : این بیت اشاره دارد به آیه «تسبیح له السموات السبع و الارض و من فیهن ...» : هفت آسمان و هر چه در آنهاست، همه به ستایش و تزیین خداوند مشغول اند... (سوره الاسراء، آیه ۴۴) و آیات دیگر ...
بیت هفتم : که تواند که دهد... ، این بیت در مفهوم «استفهام انکاری» به کار رفته است، یعنی هیچ کس نمی‌تواند... .

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- باز خوانی متن

- شناخت واژگان و مترادف‌های آنها

- تقویت مهارت املا

نمونه : شگفت = عجب / آگاهی = تنبیه / ستایش خداوند = تسبیح / شنونده = مستمع /

نادانی = جهل و ...

تمرین دوم :

- یادآوری آرایه‌های جان بخشی، تشبیه و ...

- تقویت تفکر در حوزه زبان ادبی

نمونه : جان بخشی : مرغان سحر می‌گویند، ... نرگس بیدار

- تشبیه : خواب جهالت، تا کی آخر چو بنفشه ...

تمرین سوم :

- تقویت نگاه توحیدی مخاطبان
- مقایسه انسان‌های خردمند و انسان‌های ساده اندیش و ناآگاه
- تقویت مهارت تفکر به مهارت نوشتار

اطلاعات تکمیلی

روش‌های فعالیت محور و گروهی به مطالعه، کار و تجربه نیازمند است. معلمانی که در این روش‌ها تجربه اندوخته‌اند، لذت آن را یافته و محیط آموزشی خود را پویاتر ساخته‌اند. مطالعه یافته‌های زیر درباره کار گروهی، راهی به مقصود است.

ایجاد ارتباط و انگیزه سازی: تقویت و برانگیختگی روانی دانش‌آموزان از طریق فعالیت جمعی و خواندن یکی از سروده‌های سعدی یا پخش سروده از طریق نوارهای صوتی مجاز، پرسش‌های مناسب در زمینه شعرهای (مواعظ) سعدی در بدو ورود به کلاس و ایجاد ارتباط عاطفی بین دانش‌آموزان پیشنهاد می‌شود.

ویژگی‌های روش‌های فعالیت محور: روش‌های مذکور، گروه‌های دانش‌آموزی را به صورت گروه، شماره و اسم معرفی می‌کند. چرا که این روش در بین گروه‌ها یک نوع نظام مدیریتی منظم و سازمان یافته ایجاد می‌کند که نه تنها باعث بالا بردن همکاری‌های متقابل در فراگیران می‌شود، بلکه از بروز بی‌نظمی، جلوگیری می‌کند. تأثیر دیگر این روش‌ها شناسایی و دسترسی سریع معلم به اعضای گروه می‌باشد. آموزش‌های گروهی، فرایندی است که از طریق آن می‌توان فعالیت‌های گروهی را که مستلزم کار جمعی است، به حداکثر رساند.

در این جا به برخی از برتری‌های این روش‌ها اشاره می‌شود:

- ۱- پیشرفت تحصیلی
- ۲- تفکر نقادانه
- ۳- تعامل گروهی
- ۴- خودباوری
- ۵- نگرش‌های مثبت
- ۶- احترام متقابل
- ۷- مسئولیت پذیری
- ۸- همبستگی درونی
- ۹- نقد کار گروهی و ...

ساخت گروه: برای بار اول ممکن است که معلم اجازه دهد تا دانش‌آموزان خود گروه‌ها را تشکیل دهند. در تشکیل گروه‌ها سعی می‌شود از گروه‌های ناهمجنس (به لحاظ فیزیکی - علمی - سنی)

استفاده شود. از راه‌های تشکیل گروه‌ها به صورت ناهمگون، روش‌های زیر پیشنهاد می‌شوند:

۱- نظرخواهی از دانش‌آموزان

۲- از طریق اخذ آزمون‌های متعدد

۳- انتخاب راهنمای آموزش

تشکیل گروه‌ها از طریق آزمون یکی از مناسب‌ترین روش‌ها به حساب می‌آید، بدین صورت که بعد از چند ارزیابی و کسب میانگین نمرات، دانش‌آموزان را رتبه‌بندی کرده و برای یک گروه چهار نفری یک نفر از بالاترین درجه، یکی از پایین‌ترین درجه و دو نفر از میانه نمرات بالا و پایین انتخاب می‌شوند. این کار تا تشکیل کامل تیم‌ها ادامه می‌یابد.

توصیه‌ها و نکات کلیدی و مهم درس

چون قصیده سعدی در فصل زیبایی آفرینش آمده، برای تحقق اهداف فصل لازم است شیوه‌ها و مهارت‌های بهره‌گیری از نعمت‌های خداوند و چگونگی ستایش و حمد و شکرگزاری از نعمت‌ها، تبیین و تحلیل شود و سعی گردد دانش‌آموزان با تصویر کلی شعر هم‌حسی کنند. این درس با طرح آیات و نشانه‌های حق تعالی در آفرینش و نیاز انسان به پروردگار همراه است. در این سروده زیبا، شاعر پدیده‌های هستی را در حال نیایش و ستایش پروردگار یافته است و به این نکته اشاره دارد که با نگاه جست و جوگرانه به پدیده‌های گوناگون آفرینش می‌توان به شناخت خداوند دست یافت.

سعدی و آثارش: ابو محمد مُصلح بن عبدالله، معروف به سعدی شیرازی، شاعر و نویسنده پارسی‌گوی ایرانی است. مقامش در نزد اهل ادب تا بدان جاست که به وی لقب «استاد سخن» داده‌اند. آثار معروف او عبارت‌اند از:

۱- «سعدی‌نامه» یا همان بوستان که کتابی است منظوم بروزن شاهنامه فردوسی در اخلاق که نظم

آن را در ۶۵۵ هـ. ق به پایان برده است و در ده باب تألیف و به بوبکر بن سعد زنگی تقدیم شده است.
 ۲- گلستان: کتابی است که یک سال پس از اتمام بوستان یا (سعدی نامه) آن را به نثر آهنگین و آمیخته به نظم در هشت باب نوشته است.

۳- غزلیات سعدی در چهار بخش طیبیات - بدایع - خواتیم و غزلیات قدیم گردآوری شده است. قصیده‌ها، قطعه‌ها، موعظ و... همراه با آثاری که یاد شد، در مجموعه‌ای به نام کلیات سعدی به چاپ رسیده است.

سعدی به احتمال قوی در یکی از سنوات ۶۹۰ یا ۶۹۱ یا ۶۹۴ فوت کرده است و چنان که از قصاید و مدایح او برمی‌آید، اشعاری از او در دست است که در حدود سال ۶۸۰ به رشته نظم کشیده شده است.

ادبیات اندرزی و تعلیمی: گرایش به ادبیات اندرزی و تعلیمی را در نظام رفتاری و ارزشی جامعه می‌توان یافت و از طریق پیشینه ادبیات اخلاقی و پندنامه آن را جست و جو کرد. در بررسی کمیت آثار اخلاقی و اندرزی، عواملی چون ساختار سیاسی جامعه و حکومت‌گران، ساختار فرهنگی و سنت‌های قومی - نژادی و اعتقادی، قابل تأمل است.

ملاک سنجش ارزش‌ها در هر زمان و مکان متغیر است و چون ارزش‌ها وابسته نگرش اخلاقی انسان‌اند و با عواملی چون سیاست و فرهنگ یک جامعه تغییر می‌کنند، پس دگرگون شونده هستند. دگرگونی نگرش انسان‌ها تغییرات بسیاری را در ارزش‌ها ایجاد می‌کند. ارزش‌های اخلاقی چون به رفتار و حالات نفسانی انسان و به عوامل مختلف زمانی و مکانی بستگی دارند، از این جهت قابل دگرگونی هستند. برای مقابله با این عناصر نامطلوب، شاعران و نویسندگان لزوم توجه به چنین مسائلی را از جهات فرهنگی حس کرده‌اند و با ابزار اندرز به مقابله با آن پرداخته‌اند.

حکایت، یک نوع داستانی کوتاه است با طرحی ساده که یک عمل اصلی بیشتر ندارد و اعمال دیگر آن فرعی‌اند و حول محور همان عمل می‌چرخند.

سفر در خود

حکایت

عرفا، به وجود نوع حکایت در سخن پردازی صوفیانه آگاهی داشته‌اند و حتی شماری از آنان در حکایت پردازی شهره بوده‌اند. عرفا در پرده عمل شخصیت‌های حکایت‌هایشان، حقیقتی را می‌جویند که برای دیگران ناپیداست، اما برای آنان وجود دارد و بدین گونه مرز عینیت و ذهنیت را در هم می‌پیچند. (زبان عرفان، علیرضا فولادی، ۱۳۸۹)

در تمثیل‌های عرفانی، جانوران، گیاهان و اشیا نشانه‌ای از ویژگی‌های انسانی را به همراه دارند. در این حکایت «آسیاب» نمادی از انسان آزاده‌ای است که همواره مراقب احوال خویش است و آنچه را که در شأن انسانی خود نمی‌داند، از خود دور می‌سازد. بیت‌های زیر از نظامی به گونه‌ای با این حکایت پیوند دارند:

چون چه مَسْتان، مدار در چنگ   بستان و بده چو آسیاب سنگ

چون بستانی بیایدت داد   کز داد و ستد، جهان شد آباد

محمد بن منور از نوادگان شیخ ابوسعید ابوالخیر (عارف روشن ضمیر خراسان) است. تألیف کتاب پس از حمله غزان و ویرانی‌هایی که در شهرهای خراسان - به ویژه در میهنه، زادگاه شیخ ابوسعید به جا نهادند - به احتمال زیاد در حدود سال ۵۷۰ هجری پایان پذیرفته است.

محمد بن منور کتاب خود را به سه باب تقسیم کرده و به ویژه باب دوم را به بیان حالات شیخ در سال‌های میانی حیات اختصاص داده است. اسرار التوحید از شاهکارهای نثر صوفیانه در زبان فارسی است.

عجایبِ صنَعِ حقِ تعالی

۲

درس دوم

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی بیشتر با یکی از متن‌های تاریخی نثر فارسی (کیمیای سعادت، امام محمد غزالی) (علم)
- ۲- تقویت خوانش رسای متن با لحن و آهنگ مناسب (عمل)
- ۳- تقویت توجه نسبت به طبیعت به عنوان رکن اصلی آفرینش خداوند متعال (تفکر)
- ۴- بازآموزی و توسعهٔ آموخته‌های دانش آموزان در زمینهٔ وابسته‌های گروه اسمی (علم)
- ۵- تقویت نگرش مثبت نسبت به «آفریده‌های پروردگار» (ایمان)
- ۶- تقویت کاربست آموزه‌های محتوا در فعالیت‌های نوشتاری و گفتاری (عمل)
- ۷- رعایت ارزش‌های اخلاقی، دینی و فرهنگی ایران زمین (اخلاق)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- بحث گروهی
- گردش علمی و مشاهده
- کارایی گروه و...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس و نویسنده، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و... در هنگام ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره شگفتی‌های آفرینش به تصویر کشیده شود، فرایند تدریس مؤثرتر خواهد بود.

درنگی در متن

این درس از کتاب «کیمیای سعادت» امام محمد غزالی به فراخور دانش‌آموزان پایه نهم متوسطه انتخاب شده است.

لحن غالب متن، تعلیمی است و نویسنده به حکم آموزه‌های قرآنی نظیر: «فلینظر الانسان الى طعامه (۲۴- عبس)، فلینظر الانسان مم خلق (۵- الطارق)، أفلا ينظرون الى الإبل كيف خلقت (۱۷- العاشیة) و...» فراگیران را به خوب دیدن و خوب اندیشیدن درباره آفریده‌های خداوند فرا می‌خواند.

از آرایه‌هایی که در این متن به کار رفته است می‌توان به: مراعات نظیر (آسمان، آفتاب، ماه، ستارگان و...) تضاد (بر و بحر/ سخت و لطیف و...) تشبیه (زمین،... چون دیبای هفت رنگ گردد/ این عالم، خانه خداست و...) کنایه (چشم باز کن: به دقت تفکر کن) و... اشاره کرد.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم:

تمرین یکم:

- بازخوانی متن
- شناخت واژگان مترادف
- شناخت واژگان با نشان آوایی یکسان، مانند: (ث، س، ص، ز، ذ...)
- نمونه: سرگشته (مدهوش)، رنگین کمان (قوس قزح)، آفرینش (صنع) و ...

تمرین دوم:

- یادآوری گروه اسمی
- شناخت بیشتر هسته و انواع وابسته
- این تمرین به دنبال تشخیص انواع وابسته‌ها و هسته گروه اسمی است. به یاد داشته باشیم معمولاً اولین کسره اضافه یک اسم، نشانه مناسبی برای تشخیص هسته گروه اسمی است:
- نمونه: سنگ سخت و آب لطیف: (سنگ = هسته / سخت = وابسته و صفت بیانی / آب = هسته / لطیف = وابسته و صفت بیانی)
- این همه آیات: (این = وابسته، صفت پیشین اشاره‌ای / همه = وابسته، صفت پیشین مبهم، آیات = هسته) و ...

تمرین سوم:

- تقویت درک متن
- ترغیب فراگیر به شناخت عمیق‌تر آفرینش خداوند
- پرهیز از ساده اندیشی
- تقویت مهارت نوشتاری

نثر فارسی داستان مفصلی دارد که بیان کامل آن در صفحاتی محدود غیر ممکن است، زیرا انواع نثر فارسی را از جهات مختلف بررسی می‌کنند؛ مثلاً از نظر تاریخی، سبک‌شناسی، معنایی و ... اما آن تقسیم‌بندی که از اهمیت بیشتری برخوردار است، تقسیم‌بندی از جنبه سبک‌شناسی است که انواع نثر از این نظر عبارت‌اند از :

۱- نثر مرسل

۲- نثر فنی

۳- نثر موزون

در نگارش کتب علمی و صوفیانه بیشتر از نثر مرسل یا ساده استفاده می‌شود و کتاب کیمیای سعادت محمد غزالی نیز که کتابی اخلاقی است و در آن افکار عرفانی هم دیده می‌شود به نثر مرسل نگاه‌شده شده است.

حجّة الاسلام ابو حامد محمد بن غزالی از متکلمان و متفکران بزرگ و از نویسندگان و مؤلفان نام‌آور به زبان پارسی و عربی است. وی به سال ۴۵۰ هجری در طایران توس ولادت یافت. پدرش محمد بن محمد مردی متعبد بود و پیشه بافندگی داشت و لقب غزالی از همان پیشه پدر اوست. در سال ۴۸۸ یعنی در ۳۹ سالگی تحولی در روح او پدید آمد، چنان که دست از مقامات دنیوی برداشت، برادر خود احمد غزالی را در تدریس نظامیه جانشین خود ساخت و در ظاهر به قصد سفر حج و در باطن به اندیشه سیر و سلوک و مجاهدات و ریاضت، از بغداد بیرون رفت و از سال ۴۸۸ تا ده سال در بلاد شام و جزیره و بیت المقدس و حجاز به سر برد و در تمام این مدت پیوسته به زهد و ریاضت و تصنیف اشتغال داشت تا در ۴۹۸ به توس بازگشت و یک سال بعد به درخواست سلطان سنجر و الزام وزیرش فخر الملک بن نظام الملک (م ۵۰۰ هـ) از توس به نیشابور رفت و در نظامیه آن شهر به تدریس نشست و تا سال ۵۰۰ در این سمت باقی بود و در آن سال به توس بازگشت و در خانقاه و مدرسه‌ای که نزدیک خانه خود داشت به ارشاد و تعلیم شاگردان اشتغال ورزید و دیگر دعوت‌های مبرم سلاطین و رجال را برای تدریس در مدارس نظامیه نیشابور یا بغداد نپذیرفت و به درگاه سلاطین نرفت و از هیچ کس مالی قبول نکرد و همچنان در زهد و قناعت بزیست تا در سال ۵۰۵ در توس درگذشت و در طایران به خاک سپرده شد.

در میان آثار نغز او مهم‌تر از همه کتاب کیمیای سعادت است. این کتاب خلاصه‌ای از احیاء العلوم

است و غزالی آن را بعد از بازگشت از سفر ده ساله خود میان سال‌های ۵۰۰-۴۹۰ هجری نوشت. کیمیای سعادت در چهار عنوان و چهار رکن نهاده شده است. چهار عنوان در «شناختن نفس خویش» و «شناختن حق تعالی» و «شناختن دنیا» و «شناختن آخرت» و چهار رکن در عبادات، معاملات، بریدن عقبات راه دین و منجیات است.

غزالی این عنوان‌ها را بدان نظر ترتیب داد که کیمیای سعادت را به دست خواننده دهد تا او به یاری آن کیمیا، خود را از صفات نقص پاک و برهنه کند و به صفات کمال آراسته شود، از همه چیزها گسسته گردد و خود را به تمامی به خدای دهد و در او خرد ناچیز شود. یعنی به همان سعادت غایی که صوفیان می‌خواهند، برسد. پس می‌بینید که غزالی اگر چه کتاب خود را به ظاهر چون یک کتاب اخلاق نوشته و آن را مبتنی بر دین کرده، در حقیقت نظر خانقاهیان را در آن دنبال نموده و اندیشه خود را، بدان گونه که بعد از انقلاب احوال یافته بود، در آن به کار برده است.

برادر او احمد غزالی نیز از افراد سرشناس و مشهور قرن پنجم بود که کتاب سوانح العشاق او معروف است. کیمیای سعادت، احیاء علوم الدین، مقاصد الفلاسفه، نصیحه الملوک، معیار العلم، المنقذ من الضلال، تهافت الفلاسفه، فضایل الانام و ... از آثار امام محمد غزالی است. اشعاری به فارسی به وی نسبت داده‌اند، این رباعی از آن جمله است:

وز سرّ قدر هیچ کس آگاه نشد	کس را پس پرده قضا راه نشد
معلوم نگشت و قصه کوتاه نشد	هر کس ز سر قیاس چیزی گفتند

***

این بخش ویژه همکاران ارجمند است و تدریس آن در کلاس ضروری نیست.

وابسته‌های اسم

اسم اهمیت زیادی در جمله دارد، به همین دلیل، مقوله صفت و برخی مقوله‌های دیگر با آن به کار می‌رود. وابسته‌های اسم شامل اسم، صفت، گروه حرف اضافه‌ای و جمله است که چیزی به معنی اسم می‌افزاید و یا توضیحی درباره آن می‌دهند. وابسته‌های اسم از این نظر دو نوع است:

الف) پیشین

ب) پسین

وابسته‌های پیشین و صفی

۱- صفت اشاره، مانند: این کتاب را بگیر.

- ۲- صفت پرسشی، مانند: چند ماه به آخر سال مانده است؟
- ۳- صفت تعجبی، مانند: عجب انسان با اخلاقی است!
- ۴- صفت مبهم، مانند: هر فصلی لذت بخش است.
- ۵- صفت شمارشی اصلی، مانند: صد سال یک قرن است.
- ۶- صفت شمارشی ترتیبی با پسوند صرفی «□-مین»، مانند: سومین کتاب استاد چاپ شد.
- ۷- صفت عالی، مانند: بزرگ‌ترین خصلت، گذشت و فداکاری است.

وابسته‌های پیشین غیر وصفی

- ۱- شاخص، مانند: خواجه عبدالله انصاری مناجات‌نامه دل‌انگیزی دارد.
- ۲- ممیز، مانند: یک فروند کشتی پهلو گرفت.

وابسته‌های پسین وصفی

- ۱- صفت بیانی ساده، مانند: موی سیاه، انسان عاقل
- ۲- صفت بیانی مرکب، مانند: دانشجوی روشن دل، جوان خوش اندام
- ۳- صفت شمارشی ترتیبی با تکواژ صرفی «□-م»، مانند: نفر ششم، ردیف هجدهم
- ۴- صفت فاعلی، مانند: مرد دونده، نیروی تراشکار
- ۵- صفت مفعولی، مانند: گوشت پخته، آدم گرفتار
- ۶- صفت نسبی، مانند: لهجه تهرانی، حرکت کودکانه
- ۷- صفت لیاقت، مانند: کوه‌های دیدنی، سخنان شنیدنی
- ۸- صفت تفضیلی، مانند: مرد برتر، دانش‌آموز شاداب‌تر

وابسته‌های پسین غیر وصفی

از وابسته‌های پسین غیر وصفی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- وابسته اسمی (اضافه): دیوار کلاس
- ۲- وابسته اسمی تشبیهی: روی ماه
- ۳- وابسته بدلی: احمد، پسر عموی نادر، از مسافرت آمد.
- ۴- وابسته گروه حرف اضافه‌ای: گروهی از دانشجویان

علی اسفندیاری (نیما یوشیج) در آبان سال ۱۲۷۶ در یوش مازندران به دنیا آمد و در دی ۱۳۳۸ در تهران درگذشت. وی بنیان‌گذار شعر نو (شعر نیمایی) در زبان فارسی است. کودکی را در آرامش کوهستان و میان شبانان گذراند و خواندن و نوشتن را نزد ملای ده آموخت. دوازده ساله بود که با خانواده‌اش به تهران آمد و پس از گذراندن دوره دبستان در مدرسه سن لویی به فراگیری زبان فرانسه پرداخت. با تشویق نظام وفا، شاعر و معلم مدرسه، نخستین اشعارش را سرود. در سال ۱۲۹۸ کارمند وزارت مالیه شد اما هیچ‌گاه دل به کار اداری نبست. از سال ۱۳۰۶ به بعد به همراه همسرش - عالیه جهانگیر - در شهرهای شمال کشور به تدریس پرداخت، اما این کار نیز ثباتی نداشت و همراه با دوره‌های بیکاری بود. خانواده نیما از سال ۱۳۱۴ مجدداً ساکن تهران شد. نیما هیچ‌گاه از نظر شغلی و مالی سروسامانی نیافت و سال‌ها به انتظار خدمت در تهران به سر برد. گاه به زادگاهش یوش می‌رفت. هنگام بازگشت از یکی از این سفرها به

سرماخوردگی و ذات‌الزیه دچار شد و پس از مدتی در گذشت. مجموعه اشعار و نامه‌های او به همت سیروس طاهباز منتشر شده است.

شعر نیمایی سبکی از شعر معاصر فارسی است که نخستین نمونه شعر نو در ادبیات فارسی بوده و برآمده از نظریه ادبی نیما یوشیج شاعر معاصر ایرانی است. تحولی که نیما انجام داد در دو حوزه فرم و محتوای شعر کلاسیک فارسی بود. با انتشار شعر «افسانه»، نیما بیانیه شعر نو را مطرح کرد که تفاوت بزرگ محتوایی با شعر پیشین پیش از وی داشت.

نیما با ادب کلاسیک ایران آشنا بود. قصه رنگ پریده (نخستین اثر منظوم نیما) نزدیک به پانصد بیت است که به وزن مثنوی مولوی (بحر هزج مسدس) سروده شده است. او در دیوان‌های شاعران تفحص کرده و از سبک سخن سرایی کهن و فن شعر ادیبانه آگاه بود. شعرهای نخستین او در قالب‌های کهن شعر فارسی سروده شده است.

نیما در این شعر از دو نماد (کرم و مرغ خانگی) و با بهره‌گیری از آیین مناظره پیام خویش را با مخاطبان در میان می‌گذارد. کرم، نماد شخصیتی است که در پی تحول و ارتقای مثنی در زندگی خویش است؛ در مقابل مرغ خانگی که جایگاه اصلی او در بیکران آسمان است، خویشتن خویش را فراموش کرده و به زندگی زمینی دل باخته است. نیما با تیزهوشی در بیت پایانی مخاطب شعر را با طرح پرسشی که ناظر بر خودآگاهی و بازگشت به اصل خویش است، به درنگ و تفکر وا می‌دارد.

شکفتن

در زندگی، مطالعه دل نغمه است

خواهی بخوان و خواه بخوان، ما نوشته ایم

عبدالقادر بیدل

مثل آینه ، کار و شایستگی

۳

درس سوم

اهداف آموزشی

- ۱- ایجاد نگرش مثبت نسبت به مسئله بلوغ و دوره جوانی و نوجوانی (باور)
- ۲- آشنایی با آموزه‌های تربیتی و اخلاقی در احادیث و کلام شاعران و نویسندگان (علم)
- ۳- تقویت روحیه نقد و نقدپذیری و نقد آثار و کردار (عمل)
- ۴- آشنایی با «پرسش انکاری» در زبان فارسی (علم)
- ۵- توجه بیشتر به ارزش‌های اجتماعی (اخلاق)
- ۶- توانایی درک معانی جمله‌ها و بیت‌های متن درس (تفکر)
- ۷- تقویت کاربست آموزه‌های محتوا در فعالیت‌های نوشتاری، گفتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روشن سازی طرز تلقی
- پرسش و پاسخ
- کارایی گروه و...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون مایه و مضمون درس، تخته، گچ، مازیک، عکس، فیلم و... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی دربارهٔ جوانان یا نوجوانان موفق به نمایش درآید، فرایند تدریس را جذاب‌تر می‌کند.

درنگی در متن

متن درس سوم از دو بخش نظم و نثر شکل گرفته است. بخش اول را آموزه‌هایی تشکیل می‌دهد که قدرت نقد پذیری نوجوان را با لحنی تعلیمی تقویت می‌کند؛ در ادامه، شعری از پروین اعتصامی به بخش اول پیوند می‌خورد که در هر بیت با بیانی آموزنده، مخاطبان نوجوان را به بهره‌گیری از اندرزهای فرهیختگان تشویق می‌کند.

بیت دوم شعر پروین دارای استفهام انکاری است. در بیت چهارم، کنایه و ضرب‌المثل دیده می‌شود. بیت ششم یادآور بیت معروف مولوی است: آینه‌ات دانی چرا غماز نیست؟/ زانکه زنگار از رخسار ممتاز نیست. آینه، نماد پاکی و بی‌آلایشی روح و معنویت انسان است که تا زمانی که گرفتار آلودگی‌های جهان مادی نشده، حقیقت جهان را به صاحبش باز می‌تاباند. بیت پایانی یادآور شعر معروف رودکی است:

هر که ناموخت از گذشت روزگار   نیز ناموزد ز هیچ آموزگار

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به اهداف هر تمرین توجه کنیم :

تمرین یکم :

– ارجاع فراگیر به متن و بازخوانی آن

– تقویت توجه نسبت به ساخت واژه‌ها

– شناخت واژگان مترادف و ریشه واژگان

این تمرین حوزه‌های مهارت املائی و ریشه‌شناسی واژگان را تقویت می‌کند و فراگیر را به درک عمیق‌تری از املا و ساخت واژه‌ها می‌رساند. لازم است دقت فراگیر به این نکته معطوف شود: واژگانی که دارای حرف‌های مشترکی هستند، لزوماً از یک ریشه نیستند و نیاز است در این مواقع به معنای آن واژگان توجه شود.

نمونه: (یوم، ایام) // (مغتنم، غنیمت) // (مبصر، بصیرت) // (احتیاج، حاجت) // (مساعی، سعی)

تمرین دوم :

– یادآوری کنایه

– کاربست جمله‌های کنایی در نظم و نثر

کنایه در لغت به معنی پوشیده سخن گفتن است و در اصطلاح ادبی، سخنی که دو معنی داشته باشد؛ یکی نزدیک به ذهن و دیگری دور از ذهن و گوینده این سخن را به گونه‌ای بیان می‌کند که ذهن شنونده از معنی نزدیک به معنی دور توجه می‌کند. عبارت‌های فعلی و جمله‌ها پرکاربردترین نوع کنایه در زبان فارسی است. مانند: «راه را کج کردن» و «چو در هست حاجت به دیوار نیست» که افزون بر کنایه بودن، به عنوان ضرب‌المثل نیز به کار می‌روند.

تمرین سوم :

– آشنایی بیشتر با پرسش انکاری

– مقایسه کارکرد پرسش انکاری و پرسش صریح

دو بیت آغازین این تمرین دارای پرسش انکاری هستند.

نظامی گنجوی، شاعر قرن ششم و اوایل قرن هفتم (ه.ق) معروف‌ترین سراینده ادبیات بزمی ایرانی است. زادگاه نظامی شهر گنجه (واقع در آذربایجان کنونی) است. نظامی مانند بیشتر استادان پیش از خود، از علوم عقلی و نقلی بهره‌مند بود. وی در بزم سرایی از بزرگ‌ترین شاعران ادب فارسی است. آثار او عبارت‌اند از: مخزن الاسرار، خسرو و شیرین، لیلی و مجنون، هفت پیکر، اسکندرنامه، شامل شرف‌نامه و اقبال‌نامه که همگی نشان از سخنوری و بلاغت وی دارند.

نقد در اصطلاح ادبی، بررسی و تحلیل یک اثر برای روشن شدن نقاط قوت و ضعف و شگردهای سبکی و فکری است. کشف حال و ادراک حقیقت پیام نویسنده و شاعر، غایت و هدف نقد ادبی است، البته این کار، مستلزم غور و تعمق در همه زوایای اثر و جهان نویسنده است.

از مهم‌ترین و دقیق‌ترین مباحث نقد ادبی، تصحیح متون است که آن را نقد متون نیز گویند. هدف و غایت نقد و تصحیح متون این است که از روی نسخ خطی موجود، نسخه اصلی یا قریب به اصل اثری را احیا و مرتب و مدون کنند و آن را به صورتی عرضه دارند که بتوان یقین و اطمینان حاصل کرد که اگر اصل اثر، یعنی نسخه خطی مؤلف در دست نیست، نسخه‌ای از آن وجود دارد که به صورت اصلی است و مصنف و مؤلف آن را نوشته است.

هدف منتقد آن نیست که چیز تازه‌ای به وجود آورد بلکه می‌خواهد چیزی را که وجود دارد تحلیل و توصیف کند و عناصر و اجزای آن را بشناسد.

انتقاد لااقل به یک تعبیر، عبارت از آن است که اصول و قواعدی را که نزد ذوق سلیم پذیرفته شده است، در شناسایی آثار هنر به مثابه ملاک و میزان قطعی به کار ببرند. پس اگر انتقاد در میان نباشد، ارزش واقعی آثار معلوم نمی‌گردد.

دنیای نوجوانی و بلوغ: گروه دوستان برای نوجوانان بسیار اهمیت دارد. به دلیل تمایلی که به گذراندن وقت با افراد هم سن و سال خود دارند از فعالیت‌های خانوادگی دوری می‌کنند. اگر برای انجام کار از آنها کمک بخواهید ناراحت می‌شوند و غرورشان جریحه‌دار می‌شود. در این سن، حالت‌هایی همچون کم‌حوصلگی، زودرنجی و کم‌تحمل شدن افزایش می‌یابد، اگر چه این روحيات به‌طور مکرر در این سنین مشاهده می‌شود، اما هر بار که بروز می‌کند به سرعت هم فرو می‌نشیند.

پس دبیران محترم و والدین باید هنگام برخورد با کودکان و نوجوانان خود به یاد داشته باشند که

آنها دارای ویژگی‌های شخصیتی متفاوتی هستند، لذا باید از به کار بردن روشی یکسان در برخورد با شخصیت‌های مختلف خودداری نمایند. چگونگی رفتار دبیران با نوجوانان دورهٔ اول دبیرستان، می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در تغییرات مثبت شخصیت دانش‌آموزان داشته باشد.

یک بررسی در دههٔ ۵۰ و اوایل دههٔ ۶۰ در آمریکا نشان داد که جوانان، والدینشان را مهم‌ترین عامل مؤثر در زندگی خود می‌دانند. در کنار آن، ده عامل مؤثر دیگر همچون معلم، مربی ورزشی، رئیس‌جمهور و سایر شخصیت‌های سیاسی قرار داشتند. بررسی مشابهی که اخیراً صورت گرفت، نشان داد که از میان عوامل ده‌گانهٔ مزبور، والدین نهمین رتبهٔ مؤثر را در زندگی فرزندان دارا هستند. دیگر عوامل عبارت بودند از: ورزشکاران، هنرپیشه‌های سینما، خوانندگان و سایر هنرمندان؛ به عبارت دیگر، از ده عامل مؤثر در زندگی نوجوانان، فقط والدین همچنان اهمیت داشتند و سایر عوامل دچار تغییر شده بودند.

دوران نوجوانی یک مرحلهٔ انتقالی برای کودک و والدین او محسوب می‌شود. ما دیگر با یک کودک روبه‌رو نیستیم بلکه با یک نوجوان مواجهیم، بنابراین باید روش‌های انضباطی، ارتباطی، واکنشی و کنترلی خود را تغییر دهیم. والدین باید از رفتار طبیعی یک نوجوان آگاه باشند تا بتوانند به گونه‌ای مؤثر با نوجوانان برخورد کنند.

مرحلهٔ بلوغ، نه تنها دورانی دشوار برای نوجوانان است بلکه والدین نیز در این دوران دچار فشارهای روانی، پریشانی، اضطراب و سایر دگرگونی‌ها می‌شوند.

معلمان، مربیان ورزشی، مشاوران تربیتی و افرادی که بیشتر با نوجوانان سر و کار دارند، به طور معمول با رفتارهای طبیعی نوجوانان آشنایی دارند و می‌توانند رفتارهای غیرعادی نوجوانان را تشخیص دهند، هر چند ممکن است قادر نباشند دلیلی برای آن ارائه کنند و روش تشخیص یک رفتار طبیعی از غیر طبیعی را آموزش دهند.

تربیت درست نوجوانان با استفاده از راهکارهای علمی و روان‌شناسانه، آرزوی همهٔ پدران و مادران در سراسر جهان است، اما جامعهٔ اسلامی به این مقدار بسنده نمی‌کند و در پی ایجاد پشتوانهٔ دینی و فرهنگی مناسب برای تقویت مبانی هویتی و شخصیتی نوجوانان است.

برای دستیابی به این هدف والا، به نوشته‌هایی نیازمندیم که افزون بر راهکار علمی و روان‌شناختی، از آموزه‌های دینی نیز بهره برده باشد.

باغبان نیک اندیش

حکایت

سعدالدین وراوینی از دانشمندان اهل وراوین در نزدیکی «اهر» بود که در قرن هفتم می‌زیست. وی کتاب مرزبان‌نامه را که به زبان طبری (مازندرانی کهن) بود به فارسی برگرداند. مرزبان‌نامه از جمله آثار مهم نثر مصنوع فارسی است و به روش کلیله و دمنه فراهم آمده و مطالب آن از زبان وحوش، طیور، دیو، پری و آدمی بیان می‌شود. از این کتاب دو ترجمه در دست است؛ نخست از محمدبن غازی که «روضة العقول» نام دارد و ترجمه دوم از آن سعدالدین وراوینی است. سعدالدین از منشیان اواخر قرن ششم و اوایل قرن هفتم است.

درون‌مایه این حکایت به گونه ضرب‌المثل در ادب فارسی به کار می‌رود:
دیگران کاشتند و ما خوردیم / ما بکاریم و دیگران بخورند

نکات کلیدی حکایت

حکایت باغبان نیک‌اندیش با تصرف و تلخیص از باب نهم مرزبان‌نامه انتخاب شده است. در این حکایت، حس نوع‌دوستی و منفعت‌رسانی به هم‌نوعان، همچنین حس امید به زندگی و آینده در مخاطب تقویت می‌شود. در مرزبان‌نامه این حکایت به طرز زیبا به پایان می‌رسد:

«بکاشتند و بخوردیم و کاشتند و خوریم / چو بنگری همه برزیرگان یک‌دگریم

خسرو از وفور دانش و حضور جواب او شگفتی تمام نمود. گفت: ای پیر، اگر تو را چندان در این بستان‌سرای کون و فساد بگذارند که از این درخت میوه‌ای به من تحفه آری، خراج این باغستان تو را دهم. القصه، امید به وفار رسید. درخت میوه آورد و قصه به پادشاه برد و وعده به انجام پیوست.

هم نشین

۴

درس چهارم

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی بیشتر با مفهوم دوستی در نثر و نظم فارسی و احادیث پیشوایان دینی (علم)
- ۲- تقویت خوانش متن با لحن مناسب (عمل)
- ۳- تقویت توجه نسبت به راهنمایی‌های بزرگان دین و فرهنگ (اخلاق)
- ۴- آشنایی با صفت برتر و برترین (علم)
- ۵- تقویت علاقه نسبت به گزینش دوستان مناسب با معیارهای برآمده از فرهنگ ایرانی - اسلامی (ایمان)
- ۶- تقویت نقد و تحلیل پیام‌های متن (تفکر)
- ۷- افزایش توانایی کاربرد آموزه‌های محتوای درس در فعالیت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روش کارایی گروه
- روش پرسش و پاسخ
- روش قضاوت عملکرد و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، مازیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره دوستی‌های مناسب به نمایش درآید، فرایند آموزش تأثیرگذارتر می‌شود.

درنگی در متن

متن درس از نوشته‌ها و سروده‌هایی تشکیل شده است که هر یک متعلق به شاعر، نویسنده، یا شخصیتی برجسته است. هنر نویسنده آن بوده که این بخش‌های متنوع را به خوبی به هم پیوند داده است؛ به گونه‌ای که گویی همه این قسمت‌ها از آن یک نویسنده است. به این پیوستگی و یک پارچگی در متن، «انسجام متن» می‌گویند.

لحن غالب متن درس، لحنی تعلیمی و آموزشی است که با لحن‌های جمله‌های خبری، امری، و پرسشی همراه است.

متن علاوه بر ترادف (همراهی و همدلی، خوب و مفید، اهمیت و ارزش، دین و آیین و ...) تضاد (خوشی و ناخوشی، پاک و پلید، نیک و بد و ...) مراعات نظیر (پدر، مادر، معلم، مربی و ...) دارای اشعار و جمله‌های حکمت آمیزی است که اثرگذاری پیام‌های متن را دو چندان می‌کند.

افزون بر آنچه که یاد شد، آرایه‌هایی مانند: تشبیه (مصاحبت با یک دوست ... همچون ورزش نسیم دل‌انگیز است و ...)، تشبیه تمثیل (دیدار یار غایب دانی چه ذوق دارد؟ ...)، جناس (یار و مار و ...) و تلمیح (پسر نوح با بدان بنشست ...) متن را دلنشین‌تر ساخته است.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- ترکیب مناسب واج‌ها در محور همنشینی
- شناخت واژگان متعارف
- ساخت واژگان معنادار بر پایه متن درس

تمرین دوم :

- شناخت صفت‌ها بر پایه سنجش و مقایسه
- شناخت گروه اسمی حرف اضافه‌دار «از» در ساخت جمله‌های دارای صفت تفضیلی
- شناخت تکواژ صرفی «ترین» در ساخت صفت عالی

تمرین سوم :

- بازخوانی متن‌های پیشین
- تقویت درک و دریافت معانی گونه‌های پرسش

تمرین چهارم :

- خوانش متن با لحن مناسب
  - تقویت درک متن‌های کهن
  - تقویت بازگردانی نثرهای کهن به نثر معیار و معاصر
- یکی از راه‌های تقویت مهارت درک و دریافت زبان فارسی، خوانش متن‌های کوتاه و حکایت‌های تاریخی به نثر مسجع یا نثر مرسل کهن است. این گونه تمرین‌ها، پیوندهای فرهنگی و درک مناسب از زبان فارسی را ژرف‌تر می‌سازد.

از نکته‌ها و اطلاعاتی که در زیر آمده است، می‌توان در کیفیت بخشی به تدریس بهره گرفت :

رسانه‌های آموزشی :

- کتاب داستان‌های ادبی و دینی، متناسب با موضوع درس
  - کتاب‌های روان‌شناسی، ویژه نوجوانان، به منظور هدایت آنان در انتخاب دوست
  - ارائه آثار بزرگانی که نامشان در درس ذکر شده است.
  - بیان حکایات و داستان‌هایی از کلبله و دمنه، گلستان، بهارستان، مرزبان‌نامه، متناسب با موضوع
  - رایانه و اینترنت (سایت تبیان و مدرسه اینترنتی تبیان، بخش نوجوان و مشاوره)
- ایجاد ارتباط و انگیزه‌سازی :**

عنوان درس روی تابلو نوشته می‌شود.

درس با ذکر حدیثی درباره موضوع دوستی، آغاز می‌شود.

نمایش کوتاهی از گلستان و یا مثنوی معنوی توسط یکی از گروه‌ها اجرا می‌شود.

سپس دبیر، شعر زیر را از گلستان می‌خواند :

رسید از دست محبوبی به دستم	گلی خوشبوی در حمام روزی
که از بوی دلاویز تو مستم	بدو گفتم که مشکی یا عبیری
ولیکن مدتی با گل نشستم	بگفتا من گلی ناچیز بودم
وگر نه من همان خاکم که هستم	کمال همنشین در من اثر کرد

پس از خواندن شعر، به نقش دوست در ارتقا و تعالی انسان و یا حقارت و پستی او اشاره می‌شود.

چنانچه گروه‌ها به روش کارایی گروه عمل کنند، آموزش از کیفیت مناسب‌تری برخوردار می‌شود.

ارزشیابی تشخیصی :

برای انتقال پیام درس به فراگیران از روش پرسش و پاسخ و قضاوت عملکرد استفاده شود.

فعالیت‌های خلاقانه :

انتخاب عنوان مناسب دیگری برای درس

یافتن ضرب‌المثل، حدیث، داستان درباره موضوع درس

ارزشیابی تکوینی :

در این مرحله از روش قضاوت عملکرد، به استدلال و نتیجه‌گیری پرداخته می‌شود.

ارزشیابی پایانی :

— مشاهده رفتار پسندیده فراگیران با یکدیگر

— نوشتن خلاصه درس

— بیان آرایه‌های ادبی (تشبیه و تلمیح و ...)

— تلمیح (در لغت یعنی به گوشه چشم اشاره کردن) : از جمله صنایع معنوی بدیع است که در آن نویسنده

یا گوینده در ضمن نوشتار یا گفتار خودش به آیه، حدیث، داستان، یا مثل معروفی اشاره داشته باشد.

شاه ترکان سخن مدعیان می‌شنود شرمی از مظلمه خون سیاوشش باد

(حافظ)

اشاره به داستان سیاوش در شاهنامه فردوسی است.

بوی پیراهن گم‌گشته خود می‌شنوم گر بگویم، همه گویند ضلالی است قدیم

(سعدی)

به داستان حضرت یوسف (ع) اشاره شده است.

ارزش تلمیح به میزان تداعی بستگی دارد که از آن به دست می‌آید. هر قدر اسطوره‌ها و داستان‌های

مورد اشاره لطیف‌تر باشد، تلمیح، بلیغ‌تر محسوب می‌شود. لازمه بهره‌مندی از تلمیح، آگاهی از

دانسته‌ای است که شاعر یا نویسنده به آن اشاره می‌کند؛ به همین سبب دریافتن تلمیح‌هایی که یک شاعر

ژاپنی در شعر خود آورده، برای خواننده فارسی‌زبان دشوار به نظر می‌رسد و بالعکس. تلمیح در شعر

فارسی، می‌تواند با مراعات نظیر همراه باشد.

در یکی از شعرهای این درس، تلمیح به کار رفته است و سعدی برای تأثیرگذاری بیشتر سخن

خود، به داستان اصحاب کهف و فرزند بی‌ایمان حضرت نوح (ع) اشاره داشته است :

پسر نوح با بدان بنشست

سگ اصحاب کهف روزی چند

خاندان نبوتش گم شد

پی نیکان گرفت و مردم شد

نمونه‌های تضمین موجود در متن درس :

مطلع : دیداریار غایب دانی چه ذوق دارد ابری که در بیابان بر تشنه‌ای بیارد

مَقْطَع : دانی چرانشیند سعدی به کنج خلوت   کز دست خوب رویان بیرون شدن نیارد
(غزلیات سعدی - ۱۶۴)

« هر که با بدان نشیند، اگر نیز طبیعت ایشان در او اثر نکند، به طریقت ایشان متهم گردد.
رقم بر خود به نادانی کشیدی   که نادان را به صحبت برگزیدی»
(گلستان، باب هشتم، گفتار ۷۸)

«پسر نوح با بدان بنشست   خاندان نبوتش گم شد
سگ اصحاب کهف روزی چند   بی نیکان گرفت و مردم شد»
(گلستان، باب اول، حکایت ۴)

« مثل همنشین بد چون آهنگر است، اگر جامه نسوزد دود در تو گیرد و مثل همنشین نیک چون
عطار است، که اگر مُشک به تو ندهد، بوی در تو گیرد».

(گلستان، باب هشتم)

مولوی : جلال الدین محمد، مشهور به مولوی (۶۷۲-۶۰۴ ه.ق.) فرزند سلطان العلماء،
محمد بن حسین خطیبی، معروف به بهاء الولد است. گویا پدرش به خاطر رنجش سلطان محمد خوارزم شاه
در زمانی که جلال الدین کودک بود، از بلخ بیرون آمد و پس از مدتی سیر و سیاحت به قونیه رفت.
مولوی پس از درگذشت پدرش، تحت ارشاد پرهان الدین، محقق ترمذی قرار گرفت؛ سپس به امر
او برای تحصیل به حلب و دمشق رفت و پس از تحصیل به قونیه بازگشت و به تدریس مشغول شد.
در سال ۶۴۲ (حدود ۳۸ سالگی) با شمس الدین محمد بن علی ملک داد آشنا و منقلب شد. پس از
آشنایی، مسند درس را ترک گفت تا تماماً مرید شمس شود. شاگردان مولوی، شمس را به دمشق
فرستادند. به دستور مولوی سلطان الولد در پی شمس به آنجا رفت و او را باز گرداند. اما در سال
۶۴۵ شمس به یکباره ناپدید شد. از این پس، مولوی مسند تدریس را ترک کرد.

آثار مولانا عبارت اند از : مثنوی (در شش دفتر و بیش از ۲۶ هزار بیت)، دیوان غزلیات شمس
یا دیوان کبیر (در حدود ۵۰ هزار بیت)، رباعیات، مکتوبات، فیه ما فیه و مجالس سبعه.
نمونه موجود در متن درس :

تا توانی می‌گریز از یار بد   یار بد بدتر بود از مار بد
مار بد تنها تو را بر جان زند   یار بد بر جان ویرایمان زند

(مثنوی معنوی، دفتر اول)

نمونه‌های دیگر از این مفهوم در مثنوی عبارت است از :

گفت یارب بدبلا آشفتن است	چون که درآمد طریقم خفتن است
عشوه‌های یارب دمنیوش، هین	دام بین، ایمن مرو تو بر زمین
مار بد جانی ستاند از سلیم	یار بد آرد سوی نار جحیم
عقل تو گر ازدهایی گشت مست	یار بد او را ز مُرددان که هست
یار بد مار است هین بگریز از او	تا نریزد بر تو زهر، آن زشت خو

سنایی : ابوالمجد مجدود بن آدم، شاعر و عارف مشهور قرن ششم (ولادت : اوایل یا اواسط نیمه دوم قرن ۵ . وفات : بین ۵۲۵ تا ۵۴۵ هـ . ق.) پس از رشد در شاعری به دربار غزنوی راه یافت، ولی از مدح مسعود ابن ابراهیم و بهرام شاه ابن مسعود بهره‌ای نیافت و پس از مدتی به عرفان روی آورد. از آن پس به مکه و برخی شهرهای خراسان رفت. در سال ۵۱۸ به غزنین برگشت. کارنامه بلخ را در همان شهر و بسیاری از غزلیات و قصایدش را در خراسان سرود.

سنایی دو دوره کاملاً متفاوت شعری دارد.

۱- دوره لهو و لعب و مدح بزرگان عصر

۲- دوره سرودن اشعار اخلاقی و عارفانه.

وی ظاهراً در اثنای سفرهای متمادی خود تغییر حالت روحانی یافت و در غزنین گوشه عزلت گزید

و در همین دوره حدیقه را سرود.

آثار سنایی : حدیقه الحقیقه، طریق التّحقیق، سیر العبادالی المعاد و کارنامه بلخ (مطایبه نامه).

دریچه‌های شکوفایی

روان خوانی

هلن آدامز کلر

هلن کلر در سال ۱۸۸۰ در ایالت «آلاباما» ی آمریکا به دنیا آمد. او هنگامی که هجده‌ماه بیشتر نداشت، در اثر ابتلا به بیماری منژیت، بینایی و شنوایی خود را از دست داد. در شش سالگی تحت تعلیم معلمی بزرگوار به نام «آن سالیوان» که تا پایان عمر در کنارش به سر برد، قرار گرفت. سالیوان با فشار دادن علامت‌هایی به وسیله انگشتان خود بر کف دست هلن، با او ارتباط برقرار می‌کرد. هلن در سال ۱۹۰۴ تحصیلات دانشگاهی خود را به پایان رساند؛ در این مدت او توانست با فشار دادن انگشت بر گوی آن سالیوان و تقلید ارتعاشات صوتی او، صحبت کردن را بیاموزد. هلن از وقتی که دانشجو بود، نگارش را آغاز کرد. کتاب‌ها و مقاله‌های او در زمینه نابینایی، ناشنوایی، مسائل اجتماعی و حقوق زنان نگاشته شده است.

متن روان‌خوانی از کتاب «سه روز برای دیدن» انتخاب شده است. نویسنده در آن می‌کوشد تا مخاطبان را نسبت به استفاده مناسب‌تر از حواس خود پرانگیزاند و از تکرار پرهیزاند. وی می‌گوید: «من با گوش عشق، صدای جریان شیره نباتی را در عروق بلوط کهن می‌شنیدم و ناشنیدنی‌ها را می‌شنیدم». درباره انسان‌هایی که به بیماری عادت دچار شده‌اند، می‌گوید: «چشمان افراد بینا خیلی زود به روال عادی اطرافشان عادت می‌کند و آنها فقط چیزهای شگفت‌انگیز و خارق‌العاده را می‌بینند، اما در دیدن اکثر دیدنی‌های شگفت‌انگیز، چشم‌ها تبیل و کاهل هستند».

برانگیختن دانش‌آموزان به بهره‌گیری از تمام حواس ظاهری، فکری و درونی از پیام‌های مهم این درس است.

والله

ادبیات بومی ۱

تورا ای کمن بوم و پر دوست دارم
تورا ای کرا تا پر ایرت ایران زمین
... تورا ای کرا می دشمن دوست دارم

اخوان ثالث

درس آزاد

این درس، ایستگاه اندیشیدن، درنگ کردن و آفریدن در فضای فرهنگی ادبیات بومی است. میدان فراخی است تا هر دانش‌آموز با نظارت و هدایت معلم، آن پاره نادیده و احتمالاً از قلم افتاده نمودهای فرهنگی و جلوه‌های آداب و رسوم و سنت‌های بومی - منطقه‌ای خود را پدیدار کند و یا به بازشناسی و معرفی چهره‌های فکر و فرهنگ و ادب دیار خویش بپردازد؛ بنابراین، درس آزاد، مجال است تا دانش‌آموز و معلم به یاری هم، به فراخور ذوق و علاقه، دل‌بستگی‌های فرهنگ بومی و نیازها و بایسته‌هایی که در دیگر درس‌ها به چشم نیامده‌اند یا نیاز به دگرباره و دقیق‌تر و عمیق‌تر دیدن دارند، را بازگو نمایند.

به بیان دیگر درس آزاد، فرصتی است تا دانش‌آموز و معلم در تألیف کتاب مشارکت داشته باشند و هر یک خود را در شکل‌گیری کتاب سهیم ببینند و کتاب را از آن خود بدانند؛ به گونه‌ای که دانش‌آموزان پس از تألیف درس آزاد می‌توانند نام خود را در ردیف نام پدیدآورندگان کتاب ثبت کنند. بر پایه آنچه گفته شد، اهداف درس آزاد را می‌توان بدین گونه بر شمرد:

- ۱- تشخیص کاستی‌های احتمالی کتاب و اقدام به تولید محتوای مناسب
- ۲- پرورش توانایی تولید ماده‌ی درسی در دانش‌آموزان با نظارت و هدایت دبیران
- ۳- پاسخ به نیازهای دبیران، دانش‌آموزان و اولیا
- ۴- بهره‌گیری از مشارکت همکاران در تألیف کتاب
- ۵- بهره‌گیری از تعامل دانش‌آموز و خانواده در سازمان‌دهی و تألیف کتاب
- ۶- آشنایی با برخی از نمودهای فرهنگی و جلوه‌های آداب و رسوم و سنت‌های بومی یا منطقه‌ای

۷- شناخت بیشتر شخصیت‌های علمی و فرهنگی محل زندگی

۸- توجه عمیق‌تر به لهجه، گویش و نشانه‌های زبان محلی

- ۹- پرورش توانایی نویسندگی و بهره‌گیری از تفکر و نقد و تحلیل
 ۱۰- ایجاد علاقه نسبت به فرهنگ محلی و فولکلور و آثار ادبی و زبانی منطقه‌ای.

تولید درس آزاد

- برای نوشتن و تولید درس آزاد، یکی از روش‌های زیر پیشنهاد می‌شود:
- ۱- هر دانش‌آموزی به صورت مستقل و فردی برای تولید درس آزاد اقدام نماید.
  - ۲- دانش‌آموزان به صورت گروهی و با مشارکت تمام افراد گروه (تقسیم‌بندی دانش‌آموزان کلاس به چند گروه) برای تولید درس آزاد اقدام نمایند.
  - ۳- تولید درس در کلاس (مجموعه نظرات کلاس با راهنمایی و رهبری معلم کلاس)
 توجه: طرح موضوعاتی مناسب با عنوان و محتوای فصل در حوزه فرهنگ و زبان و آداب محلی، نیازهای ویژه دانش‌آموزان و ناگفته‌های کتاب، در این قسمت، پیشنهاد می‌شود. در تولید درس آزاد می‌توان از توانمندی دانش‌آموزان در بندنویسی بهره برد. برای نمونه، موضوع نوشته: «محل زندگی»، موضوع خیلی کلی است و باید به موضوعات کوچک‌تر، محدود شود. مثلاً وضعیت جغرافیایی محل، آداب و رسوم، زبان منطقه و غذاهای خاص آن منطقه، چهار موضوع کوچک‌تری هستند که در مورد هر یک می‌توان یک بند نوشت. لازم است معلم به دانش‌آموزان کمک کند تا چهارچوب متن خود را مشخص نمایند، سپس، اقدام به نوشتن کنند. به عنوان نمونه، چهارچوب نوشته، می‌تواند شامل سه بند باشد که بند اول وضعیت جغرافیایی محل را توضیح دهد؛ بند دوم زبان و بند سوم آداب و رسوم منطقه را بیان کند.

در تدوین متن می‌توان از روش‌های قضاوت عملکرد و بارش مغزی بهره برد. در این قسمت، موضوعاتی مناسب با عنوان و محتوای فصل در حوزه فرهنگ و زبان و آداب محلی، پیشنهاد می‌شود. درس آزاد در فصل «ادبیات بومی» آورده شده است و این موضوع دامنه گسترده‌ای دارد؛ لذا امکان تولید متن زیبا فراهم است.

در طراحی فعالیت‌های کتاب نوشتاری نیز تطابق فعالیت‌ها با روند طراحی کتاب ضروری است. از دید ساختاری توجه به عناصر مبتنی بر نگرش شبکه‌ای، نقش معلم به عنوان ناظر و راهنما و نقش دانش‌آموز در مقام تولیدکننده ضروری است.

روش پیشنهادی برای تدوین درس آزاد : بارش فکری

مراحل تولید :

۱- موضوعی در ارتباط با فرهنگ بومی و محلی با نظرخواهی از دانش‌آموزان انتخاب می‌شود.

۲- قوانین مربوط به بارش فکری برای دانش‌آموزان مطرح می‌شود و آنها ملزم به رعایت قوانین می‌شوند.

قوانین عبارت‌اند از :

- انتقاد کردن و ردّ دیدگاه‌های دیگران ممنوع
- از ترکیب ایده‌ها، ایده‌های بهتری ساخته می‌شود.
- هرچه تعداد ایده‌ها بیشتر باشد، بهتر است.

۳- نظرات یا اطلاعات دانش‌آموزان دربارهٔ موضوع انتخابی پرسیده می‌شود و کلیهٔ جمله‌ها بدون کم و کاست، پای تابلو نوشته می‌شود.

۴- پس از تمام شدن بارش فکری دانش‌آموزان، آنها را گروه‌بندی کنید تا در مورد جمله‌های نوشته شده در گروه گفت‌وگو کنند و از این طریق، جمله‌های تکراری را حذف کنند، جمله‌هایی را که قابلیت ادغام دارند، ادغام نمایند و در جمله‌هایی که نیاز به اصلاح و تغییر دارند، تغییرات لازم را اعمال کنند.

۵- جمله‌های جدید، مجدداً بر روی تخته نوشته می‌شوند و با نظر کلیهٔ دانش‌آموزان، اولویت‌بندی صورت می‌گیرد.

۶- متن حاصل بعد از تنظیم و نهایی شدن با خطّ خوش، بر روی تخته نوشته می‌شود و همهٔ دانش‌آموزان، آن را در کتاب خود می‌نویسند.

نکتهٔ مهم : پیشنهاد می‌شود در هر استان، متون تولید شده در این فصل، گردآوری و جمع‌بندی شود. نوشته به گونه‌ای باشد که ویژگی‌های آن استان را به خواننده، معرفی کند. این مطالب برای گروه زبان و ادب فارسی دفتر تألیف ارسال شود یا در خود استان، کارگروهی برای این کار شکل بگیرد تا پس از بازبینی، تکمیل و اصلاح علمی آنها کتابی با عنوان دایره‌المعارف استان‌شناسی متناسب با دانش‌آموز دورهٔ متوسطه تدوین گردد.

سید

سبک زندگی

قومی گشت فاقد اخلاق مردنی است

اقوام روزگار بہ اخلاق زندہ اند

محمد تقی بہار

آداب زندگانی

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با متون کهن فارسی : اخلاق ناصری و قابوس نامه (علم)
- ۲- توانایی درک پیام‌های آموزشی و اخلاقی متن درس (تفکر)
- ۳- تقویت علاقه نسبت به آموزه‌های نیکوی اخلاقی از قبیل پرهیزگاری، دادگری، دوراندیشی و ... (ایمان)
- ۴- تقویت خوانش متن با لحن مناسب (عمل)
- ۵- آشنایی با انواع فعل مضارع : اخباری، التزامی و مستمر (علم)
- ۶- تقویت علاقه نسبت به کاربردهای الگوهای دینی و ملی (اخلاق)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روش تدریس اعضای گروه
- کارایی گروه
- پرسش و پاسخ
- بارش مغزی و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس و نویسندگان، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره رفتارهای مناسب فرهنگی و اجتماعی به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر می‌کند.

درنگی در متن

این درس شامل دو بخش است؛ که بخش اول از کتاب قابوس‌نامه و بخش دوم از کتاب اخلاق ناصری برگزیده شده است. لحن هر دو متن، لحنی تعلیمی و آموزشی است و آموزه‌های خود را در حوزه اندیشه‌های فرهنگی و رفتارهای مناسب اجتماعی نمایان می‌سازد. نثر این دو متن از تثرهای تاریخی و مرسل زبان فارسی به شمار می‌آیند، اگر چه از نظر زمانی با یکدیگر متفاوتند، با این وجود، جمله‌های هر دو متن کوتاه هستند و اشباع معنی و روانی جمله‌ها را در آنها می‌توان مشاهده کرد. این ویژگی، آموزه‌های متن را بر مخاطبان اثرگذارتر می‌کند.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- تقویت مهارت املائی
- بازخوانی متن
- شناخت واژه‌های هم‌خانواده
- توجه داشته باشیم که «وهم»، ریشهٔ واژه‌های اتهام و تهمت است.

تمرین دوم :

- تقویت شناخت انواع فعل مضارع
- مقایسهٔ ساختاری فعل‌های مضارع
- یکی از راه‌های تقویت توجه فراگیران برای حل این تمرین، دقت در ساختمان فعل هاست. مثلاً فعل مضارع اخباری با «می» و فعل مضارع التزامی با «ب» آغاز می‌شوند، همچنین فعل کمکی «دارم...»، به همراه فعل مضارع اخباری، نشانهٔ مناسبی برای شناخت فعل مضارع مستمر است.

تمرین سوم :

- تقویت درک و دریافت پیام جمله
- تقویت تفکر در اجزای تشکیل دهندهٔ یک جمله
- در این تمرین، گوهر تن به وجود انسان و گوهر اصل، به نژاد و نسب آدمی اشاره دارد.

شیوه اجرا به روش تدریس «اعضای گروه»

دانش‌آموزان را به گروه‌های سه نفره تقسیم می‌کنیم. این گروه‌ها، از دانش‌آموزان خوب و متوسط و گاهی نیازمند به تلاش شکل می‌گیرند. هر یک از آنها بخشی از درس را که از سه قسمت تقریباً مساوی تشکیل شده است، مطالعه می‌کنند، لحن مناسب جمله‌ها و متن را درمی‌یابند و از واژگان جدید و اعلام با مراجعه به بخش پایانی کتاب یادداشت‌برداری می‌کنند. زمان پیشنهادی برای این بخش ۵ دقیقه در نظر گرفته می‌شود.

پس از پایان زمان مطالعه از آنها می‌خواهیم که هر عضو گروه، بخش مورد مطالعه خود را برای عضوهای دیگر توضیح و تبیین کند و مانند یک معلم رفتار نماید. زمان پیشنهادی برای این مرحله ۶ دقیقه منظور می‌گردد.

در مرحله بعد به آزمون تکوینی اقدام می‌کنیم و با پرسش‌های مناسب که مبتنی بر اهداف درس است، دانش‌آموزان را محک می‌زنیم، نقطه‌های مبهم و تاریک دریافت دانش‌آموزان را شناسایی می‌کنیم؛ باز می‌نمایانیم و به کمک گروه‌ها آنها را روشن و قابل درک می‌کنیم. در این مرحله ارزشیابی را با امتیاز همراه می‌کنیم تا دانش‌آموزان از انگیزه لازم برخوردار شوند. برای این بخش ۶ دقیقه در نظر می‌گیریم.

در مرحله پایانی، متن را با لحنی مناسب می‌خوانیم و یا با کمک سه دانش‌آموز متن خوانده می‌شود. با پرسش‌ها و آزمون مناسب و تبیین آنها به کمک گروه‌ها، جمع‌بندی درس را به انجام می‌رسانیم و برای مراحل بعدی آموزش، دانش‌آموزان را آماده می‌کنیم.

خواجه نصیرالدین توسی: خواجه نصیرالدین ابوجعفر محمد بن محمد بن حسن توسی، دانشمند بزرگ و نویسنده معروف و حامی نامدار علوم و عالمان در قرن هفتم هجری است. اصلش را از جهرد ساوه یا قم دانسته‌اند. به سال ۵۹۷ در توس ولادت یافت. پدرش فقیه و عالم بود و نصیرالدین تحت نظر او تربیت شد و از کودکی به تحصیل دانش‌های شرعی، ادبی و عقلی پرداخت و در آغاز جوانی برای تکمیل دانش خود به نیشابور رفت. از استادان او الکتبی «معین الدین سالم بن بدران» و «کمال الدین بن یونس موصلی» و «فریدالدین داماد نیشابوری» را ذکر کرده‌اند. چند سالی بعد از واقعه چنگیز به قلاع اسماعیلیه پناه برد و به خدمت «ناصرالدین عبدالرحیم بن منصور محتشم قهستان» که خود مردی

دانشمند بود درآمد و به خواهش او کتاب «الطهارة ابوعلی مُسکویه» را به پارسی ترجمه کرد و آن را اساس تألیف کتاب اخلاق ناصری قرار داد. بعد از غلبه هولاکوخان بر «خور شاه» به سال ۶۵۴ از قید اسماعیلیه رهایی یافت و به خدمت هولاکوخان پیوست و از آن روزگار به بعد همواره در خدمت او بود. بعد از فتح بغداد در سال ۶۵۷، وی به دستور هولاکو و با همکاری جماعتی از ریاضی دانان بزرگ زمان، ساخت رصدخانه مراغه را آغاز کرد و جمیع اوقاف قلمرو ایلخانی را در اختیار گرفت و از عایدی این اوقاف توانست در مراغه یک مرکز علمی بزرگ تشکیل دهد و در آن کتابخانه‌ای عظیم با متجاوز از چهارصد هزار مجلد کتاب ترتیب دهد. نتیجه کار خواجه و همکارانش در این رصدخانه، تنظیم «زیج ایلخانی» است که از جمله زیج‌های معروف و از آثار مهم خواجه نصیرالدین به شمار می‌آید. خواجه نصیرالدین، دانشمندی جامع‌الاطراف بود و بر همه دانش‌های زمان خود احاطه و در غالب آنها تبحر تام و سمت پیشوایی و تقدّم داشت. مردی کریم و بخشنده و بردبار و فروتن و خوش برخورد بود. با تقرّبی که در نزد ایلخانان یافته بود مقام‌های دینی و دنیایی را با هم جمع کرد؛ با همین تقرّب، گروهی از بزرگان عهد خود را از مرگ حتمی نجات داد که از آن جمله عظاملک جوینی است. وفات خواجه به سال ۶۷۲ در بغداد اتفاق افتاد.

آثار و تألیف‌های او در کلام و حکمت و ریاضیات و موضوعات علوم است. علاوه بر آنها از وی آثاری به نظم و نثر پارسی باز مانده است. شعرهای او مجموعاً به هفتصد بیت بالغ می‌شود که در کتاب «احوال و آثار خواجه نصیرالدین» تألیف مدرّس رضوی و مقاله مرحوم سعید نفیسی در یاد نامه خواجه نصیر ثبت شده است.

عنصر المعالی کیکاووس : امیر عنصرالمعال کیکاووس بن اسکندر بن قابوس بن وشمگیر بن زیار، از امرای دانشمند خاندان زیاری و از نویسندگان بزرگ پارسی است. وی از زیاریانی است که بعد از منوچهر بن قابوس و علی‌الخصوص پس از غلبه ترکمانان سلجوقی بر ایران حکومت مستقلی نداشته و تنها به عنوان امیرزادگان و مقتدران محلی در قسمتی از طبرستان باقی مانده بودند، چنان که از اشارات امیر کیکاووس در کتاب قابوس نامه مشهود است، عنصرالمعالی پسری به نام گیلان‌شاه داشته است که کتاب قابوس‌نامه را برای او نوشت. ابن اسفندیار در تاریخ طبرستان می‌نویسد که: «... و پسر او (یعنی پسر عنصرالمعالی) گیلان‌شاه به ولایت او بنشست اما اندک مواضعی به تصرف ایشان (یعنی زیاریان) مانده بود که امرای سلجوقی باز ستانده بودند. عنصرالمعالی چنانچه که از قابوس‌نامه به صراحت آشکار است، مردی دانشمند و مطلع از غالب فنون عهد خود بود و همین وسعت اطلاع باعث شد که بتواند در قابوس‌نامه در مباحث مختلف وارد شود و مقدمات غالب فنون را با بیانی ساده

و روشن بیان کند. وی این کتاب را بدان قصد نوشته است که اگر فرزندش بعد از او امارت را حفظ کند و یا اضطراراً کارهای دیگر بپذیرد، چگونه آنها را به ادا رساند و نیز در این کتاب به قصد تربیت فرزند همه رسوم را اعم از رسوم لشکرکشی، مملکت داری، اجتماعی، و نیز علوم و فنون متداول زمان را مورد توجه قرار داده است و از همین جاست که کتاب او حاوی اطلاعات ذی قیمت و متنوعی در مسائل مختلف مربوط به فرهنگ و آداب و عادات ایرانیان در قرن پنجم گردیده و از این حیث، الحق منحصر به فرد است.

روش انشای عنصر المعالی در این کتاب همان شیوه نثر ساده پارسی است که در قرن چهارم و پنجم معمول نویسندگان بوده است و اگر اختصاصی در این انشا خواهیم، باید آن را در کهنگی زبان و علاقه مؤلف به آوردن بسیاری از اطلاعات، تعبیرات و ترکیبات به صورتی که در زبان پارسی اوایل قرن پنجم متداول بوده است، بدانیم و با آنکه کتاب قابوس نامه تقریباً هم عهد با سیاست نامه است لیکن زبان انشای آن خیلی کهنه تر از آن به نظر می رسد.

گویا نویسنده به همان نحو که از متن کتاب برمی آید این کتاب را «نصیحت نامه» نامیده بود و نورالدین محمد عوفی هم در جوامع الحکایات آن را به عنوان نصیحتی که به فرزند خود کرده بود، ذکر می کند.

فعل و زمان : این گفتار صرفاً برای دانش افزایی است.

فعل ها در سه زمان روی می دهند: گذشته، حال و آینده. ساختار این زمان ها در زبان فارسی متفاوت بوده و تمایز دادن آنها در اغلب موارد ساده است.

در اغلب دستورنویسی ها زمان دستوری و زمان غیر دستوری را با یک اسم نام گذاری کرده اند. رابطه این دو گونه زمانی کاملاً یک به یک نیست و تجزیه و تحلیل جنبه صوری فعل به وسیله زمان وقوع آن، کار را به نابسامانی می کشد. برای مثال نه هر عمل گذشته ای منحصرأً با صیغه ماضی بیان می شود و نه هر صیغه ماضی منحصرأً برای وقوع عملی در گذشته است.

اگر می دانستم می گفتم. (اشاره به زمان حال)

دلم می خواست الان پیش ما بود. (اشاره به زمان حال)

شاید فردا برود کوه. (اشاره به زمان آینده)

همین استدلال درباره صیغه های دیگر فعل نیز صادق است. برخی از زبان ها برای این دو مفهوم زمانی (دستوری و واقعی) دو اصطلاح متفاوت دارند که تا حدی به تمایز آنها از هم کمک می کند؛ برای نمونه، در زبان انگلیسی برای خصوصیت صوری و دستوری زمان، اصطلاح tense و برای زمان در جهان خارج اصطلاح time به کار می رود. (باطنی، ۱۳۸۰، صص ۴۰-۳۷ با تلخیص و اندکی تغییر)

تمام فعل‌های زمان گذشتهٔ زبان فارسی به گونه‌ای سازمان می‌یابند که بُن فعل آنها به یکی از واج‌های ات/ یا / د/ ست/ ید/ ختم می‌شود.

دیگر ویژگی بسیار مهم در فعل‌های زمان گذشته پنهان بودن شناسه در سوم شخص مفرد آن است. این خلأ نباید به نبود شناسه تعبیر شود. شناسهٔ سوم شخص مفرد ماضی، تنها در صورتی دیده می‌شود که فعل ماضی به ریشهٔ مضارع کمکی (در افعال ماضی التزامی) متصل شود. ساختار صورتی افعال ماضی نقلی، بعید و التزامی در نمودارهای زیر قابل مشاهده است.

ماضی نقلی

	شناسه	بن فعل «است»	صفت مفعولی
مثال	↓	↓	بن ماضی + ه
رفته‌ام	ا م	-	
رفته‌ای	ای	-	
رفته‌است	-	است	
رفته‌ایم	ایم	-	
رفته‌اید	اید	-	
رفته‌اند	اند	-	

ماضی نقلی عموماً برای فعل‌های گذشتهٔ کمی دورتر از ماضی ساده استفاده می‌شود.

ماضی بعید

	شناسه	بن فعل «بود»	صفت مفعولی
مثال	↓	↓	بن ماضی + ه
رفته بودم	مَ -	بود	
رفته بودی	ی -	بود	
رفته بود	-	بود	
رفته بودیم	یم -	بود	
رفته بودید	ید -	بود	
رفته بودند	ند -	بود	

ماضی بعید عموماً برای فعل‌هایی با زمان گذشته که قبل از رویدادی دیگر رخ داده‌اند، به کار می‌رود.

ماضی التزامی

مثال	شناسه	بن فعل «باش»	صفت مفعولی
رفته باشم	مَ	باش	بن ماضی + ه
رفته باشی	ی	باش	
رفته باشید	د	باش	
رفته باشیم	یم	باش	
رفته باشید	ید	باش	
رفته باشند	ند	باش	

ماضی التزامی عموماً برای بیان شک، تردید، آرزو و ... به کار می‌رود. پیوستگی: روابط دستوری و یا واژگانی بین عناصر یک متن را پیوستگی می‌نامند. (جک ریچارد و ...، ۱۳۷۲) در این حالت، روابط درون‌متنی و درهم‌تنیدگی واژگان جملات را به صورت یک واحد یک پارچه درمی‌آورند. عواملی که پیوستگی را به وجود می‌آورند، متعدّد است و از جمله آنها می‌توان به ارجاع درون‌متنی، جایگزینی، حذف، روابط بین واژگانی و ... اشاره کرد. قسمتی از آشناترین نشانه‌های برقرارکننده رابطه داخل متن عبارت است از:

- نشانه‌های ربط: و، یا، که، به علاوه و ...
- نشانه‌های ایجاد تقابل: اما، به هر حال، به عبارت دیگر و ...
- نشانه‌های علت و معلولی: بنابراین، به این دلیل، در نتیجه و ...
- نشانه‌های ترتیب وقایع و زمان: سپس، بعد از، یک ساعت بعد و ... (براون، ۱۹۸۵، نقل از همان).

انسجام : حاصل روابطی است که معنای گفته‌های موجود در یک گفتمان یا جمله‌های یک متن را به هم وابسته می‌سازد. این وابستگی ممکن است مبتنی بر اطلاعات مشترک سخن‌گویان باشد. مانند :

(الف) امروز ساعت چهار کجایی؟

(ب) متأسفم دیشب تا صبح نخوابیدم.

هیچ رابطه‌ی دستوری یا واژگانی بین پرسش شخص (الف) و پاسخ شخص (ب) وجود ندارد؛ اما، تبادل گفتار آنها با هم انسجام دارد؛ زیرا، هم الف و هم ب اطلاع دارند که معنی جملات به این گونه است که :

(الف) اگر ممکن است هر کجا که هستی، خودت را ساعت چهار به جایی که من/ما (هستم، هستیم) برسان.

(ب) متأسفم نمی‌توانم بیایم؛ زیرا، دیشب خواب کافی نداشته‌ام و نمی‌توانم امروز بعد از ظهر سر حال باشم و آنجا حاضر شوم.

عموماً در یک پاراگراف (بند) که یک مجموعه جمله، یک ابدۀ اصلی را گسترش می‌دهند، یعنی در آن یک جمله‌ی عنوان و چند جمله‌ی توضیحی وجود دارد که همگی به جمله‌ی عنوان مربوط می‌شوند؛ باید به این مطلب توجه داشته باشیم که معمولاً پیوستگی و انسجام، یکدیگر را قوت می‌بخشند.

راه مهتری

حکایت

حکایت «راه مهتری» از کتاب چهارمقاله نظامی عروضی برگزیده شده است. حکایت بر این نکته تأکید دارد که برای دستیابی به اهداف بزرگ، می‌توان با کمترین امکانات به مقاصد بلند دست یافت، به شرط آنکه انگیزه لازم در درون شخص پرورده شده و وجود داشته باشد. معلم کارآگاه بر این نکته آگاهند که می‌توان با انگیزه دادن منطقی به دانش‌آموزان، آنان را برای کارهای بزرگ آماده ساخت. در این حکایت دو بیت از «حنظله بادغیسی» آمده است که معنی آن به شرح زیر است:

– اگر شکوه و بلندی مقام در دهان شیر قرار دارد، برخیز و خود را به خطر بیفکن و شکوه و بزرگی را از دهان شیر بیرون آر.

– (با این خطر کردن) یا شکوه و ثروت و مقام را به دست می‌آوری و یا مانند مردان با مرگ رویارو می‌شوی.

نظامی عروضی صاحب کتاب چهارمقاله (مجمع التوادر) نویسنده و شاعر قرن ششم هجری است. از شعر او جز چند قطعه چیزی در دست نیست ولی در نثر، مقامی بس عالی داشته و چهارمقاله او یکی از بهترین نمونه‌های نثر مرسل و غیر متکلفانه فارسی است. شهرت این نویسنده فاضل در نیمه اول قرن ششم هجری است و تولدش قطعاً مدتی قبل از سال ۵۰۰ هجری بوده و دست کم تا سال ۵۵۲ در قید حیات بوده است. کتاب چهارمقاله وی همان گونه که از نام آن برمی‌آید از چهارمقاله که درباره ماهیت علم دبیری، شعر، نجوم و طب است، به زبان فارسی تحریر شده است.

حنظله بادغیسی: وی از قدیمی‌ترین شاعران فارسی‌گوی و معاصر طاهریان بوده است.

پرتو امید

اهداف آموزشی

- ۱- باور مفهوم امیدواری، دوری از یأس و ناامیدی و توکل کردن به خداوند (ایمان)
- ۲- آشنایی با آرایه تخلص (علم)
- ۳- آشنایی با حافظ، شعر غنایی و بهاءالدین خزمشاهی (علم)
- ۴- تقویت علاقه و نگرش مثبت به ویژگی‌ها و ارزش‌های دینی و اخلاقی (اخلاق)
- ۵- توانایی خوانش متن درس (نظم و نثر) با لحن و آهنگ مناسب (عمل)
- ۶- تقویت مهارت دریافت پیام بخش نثر و توانایی نقد و تحلیل شعر و نکته‌های کلیدی متن (تفکر)
- ۷- تقویت کاربست آموزه‌های محتوای درس در فعالیت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

کارایی گروه
روش بحث گروهی
روش قضاوت عملکرد و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون مایه و مضمون درس و شاعر، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ...

درنگی در متن

متن درس ششم از دو بخش نظم و نثر شکل گرفته است. بخش اول به قلم بهاء‌الدین خرّمشاهی و دارای لحنی آموزشی - تحقیقی است. نقد و طنز، دو عنصر دنیای روان و زبان حافظ است که به نقل از کتاب «حافظ» استاد خرّمشاهی در پیشانی این درس جای گرفته است.

در بخش دوم با غزلی مشهور از حافظ شیرین گفتار رو به رو هستیم. اصل این غزل دارای ده بیت است که ایات:

گر بهار عمر باشد باز بر طرف چمن   چتر گل در سرکشی، ای مرغ خوش‌خون، غم‌مخور
حال مادر فرقت یاران و ابرام رقیب   جمله می‌داند خدای حال گردان، غم‌مخور

در متن درس نیامده است. شعر در بحر زمل مَثَمَن سروده شده است. کلمات قافیه: کنعان، گلستان، سامان، ... هستند و «غم‌مخور» ردیف شعر است. در این غزل با آرایه‌هایی مانند: تلمیح (یوسف گم گشته باز آید به کنعان، غم‌مخور، ...، چون تو را نوح است کشتیبان ز ...)، استعاره (دور گردون)، تشبیه (سیل فنا)، جان بخشی (سرزنش‌ها گر کند خار مغیلان، غم‌مخور) تضاد (شوریده، سامان)، کنایه (دل بد مکن) و ... رو به رو هستیم که باعث غنای این شعر مسحورکننده است.

درون مایه این شعر، امید و توکل به خداوند بزرگ است و لحن تغزلی و غنایی که با احساسات و عواطف انسانی سرو کار دارد، مناسب خوانش این بخش از درس است.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- تقویت شناخت نشانه جمع فارسی (ان)
- شناخت انواع واژگانی که به «ان» پایان می‌یابند.
- در این تمرین ، پیروان و آزادگان، دارای نشانه جمع فارسی هستند.

تمرین دوم :

- شناخت بیشتر قافیه
- تقویت ساخت واژه بر پایه حرف‌های پایانی

تمرین سوم :

- این بیت به داستان مشهور حضرت یوسف(ع) اشاره دارد و فراگیران می‌توانند در پیوند با بیت آغازین یا دیگر بیت‌های غزل ارتباط‌های معنایی آن را بازگویند. از دید ما گفتن بیتی از غزل برای پاسخ، اهمیت ندارد؛ زیرا این کار را به طور تصادفی هم می‌شود انجام داد که در این صورت، به هر روی، یک بیت تعیین خواهد شد. آنچه در این پرسش مهم است، پاره دوم آن(فرایند تحلیل ذهنی و توانایی استدلال) است. با توجه به این گفته، سؤال، دو بخش دارد :

- الف) گزینش : بر بنیاد شناخت اولیه و تشخیص سطحی، استوار است.
- ب) استدلال : بر پایه کارکرد مغز و فرایند ادراکی ذهن، رخ می‌دهد و از درک و دریافت، کشف و معناسازی خبر می‌دهد.

نکاتی چند درباره شعر «هان مشو نو مید»

- ۱- این شعر، مکمل مفاهیم فصل سبک زندگی است.
- ۲- این شعر بر وزن عروضی بحر رَمَل مَثَمِن مقصور (فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن) سروده شده است.
- ۳- این غزل استقبالی است از غزل شمس الدین محمد، صاحب دیوان جوینی (متوفای ۶۸۳ ق) به مطلع:

«کلبه احزان شود روزی گلستان غم مخور   بشکفد گل‌های وصل از خار هجران غم مخور»
به طوری که مشاهده می‌شود حافظ، مصراع اول این غزل جوینی را به صورت تضمین در مصراع دوم مطلع غزل خود آورده است.

۴- غزل: شعری است که مصرع اول بیت اول آن با تمام مصرع‌های دوم هم قافیه است و معمولاً تعداد ابیات آن بین ۷ تا ۱۵ بیت است.

- موضوع غزل در گذشته عمدتاً در سه مضمون بوده است:
- الف) عاشقانه، که سعدی آن را به کمال خود رسانده است.
  - ب) عارفانه، که مولانا آن را به کمال خود رسانده است.
  - پ) ترکیبی (عاشقانه و عارفانه)، که حافظ آن را به کمال خود رسانده است.
- غزل معاصر علاوه بر موضوعات بالا در مضامین انتقادی و سیاسی - اجتماعی هم کاربرد دارد.
- ۵- حافظ بارها به یوسف و داستان او تلمیح داشته است:

حافظ مکن اندیشه که آن یوسف مه‌رو	باز آید و از کلبه احزان به در آیی
اینکه پیرانه سرم صحبت یوسف بنواخت	اجر صبربست که در کلبه احزان کردم
الای یوسف مصری که کردت سلطنت مغرور	پدر را باز پرس آخر، کجا شد مهر فرزندی
ماه کنعانی من، مسند مصر، آن تو شد	وقت آن است که بدرود کنی زندان را
یار مفروش به دنیا که بسی سود نکرد	آنکه یوسف به زر ناسره بفروخته بود
بدین شکسته بیت الحزن که می‌آرد	نشان یوسف دل، از چه زَنَخدانش

تخلص : کلمه تخلص در اصطلاح شعرا به دو معنی معمول است :

۱- نام شعری شاعر که شبیه اسامی خانوادگی است از قبیل : فردوسی، منوچهری، نظامی، سعدی، حافظ، جامی و امثال آن.

* حذر کنید ز باران دیده سعدی
 * سعیدیا دیدن زیبا نه حرام است، ولیک
 * چو خود کردند راز خویشان فاش
 * ای مدعی به رندی سلمان، چه می کنی
 که قطره، سیل شود چون به یکدیگر پیوست
 زین میان گرتوان به که کناری گیرند
 عراقی را چرا بدنام کردند؟
 دعوی، که مابه جرم خود اقرار کرده ایم

۲- تخلص قصیده به معنی گریز زدن و انتقال یافتن از پیش درآمد تشبیب و تغزل به مدیحه یا مقصود دیگر است. تخلص نیز مانند تشبیب یکی از ارکان مهم قصیده و محل هنرنمایی شاعر است و بدین سبب، حسن تخلص را یکی از صنایع مهم بدیع شمرده اند.

زندگی نامه حافظ : خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی در اوایل قرن هشتم (حدود سال ۷۲۶ یا ۷۲۷ هجری/ ۱۳۲۵ یا ۱۳۲۶ میلادی) در شیراز تولد یافت. پدرش بهاء الدین، مردی بازرگان بود که در زمان سلطنت اتابکان سلغری فارس از اصفهان به شیراز مهاجرت نمود و مادرش نیز اهل کازرون بود. درباره زندگی خانوادگی حافظ اطلاعات اندکی در دست است، چنان که درباره عشق او به دختری به نام شاخ نبات افسانه‌هایی رایج است که براساس همان داستان‌ها حافظ آن دختر را به عقد مزاجت خود درآورد.

به شهادت محمد گلندام که از هم عصران حافظ و گردآورنده دیوان اشعار اوست، حافظ پس از درک مجلس درس قوام الدین عبدالله (درگذشت: ۷۷۲) در کسب علوم به مقام رفیعی رسید. تا جایی که حافظ را به مردی ادیب، عالم به دانش‌های ادبی و شرعی و مطلع از دقیقه‌های حکمت و حقیقت‌های عرفانی می‌شناختند.

او حافظ قرآن بود و تخلصش نیز برگرفته از این مطلب است. (دولت‌شاه سمرقندی، تذکره الشعراء، ۳۳۸، رضازاده مشفق...) چنان که فرموده است :

ندیدم خوش‌تر از شعر تو حافظ
 به قرآنی که اندر سینه داری

حافظ از جمله شاعرانی است که در ایام حیات خود شهرت یافت و به سرعت در دورترین شهرهای ایران و حتی در میان پارسی‌گویان کشورهای دیگر، مقبول سخن شناسان گردید. دیوان کلیات حافظ

مرکب است از پنج قصیده و غزل‌ها و مثنوی کوتاهی معروف به «آهوی وحشی» و «ساقی‌نامه» و «قطعه‌ها و رباعی‌ها».

خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی به روایت مجمع‌الفصحای رضاقلی‌خان هدایت، در سال ۷۹۱ وفات یافت و ادوارد براون نیز سال وفات حافظ را ۷۹۱ یا ۷۹۲ می‌داند زیرا در ماده تاریخی که بر روی سنگ قبر او حک شده، مجموع حروفی که کلمات «خاک مصلی» را تشکیل می‌دهد، به حساب جمل ۷۹۱ می‌شود.

«چراغ اهل معنی خواجه حافظ
که او شمعی بُد از نور تجلی
چو در خاک مصلی یافت منزل
بجو تاریخش از خاک مصلی»

* حافظ و لقب لسان‌الغیب: دولتشاه سمرقندی از حافظ به عنوان نادرهٔ زمان و اعجوبهٔ جهان نام می‌برد و او را لسان‌الغیب می‌خواند و همچنین جامی در نفحات‌الانس او را لسان‌الغیب و ترجمان‌الاسرار نامیده است. آنچه انحصاراً دربارهٔ دیوان حافظ قابل توجه است، موضوع رواج تَفأل بدان است.

«فال گرفتن» از دیوان حافظ سنتی تازه نیست بلکه از دیرباز در میان آشنایان شعر او اعم از فارسی‌زبانان و غیر آنان متداول بود و چون در هر غزلی از دیوان حافظ می‌توان به تأویل و توجیه، بیتی را حسب حال تَفأل کننده یافت، بدین سبب سرایندهٔ دیوان را «لسان‌الغیب» لقب داده‌اند.

* انقلاب حافظ در غزل: در تاریخ شعر فارسی، غزل برای خود سیری دارد. در قرن‌های چهارم و پنجم هنوز کاملاً از قصیده جدا نشده و افتتاحیه یا تغزل و تشبیب قصیده را تشکیل می‌دهد که بیشتر در وصف طبیعت و کمتر در وصف معشوق است. سپس رفته‌رفته مستقل‌تر و عاشقانه‌تر می‌شود. چنان‌که نزد سنایی و انوری می‌یابیم. این غزل یک‌پارچه و هماهنگ و عاشقانه تا عصر حافظ ادامه دارد که اوجش را در هنر مولانا و سعدی طی می‌کند. غزل فارسی تا زمان حافظ تک‌مضمون بوده است و آن مضمون سراسر عشق است.

حافظ به تعبیری که مرحوم دشتی کرده است، غزل عارفانهٔ مولانا و غزل عاشقانهٔ سعدی را پیوند می‌زند ولی می‌بیند که امور غزل با همین دو مضمون نمی‌گذرد و بهتر است فکر دیگری بکند و آن این است که به ابیات غزل استقلال دهد. منظور از انقلاب حافظ در غزل همین است که این روش به میزان بسیاری تحت تأثیر ساختمان سوره‌های قرآن مجید بوده است. او اولین شاعری است که به نحو فراوان نسبت به حجم شعرش (در حدود پنج هزار بیت) تک‌بیت درخشان و خوش‌مضمون دارد. یعنی ابیات

غزلش مستقل و پر مضمون اند. از این حیث، سعدی که بیشتر از سی چهل مورد تکبیت ندارد، که آن هم البته گاه ضرب المثل هست ولی بیت الغزل نیست، با حافظ قابل مقایسه نیست.

ابداً حافظ که سبک مشخص او می‌شود، در استقلال دادن به ابیات غزل است. (حافظ‌نامه - جلد اول - بهاء‌الدین خرمشاهی، ص ۳۴)

آری حافظ سبک خاص خود و شعر خود را «نظم پریشان» می‌نامد:

حافظ آن ساعت که این نظم پریشان می‌نوشت
 طایر فکرش به دام اشتیاق افتاده بود
 نمونه‌ای دیگر از غزلیات حافظ:

درخت دوستی بنشان که کام دل بیار آرد	نهال دشمنی برکن که رنج بی‌شمار آرد
چو مهمان خراباتی به عزت باش با مستان	که درد سرکشی جانا گرت مستی خمار آرد
شب صحبت غنیمت دان که بعد از روزگار ما	بسی گردش کند گردون، بسی لیل و نهار آرد
عماری دار لیلی را که مهد ماه در حکم است	خدایا در دل اندازش که بر مجنون گذر آرد
بهار عمر خواه ای دل و گرنه این چمن هر سال	چون سرین صد گل آرد بار و چون بلبل هزار آرد
خدا را چون دل ریشم قراری بست با زلفت	بفرما لعل نوشین را که زودش با قرار آرد
درین باغ از خدا خواهد دگر پیرانه سر حافظ	نشیند بر لب جویی و سروی در کنار آرد

بهاء‌الدین خرمشاهی (زاده ۱۳۲۴ در قزوین) نویسنده، مترجم، روزنامه نگار، طنزپرداز، فرهنگ‌نویس، شاعر و محقق است. وی تألیفاتی در حافظ‌شناسی و تفسیر اشعار او دارد. او همچنین از ویراستاران «دانش‌نامهٔ تشیع» است. تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در قزوین گذراند، سپس در رشتهٔ پزشکی پذیرفته شد اما تحصیل در این رشته را در سال سوم نیمه کاره رها کرد و به همراه کامران فانی به تحصیل در رشتهٔ ادبیات فارسی پرداخت. از دانشگاه تهران فوق لیسانس کتابداری گرفت و در مرکز خدمات کتابداری مشغول به کار شد. از استادان وی در رشتهٔ ادبیات فارسی می‌توان به ذبیح‌الله صفا، مهدی محقق، سید جعفر شهیدی، پرویز ناتل خانلری، سید صادق گوهرین، آیت‌الله ابوالحسن شعرانی و... اشاره کرد.

همزیستی با امام میهن

۸

درس هشتم

اهداف آموزشی

- ۱- خوانش مناسب متن درس با لحن مناسب (عمل)
- ۲- تقویت باور به یک‌پارچگی در میان اقوام و مذاهب مختلف ایران زمین (باور)
- ۳- آشنایی بیشتر با مفهوم وحدت ملی و ارزش‌های گران‌بهای آن (علم)
- ۴- ارج نهادن به الگوهای اخلاقی ملی و اجتماعی (اخلاق)
- ۵- آشنایی بیشتر با آرایهٔ تضاد در جمله‌ها و اشعار فارسی (علم)
- ۶- توانایی درک بخش‌های زبانی و ادبی متن درس (تفکر)
- ۷- کاربست آموزه‌های محتوایی متن درس در حوزه‌های مهارت‌های نوشتاری، گفتاری و

رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روشن سازی طرز تلقی
- کارایی گروه
- بحث گروهی و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره رفتارهای مناسب از جلوه‌های میهن دوستی و دفاع از آن به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر می‌کند.

درنگی در متن

متن درس هفتم به قلم «فریدون اکبری شلدره»، نگاشته شده است که درون‌مایه و مضمون اصلی و محتوایی آن بر وحدت ملی، همدلی، یک پارچگی فرهنگی تأکید دارد. درس با بیان مفهوم مام میهن آغاز می‌شود، سپس با ارائه تمثیل‌هایی (پیوند مادر با فرزندان، پیوستگی گل‌های گوناگون با آب و خاک گلستان)، تصویرهایی مناسب برای مخاطب نوجوان می‌آفریند و در ادامه با ابیاتی از فردوسی بزرگ و سخنان مقام معظم رهبری، بر وحدت و همزیستی ملی تأکید می‌کند و براین باور است که مردم ایران با همه رنگارنگی گویشی، لهجه‌ای و نژادی در مسائل ملی، هم‌صدایی و اتحاد خیره‌کننده‌ای دارند.

لحن متن درس، آمیزه‌ای از لحن‌های تعلیمی، توصیفی و حماسی است که خواننده متن در جای جای آن لازم است آهنگ، تکیه، درنگ، و فراز و فرود متن را به درستی رعایت کند تا پیام متن، اثرگذارتر گردد. غلبه واژه‌ها و جمله‌های فارسی در متن و کاربست واژه‌های جدید بر پایه اصل اشتقاق این زبان مانند:

پرورندگی، باشندگان، آرامستان و ... از ویژگی‌های زبانی این متن است.

از آرایه‌ها و فنون ادبی که در این متن به کار رفته‌اند می‌توان به این موارد اشاره کرد :

تشبیه : (مأم میهن، مادر گرامی گوهری است، کارگاه آفرینش، ملت ایران چونان شیر می‌غرند و...)

تشخیص : (میهن برای باشندگانش مادرانه رفتار می‌کند و...)

مجاز : (همه فرزندان این آب و خاک و...)

مراعات نظیر(قد و قامت و رنگ و رخسار، رگ و ریشه و خاک و...)

تضاد (ستد و داد/ آشکار و نهان) استعارهٔ مکنیه (دست ستم، چشم میهن و...)

کنایه : (مشت را گره کردن، پشت به پشت هم دادن و...)

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

– بازخوانی متن

– تقویت مهارت املائی

– شناخت کلمه‌ها با واج‌های یکسان

از ویژگی‌های واژگانی که دارای ارزش املائی هستند، می‌توان به مقولهٔ انتخاب اشاره کرد. مقولهٔ انتخاب در کلمه‌هایی خود را نشان می‌دهد که یک تکواژ، معرف چند حرف باشد، مانند : رخسار، لهجه، آذری، و... .

تمرین دوم :

– شناخت هستهٔ گروه اسمی

– شناخت وابسته‌های گروه اسمی و نوع آنها

الف) فرزندان (هسته) / پرتو (هسته)، گرم و گوارا (وابسته، صفت بیانی معطوف)

ب) همین (وابستهٔ پیشین و اشاره)، دوران (هسته)، دفاع (وابسته، اضافه)، مقدس (وابستهٔ دفاع، صفت بیانی) و... .

تمرین سوم :

– تقویت درک و دریافت متن

– بازگردانی مفهوم ادبی به مفهوم زبانی
– تقویت تبدیل مهارت خوانداری به مهارت نوشتاری

تمرین چهارم :

– تقویت خوانش متن

– تقویت تجزیه و تحلیل متن

– تقویت بررسی رابطه‌های واژگانی

بیت یکم : خواب و بیدار/ بیت دوم : تکبر و تواضع، خواجه و درویش/ بیت سوم : مه و که/ جمله چهارم : آرامش و آشوب، آرمیده‌اند و بی‌قراری کرده‌اند.

اطلاعات تکمیلی

شاعران و نویسندگان هر سرزمینی همواره تلاش می‌کنند با خلق آثار خود، مردم را به اتحاد و یک‌دلی دعوت کنند؛ چرا که رمز پیشرفت هر کشوری در گرو تحقق وحدت مردمان آن کشور است.

ادبیات فارسی در ادوار گوناگون تاریخ در حفظ هویت ایران نقش اساسی داشته و آینه تمام‌نمای فرهنگ ملی و خرده فرهنگ‌های ایرانی است. متون ادب فارسی با تقویت زبان ملی و ایجاد همبستگی در میان ملت، می‌تواند زمینه اتحاد ملی را در کشور ایجاد کند. بر این اساس اصل ۱۵ قانون اساسی مقرر می‌دارد :

«زبان و خط رسمی مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در کنار زبان فارسی آزاد است.»

شعر خوانی و حکایت

شعر خوانی و حکایت چند هدف را دنبال می‌کند. از جمله می‌توان به ایجاد التذاذ ادبی در کلاس، پرورش مهارت زبانی خواندن، ترغیب به مطالعه و تشویق دانش‌آموزان برای مراجعه به منبع اصلی شعر و حکایت اشاره کرد.

— در شعر خوانی توصیه می‌شود دانش‌آموزان شعر را با هم بخوانند یا نیمی از کلاس مصراع اول و نیم دگر مصراع دوم را بخوانند.

نظامی از شاعران بزرگ داستان سرای ایران در قرن ششم است. وی بیشتر عمر خود را به عزلت و انزوا گذرانده است، به همین سبب رفتارش با سلاطین بسیار ساده بود و پادشاهان برای او احترام زیادی قائل بودند. نظامی توانسته است نوع شعر تعلیمی را به حد کمال برساند. نیروی تخیل او در وصف، بسیار قوی است. آثار او عبارت‌اند از:

مخزن الاسرار که یکی از مثنوی‌های خمسه اوست و موضوع آن حکمت و موعظه و پند است. نظامی در ساختن مخزن الاسرار از حدیقه سنایی پیروی کرده است.

خسرو و شیرین داستان عشق خسرو پرویز شاه ساسانی با شیرین شاهزاده ارمنی است. این داستان از داستان‌های کهن ایرانی است و در شاهنامه فردوسی هم آمده است اما در منظومه نظامی، جذابیت و شاخ و برگ بیشتری دارد.

لیلی و مجنون یکی از مثنوی‌های دیگر خمسه نظامی است. اصل داستان لیلی و مجنون عربی است و موضوع آن عشق مجنون از قبیله بنی عامر و لیلی بنت سعد از همان قبیله است. داستان لیلی و مجنون را پس از نظامی شاعران دیگری مانند جامی و مکتبی شیرازی نیز به نظم آورده‌اند.

هفت پیکر یا هفت گنبد یا بهرام نامه درباره داستان بهرام گور است که از داستان‌های معروف عهد ساسانی است. نظامی ابتدا کودکی و جوانی بهرام را تا سلطنت او سروده و بعد قصه هفت گنبد را که به دستور بهرام به هفت رنگ و برای هفت دختر از شاهان هفت اقلیم ساخته شده بود، شرح می‌دهد. نظامی در این داستان، قصه‌های عجیب و تازه‌ای ساخته است که از زبان دخترها برای بهرام نقل می‌شود.

اسکندر نامه شامل دو قسمت، شرف‌نامه و اقبال‌نامه است. شرف‌نامه شامل داستان اسکندر است از تولد تا فتح ممالک و مراجعت به روم و اقبال‌نامه در حکمت و پیغامبری اسکندر است. در این مثنوی نظامی به داستان اسکندر در شاهنامه فردوسی نیز نظر داشته است.

نکات مهم شعرخوانی دورانديشي

این درس از مقاله شانزدهم مخزن الاسرار نظامی انتخاب شده است. البته حکایت با این دو بیت ختم می‌شود:

بند فلک را که تواند گشاد   آنکه بر او پای تواند نهاد
چون ز کم و بیش فلک درگذشت   کار نظامی ز فلک برگذشت

در این داستان نظامی مخاطب را به دقت در انتخاب دوست و همشین و بهره‌گیری از تفکر و اندیشه و تدبیر در کارها دعوت می‌کند. او حس کنجکاو و دقت نظر مخاطب را بر می‌انگیزد به اینکه: بسیاری دوستانی که دشمن سیرت، و دشمن صورتانی که دوست سیرت‌اند. آری دوستان نادان کم از دشمنان انسان نیستند و برعکس آن، دشمنان دانا، دوستان ناشناخته انسان‌اند. بنابراین انسان باید در روابط اجتماعی خود همواره حد اعتدال را نگه دارد.

حضرت علی (ع) در حکمت ۲۶۸ نهج البلاغه می‌فرماید:

أَحِبِّ حَبِيبَكَ هَوْنًا   عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا
أَبْغَضَ بَغِيضَكَ هَوْنًا   عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَا

«در دوستی با دوستان مدارا کن شاید روزی دشمن تو گردد و در دشمنی با دشمن نیز مدارا کن شاید روزی دوست تو گردد».

در این حکایت ارزش دانایی نیز به مخاطب گوشزد می‌شود. چه بسا دوستانی که به واسطه نادانی خود ضرر و زیان فراوانی نصیب انسان می‌کنند، ضرری که انسان انتظار دارد از جانب دشمنان خود ببیند. این گونه دوستی‌ها را دوستی خاله خرسه می‌نامند. اما دشمن انسان اگر دانا باشد انسان را به گرفتاری و بلا دچار نمی‌کند. در این باره در ادبیات ما بسیار سخن رفته است. از جمله خود نظامی می‌گوید:

دشمن دانا که غم جان بود   بهتر از آن دوست که نادان بود
یا ضرب المثل معروف:

دشمن دانا بلندت می‌کند   بر زمینت می‌زند نادان دوست

و همان مضمون نظامی در این بیت:

چو دانا تو را دشمن جان بود   به از دوست مردی که نادان بود

نکته‌های ایبات

درآمد زدست : از دست رفت ، فرسوده شد ، آسیب دید

شکستن مهر دل : دل بریدن و شکسته دل و نا امید شدن

تنگ شدن نفس : کنایه از اضطراب و آشفتن خاطر است.

نهند - نهادن : به شمار آوردن، تصور کردن

در بیت آخر که شابهیت این داستان است، نظامی توانایی را نتیجه دانایی می‌داند. این بیت او مصرع

معروف فردوسی را فرا یاد می‌آورد که : توانا بود هر که دانا بود.

منابع کمک آموزشی این درس

علاوه بر سایت‌های اینترنتی و رایانه، می‌توان به مخزن الاسرار نظامی، تصحیح حسن وحید دستگردی

انتشارات زوّار و گزیده مخزن الاسرار به کوشش عبدالمحمد آیتی، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی،

اشاره کرد.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

نامها و یادها

کهن نام نیک بزرگان، نمان

پوخواهی کرناست بود جاودان

بوستان، سعدی

راز موفقیت

۹

درس نهم

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با ابوریحان بیرونی و خواجه نصیرالدین توسی و اثر آنها (علم)
- ۲- آشنایی با ماضی ساده، نقلی و استمراری (علم)
- ۳- پرورش حس پرسشگری و حفظ روحیه مستمّر دانشجویی با توجه به آموزه‌های متن (تفکر)
- ۴- نگرش مثبت نسبت به کسب علم و شناخت چهره‌های علمی (باور)
- ۵- خوانش متن با لحن و آهنگ مناسب (عمل)
- ۶- کاربست آموزه‌های محتوایی درس در فعالیت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری فراگیران (عمل)
- ۷- ترغیب به تحمّل سختی‌ها و مشکلات در راه کسب علم و دانش (اخلاق)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روش ایفای نقش
- کارایی تیم
- روشن سازی طرز تلقی و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره انسان‌های موفق و تلاش آنها به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر می‌کند.

درنگی در متن

یکی از راه‌های اثرگذاری بر ذهن و زبان مخاطبان جوان و نوجوان، بیان شرح حال و سرگذشت دانشمندان و اندیشمندان عرصه علم و فرهنگ است. در این درس مخاطبان با بخشی از زندگی نامه دو تن از نام‌آوران این پهنه آشنا می‌شوند.

متن نخست با لحنی روایی آغاز می‌شود، با توصیف همراه می‌گردد و با گفت و گو پایان می‌یابد. رعایت بیان خرده لحن‌های جمله‌های خبری، پرسشی و عاطفی، متن را زنده و اثرگذار می‌کند.

متن دوم نیز دارای لحنی روایی است که روایتی مشهور از دانش‌اندوزی ابوریحان را به تصویر می‌کشد و در پایان با حدیثی گرانقدر از پیامبر بزرگوار اسلام (ص) پایان می‌یابد.

از آرایه‌های ادبی که در این درس به کار رفته است، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

تضاد: در مغز کوچک او ... پرسش‌های بزرگی نهفته بود. / مجاز و کنایه: چهار دیواری محضر استاد...، شهر توس در آرامش فرو رفته بود. / تشبیه: درخت وجود نصیرالدین...، ماه چون ظرفی سیمگون...، پیرمرد شمع وجودش... / تشبیه تمثیل: نصیرالدین به تشنه‌ای می‌مانست که در بیابانی خشک... / کنایه: نفس او به شماره افتاده بود...، دیده از جهان فرو بست... / تضمین (درج و ترجمه): اطلب العلم من المهد الی اللحد (ز گهواره تا گور دانش بجوی).

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- شناخت بیشتر واژگان
- تقویت شناخت رابطه‌های واژگان
- تقویت نگاشت واژگان از منظر املا

تمرین دوم :

- تقویت شناخت انواع فعل و ویژگی‌های آن
- تغییر زمان و شمار فعل‌ها با توجه به جدول

تمرین سوم :

- تقویت درک عبارت‌ها و جمله‌ها
- بازخوانی متن درس
- مقایسه عبارت‌ها و بندها با جمله مطرح شده در تمرین
- تقویت تفکر و نگاشت حاصل از آن

تمرین چهارم :

- ممارست در شناخت تشبیه
- تجزیه و تحلیل تشبیه و ارکان آن

اطلاعات تکمیلی

یکی از روش‌هایی که می‌توان از آن در آموزش بهره گرفت، روش ایفای نقش است. این درس به علت روایی بودنش گنجایی آن را دارد که با روش ایفای نقش تدریس شود.

- محاسن روش ایفای نقش و نمایش خلاق :
- ایجاد شور و شوق و انگیزه درونی در فراگیرندگان
  - امکان مشارکت و فعالیت دانش‌آموزان
  - کاهش کم‌رویی و خجالت دانش‌آموزان
  - افزایش مهارت‌های روانی - حرکتی در فراگیرندگان
  - کسب نگرش جدید و پذیرش ارزش‌های اجتماعی
  - تقویت قدرت مدیریت و توان سازماندهی ایفاگران نقش
  - نقش معلم در مقام مسئول اجرا و هماهنگ کننده فعالیت‌ها
  - انتخاب دانش‌آموزان منتخب در نقش بازیگران اصلی
  - دانش‌آموزان تماشاگر به عنوان مخاطبان هدف‌های آموزش
  - ارزشیابی و تحلیل نمایش
- روش اجرای درس

۱- تعیین نقش‌های اصلی و پررنگ، و فرعی و کم‌رنگ در گروه نمایشی متن اول (درس راز موفقیّت) :

در این گروه یک نفر در نقش راوی و چهار نفر دیگر به ایفای نقش می‌پردازند که دو نفر از آنان در نقش اصلی (یک نفر در نقش خواجه نصیرالدین و فرد دیگر در نقش هم‌کلاسی خواجه) و دو نفر نیز در نقش فرعی (یک نفر در نقش استاد حمزه و یک نفر در نقش پدر خواجه نصیرالدین) . در پایان نمایش و ایفای نقش این گروه، دانش‌آموزان تماشاچی با راهنمای معلم به ارزشیابی و تحلیل نمایش می‌پردازند.

۲- تعیین سه دانش‌آموز برای اجرای بخش دوم درس (آخرین پرسش) : یک نفر در نقش راوی، نفر دیگر، در نقش ابوریحان بیرونی و دیگری در نقش دوست فقیه و دانشمند ابوریحان البته در اجرای این درس به صورت ایفای نقش، چند نفر هم می‌توانند در نقش دوستان و خانواده ابوریحان بیرونی در کنار بستر ایشان به ایفای نقش بپردازند.

پس از اجرای نمایش، دانش‌آموزان تماشاچی با راهنمای معلم به تجزیه و تحلیل و ارزشیابی نمایش می‌پردازند. برای اجرای بهتر نمایش می‌توان از پوستر، عکس و صورتک شخصیت‌ها استفاده نمود.

نکته : در اجرای درس به روش ایفای نقش و نمایش خلاق، می‌توان مراحل زیر را به ترتیب، مورد

توجه قرار داد :

- ۱- انتخاب موضوع
- ۲- نوشتن نمایش نامه
- ۳- تعیین نقش‌ها با توجه به توانایی و علاقه‌مندی اعضا
- ۴- تهیه امکانات و تجهیزات لازم
- ۵- آمادگی و تمرینات مقدماتی
- ۶- اجرا و ارائه نمایش
- ۷- بحث و بررسی و ارزشیابی توسط معلم و دانش‌آموزان

نکات مهم درس

- ۱- درک حلاوت و شیرینی علم و دانش سبب می‌شود که انسان، مشکلات و سختی‌های فراگیری آن را تحمل کند و با انگیزه‌ای قوی و اراده‌ای محکم در راه کسب علم و دانش گام بردارد و در این راه هیچ‌گاه خسته و مأیوس نشود.
  - ۲- تعیین هدف در مسیر علم‌آموزی بسیار مهم است. اگر هدفی والا مورد نظر انسان باشد، کسب علم و دانش شیرین و دلپذیر خواهد بود.
  - ۳- دین اسلام همواره بر دانش‌اندوزی و علم‌جویی تأکید داشته است. آن‌چنان که در سخن معروف پیامبر اکرم (ص) بر طلب علم از بدو تولد تا زمان مرگ تصریح شده است. فردوسی حدیث معروف پیامبر (ص) را در این زمینه بسیار زیبا به شعر بازگردانی و ترجمه کرده است :
- «چه خوش گفتم، پیغمبر راستگوی   ز گهواره تا گور، دانش بجوی»

شماره جلسه : ..... تاریخ : ..... تهیه کننده : .....

نام درس : راز موفقیت

پایه : نهم

موضوع درس : علم و اهمیت آن، زندگی نامه یکی از مشاهیر علمی، راز موفقیت در این زمینه
 هدف درس : ۱- آشنایی با یکی از چهره‌های علمی کشور (خواجه نصیر)

۲- اهمیت علم و راز موفقیت خواجه در این زمینه

نمونه ارزشیابی	فعالیت‌های دیگر	زمان	ابزارهای آموزشی	روش‌های تدریس	مراحل روش	ارزشیابی تشخیصی	پیش‌بینی رفتار و ردی	هدف‌های رفتاری	هدف‌های کلی	رتوس مطالب
۱- آرايه تکلیف‌های : ۱- تمرینی ۲- تکمیلی ۳- خلاق		۷۰ دقیقه	۱- پوستر و عکس‌های اینترنتی از خواجه نصیرالدین طوسی ۲- کتاب درسی و ابزار نوشتن ۳- لباس‌های قدیم و روزه نمایش که از قبل آماده شده	۱- پرسش و پاسخ ۲- سخنرانی ۳- ایفای نقش و نمایش خلاق	۱- آمادگی و ایجاد انگیزه ۲- معرفی درس و بحث در مورد علم و اهمیت آن در زندگی ۳- ارائه درس به روش ایفای نقش و نمایش خلاق ۴- بررسی و تحلیل نمایش ۵- جمع بندی ۶- ارزشیابی پایانی	۱- چند پرسش از درس قبل ۲- آشنایی جزئی با چهره‌های درخشان کشور و چند سوال از چهره‌های علمی گذشته ۳- آگهی اندک از خواجه اندک از خواجه نصیرالدین توسی ۴- آشنایی با نقش چهره‌های درخشان کشور و چند سوال از چهره‌های علمی گذشته ۵- آشنایی با زندگی انسان ۶- آشنایی با نقش انسان در زندگی ۷- آشنایی با زندگی انسان در زندگی ۸- آشنایی با زندگی انسان در زندگی	۱- عشق ورزی به علم ۲- ایجاد علاقه به چهره درخشان علمی کشور (خواجه نصیر) ۳- خواندن زندگی نامه آنها ۴- قوت علاقه به استاد ۵- قوت علاقه به استاد ۶- قوت علاقه به استاد ۷- قوت علاقه به استاد ۸- قوت علاقه به استاد	۱- مقدمه درباره علم و اهمیت آن در زندگی انسان ۲- شرح زندگی نامه خواجه نصیر ۳- خواندن متن درس ۴- اجرا و ارائه درس ۵- قوت علاقه به استاد ۶- قوت علاقه به استاد ۷- قوت علاقه به استاد ۸- قوت علاقه به استاد	۱- مقدمه درباره علم و اهمیت آن در زندگی انسان ۲- شرح زندگی نامه خواجه نصیر ۳- خواندن متن درس ۴- اجرا و ارائه درس ۵- قوت علاقه به استاد ۶- قوت علاقه به استاد ۷- قوت علاقه به استاد ۸- قوت علاقه به استاد	

ارائه تدریس راز موفقیت: بعد از ارزشیابی تشخیصی و اطمینان از درک درس قبلی و آشنایی با نمای کلی درس توسط دانش‌آموزان، مراحل زیر به ترتیب اجرا می‌گردد:

۱- آمادگی و ایجاد انگیزه: برای آماده‌سازی فضای کلاس پوستره‌های مربوط به خواجه نصیرالدین توسی و تنی چند از چهره‌های درخشان و معروف علمی کشور از جمله ابوعلی سینا و ابوریحان بیرونی بر دیوار کلاس و مقابل دید دانش‌آموزان پیش از شروع درس نصب می‌گردد.

برای برانگیختن حس کنجکاوی و ایجاد انگیزه، چند سؤال درباره شناخت شخصیت‌ها و چهره‌های مربوط به پوسترها و تصاویر، مطرح و زمینه معرفی فراهم می‌شود.

۲- با به کارگیری روش‌های تدریس سخنرانی و پرسش و پاسخ، درس معرفی و درباره علم و اهمیت آن و همچنین تحمّل سختی‌های کسب علم بحث می‌شود.

۳- متن درس با روش آزادخوانی و ایفای نقش (چند دانش‌آموز یکی در نقش راوی و بقیه در نقش‌های خواجه نصیرالدین، هم‌کلاسی او، استاد و پدر ایشان) روخوانی می‌شود.

۴- اکنون دانش‌آموزان علاقه‌مند، برای ایفای نقش و نمایش خلاق که قبلاً وسایل و ابزار آن را (لباس، صورتک، کتاب و...) مهیا کرده‌اند، آماده می‌شوند.

۵- پس از آمادگی مقدماتی و تعیین نقش‌ها، مرحله اجرای نمایش فرا می‌رسد. یک نفر به عنوان راوی با صدای بلند متن مخصوص به خود را می‌خواند و دانش‌آموزان مورد نظر، هر کدام در نقش خود (یک نفر در نقش خواجه نصیر، دیگری در نقش هم‌کلاسی او و دو نفر در نقش استادان خواجه یعنی استاد حاسب و استاد حمزه و یک نفر در نقش پدر خواجه) به ایفای نقش و ارائه نمایش می‌پردازند.

۶- بحث و بررسی و ارزشیابی: پس از اتمام مرحله اجرا، تماشاگران به صورت گروهی و با هدایت معلم، به ارزشیابی و بررسی کلیه مراحل اجرایی می‌پردازند و انتظارات و پیشنهادهای خود را ارائه می‌دهند. هدف از این مرحله، اصلاح و تقویت نکات مثبت و رفع نکات منفی نمایش‌نامه و نقش‌هاست.

۷- جمع‌بندی: در این مرحله، خلاصه درس بیان می‌شود و راز موفقیت خواجه در کسب مراتب علمی یادآوری می‌گردد.

۸- ارزشیابی: در این مرحله علاوه بر چند سؤال شفاهی با دادن انواع تکلیف می‌توان به یادگیری بهتر درس اثر بخشید و دانش‌آموزان را به تفکر و کسب خلاقیت در این زمینه رساند. تکالیفی که در این بخش داده می‌شود، می‌تواند یکی از انواع زیر باشد.

۱- تکلیف تمرینی (حل خود ارزیابی‌ها و تمرین‌های درک مطلب)

۲- تکلیف بسطی و امتدادی، تکلیف خلاقیتی

برای مطالعه بیشتر دربارهٔ خواجه نصیرالدین توسی به اطلاعات تکمیلی درس پنجم مراجعه کنید.

ابوریحان بیرونی: محمد بن احمد خوارزمی، متفکر بزرگ، ریاضی‌دان و منجم ایرانی است. ولادتش به سال ۳۶۲ در حومهٔ شهر «کاش» خوارزم اتفاق افتاد. تحصیلاتش در خوارزم انجام یافت و در آنجا علوم ادبی و طبیعیات و ریاضیات را نزد استادان فرا گرفت. پس از آن بر اثر ضعف و تباهی کار سلسلهٔ آل عراق، خوارزم را ترک گفت و به خراسان و از آنجا به ری، طبرستان و گرگان رفت. وی مدتی با عزت و احترام در خدمت «شمس المعالی قابوس بن وشمگیر» به سر برد و کتاب آثار الباقیهٔ خود را به نام او در سال ۳۹۱ تألیف کرد و چند سال بعد به خوارزم بازگشت و به خدمت خوارزمشاهان آل مأمون درآمد و به مرتبهٔ ندیمی و مشاورت ابوالعباس مأمون رسید. در این ایام، محمود غزنوی به بهانه‌هایی شروع به دخالت در امور خوارزم کرد و در سال ۴۰۸ هجری آن را تصرف نمود. بعد از این واقعه ابوریحان که از همهٔ غنایم خوارزم برای محمود پرارزش‌تر بود به همراه سپاهیان به غزنین برده شد و از آن پس به عنوان منجم در دربار غزنوی خدمت کرد. وی همراه محمود سفرهایی به هندوستان نمود و با علمای آن دیار، معاشرت یافت و از آنان زبان سانسکریت، حکمت، ریاضیات و نجوم را آموخت و از حاصل این مطالعات، شاهکار بی نظیر خود، کتاب «ماللهند» را پدید آورد. ابوریحان به سال ۴۴۰ هجری در شهر غزنه درگذشت.

ابوریحان فهرستی از تألیفات خویش تا شصت و پنج سالگی داده که شامل یکصد و سیزده کتاب با موضوعات مختلفی از قبیل هیئت، طب، حکمت، حساب، نجوم، مباحث فیزیکی، تاریخ، جغرافیا و عقاید و احادیث است. از آثار متعدد ابوریحان، امروز در حدود بیست اثر مشهور بازمانده که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: التفهیم لاوائل صناعة التنجیم، آثار الباقیه، قانون مسعودی و تحقیق ماللهند.

آرشی دیگر

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با نمونه‌ای دیگر از ادبیات دفاع مقدّس (علم)
- ۲- خوانش متن با لحن مناسب (عمل)
- ۳- آشنایی با آرایه تلمیح (علم)
- ۴- تقویت روحیه ایثار و مبارزه تا پای جان در راه وطن و میهن‌دوستی (باور)
- ۵- تقویت توانایی استنباط پیام‌ها و نکته‌های برجسته متن (تفکر)
- ۶- تقویت نگرش مثبت نسبت به ارزش‌های فرهنگی و انقلابی (اخلاق)
- ۷- تقویت کاربست آموزه‌های محتوایی متن درس در فعالیت‌های نوشتاری، گفتاری و رفتاری فراگیران (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- بحث گروهی
- ایفای نقش
- روشن سازی طرز تلقی و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره جبهه‌های جنگ تحمیلی، پیروزی و شهادت رزمندگان و اسطوره‌های تاریخی ایران زمین به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر و حس میهن دوستی را قوی‌تر می‌سازد.

درنگی در متن

منظومه «کودکی از جنس نارنجک» سروده محمد گودرزی دهریزی (متولد ۱۳۴۸ تهران) است. شاعر در منظومه کودکی از جنس نارنجک، با نگاهی دیگر به موضوع شهادت حسین فهمیده نگریسته است. این اثر با وزنی حماسی به فداکاری‌های این نوجوان پرداخته است، شاعر این واقعه را با لحنی آمیخته به حماسه و اسطوره روایت کرده، چرا که حرکت حسین فهمیده حرکتی حماسی است و باید آن را با یک جریان توصیفی، روایی و حماسی برای کودک و نوجوان روایت کرد تا تأثیرگذار باشد.

این منظومه با توصیفی از جبهه‌های جنگ تحمیلی که در جنوب سرزمین ایران روی داده است، آغاز می‌گردد و با تکرار مصراع‌هایی در سراسر متن (جنگ، جنگی نابرابر بود...) بر غیرمتعارف و حماسی بودن آن تأکید دارد، سپس کنش فوق‌باور شهید حسین فهمیده را روایت می‌کند و در پایان با به تصویر کشیدن اهتزاز پرچم کشورمان، سربلندی و ماندگاری ایران زمین را یادآور می‌شود.

«بحر رمل» وزنی است که شاعر، واژه‌ها، جمله‌ها و توصیف‌های حماسی رزمندگان را در آن به نمایش گذاشته و با مبالغه‌های شاعرانه که در گونه حماسی کاربرد دارد، همراه ساخته است. لحن توصیفی - حماسی از ویژگی‌های خوانش این متن است.

فَعَالِیت‌های نوشتاری

در فَعَالِیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجّه کنیم :

تمرین یکم :

- تقویت مهارت املائی
- تقویت توانایی شناخت واژگان نادرست املائی
- کاربست درست واژگان با توجّه به بافت جمله

تمرین دوم :

- تقویت مهارت شناخت تلمیح در شعر
- تقویت خوانش شعر با آهنگ و لحن مناسب
- تقویت پیوندهای متن با آموخته‌های پیشین

تمرین سوم :

- خوانش مناسب متن
- درک بیان ادبی جمله‌ها و تبدیل آن به بیان دانش‌آموزی
- تقویت نوشتن درک معانی متن به زبان معیار
- تقویت خلاقیت در نوشتار

اطلاعات تکمیلی

برخی از نکات ادبی و زبانی درس آرشی دیگر

- از میان آتش و باروت
- می‌وزید از هر طرف، هر جا
- تیرهای وحشی و سرکش
- موشک و خمپاره و ترکش .....

- مراعات نظیر (موشک، خمپاره، ترکش، تیر و .....)
- جناس ناقص اختلافی (سرکش - ترکش)
- استعاره (تیر وحشی و سرکش): تیر مانند حیوان وحشی و سرکش است. آن طرف، نصف جهان با تانک‌های آتشین در راه این طرف، ایرانیان تنها
- تلمیح به جنگ ایران و عراق
- این طرف تنها سلاح جنگ، ایمان بود - تشبیه بلیغ اسنادی ایمان (م) / سلاح جنگ (م ب)
- خانه‌های خاک و خون خورده
- مهد شیران و دلیران بود
- استعاره - شیران و دلیران (استعاره از مبارزان ایرانی)
- واج آرایی - در حرف خ (خانه‌های خاک و خون خورده)
- - شهر خونین، شهر خرمشهر
- در غروب آفتاب خویش
- چشم در چشم افق می‌دوخت
- در دهان تانک‌ها می‌سوخت ← تشخیص / کنایه / استعاره
- شهر خونین، شهر خرمشهر
- چشم در چشم افق می‌دوخت
- شهر از آن سوی سنگر / شیر مردان را صدا می‌زد: ← تشخیص / تشبیه
- ناممان در دفتر تاریخ / کوچک و کم‌رنگ خواهد شد
- تشبیه بلیغ اضافی - دفتر تاریخ
- خون میان سنگر آزادگان جوشید / مثل یک موج خروشان شد ← تشبیه / مبالغه / کنایه
- کودکی از دامن این موج بیرون جست / از کمند آرزوها رست
- دامن این موج - تشخیص
- کمند آرزو - تشبیه بلیغ اضافی
- دست او در دست نارنجک - تشخیص کنایه
- صد هزاران چشم قاب عکس کودک شد - تشبیه - مبالغه
- ← خط دشمن، گنج و سرگردان / چشم‌ها از این و آن پرسیان - تشخیص

دشمنان کوردل، اما
 در دلش خورشید ایمان را نمی‌دیدند
 اضافه تشبیهی - خورشید ایمان (ایمان مشبه)/ خورشید (مشبه به)
 تیغ آتش خیز دستان را نمی‌دیدند
 در نگاهش خشم ایمان را نمی‌دیدند
 بر کمانش تیر آتش را نمی‌دیدند
 در رگش خون سیاوش را نمی‌دیدند
 - تلمیح به داستان زال / آرش و سیاوش «شاهنامه فردوسی» از داستان‌های حماسی
 یک تنه با تانک‌ها تان در کمینم
 مثل کوهی آهنینم ← تشبیه
 ناگهان تکبیر پر وا کرد ← استعاره
 در میان آتش و باروت غوغا کرد
 کودکی از جنس نارنجک ← کنایه
 در دهان تانک‌ها افتاد ← تشخیص
 تلی از خاکستر خاموش
 ماند روی دست‌های دشت ← تشخیص
 تشخیص (دست دشت) ← جناس ناقص اختلافی
 آسمان از شوق، دف می‌زد ← تشخیص
 شط خرّمشهر، کف میزد ← کف زدن
 ۱- ایهام
 الف) کف روی آب، ب) دست زدن (صدای برخورد امواج)
 ۲- تشخیص
 شهر یکباره به خویش آمد ← تشخیص/ کنایه/ مجاز
 چشم اشک آلوده را وا کرد ← تشخیص

***

در ادبیات ملل اسلامی، شعر فقط از دیدگاه ظاهر تقسیم‌بندی شده است. این گونه تقسیم‌بندی که

بر اساس صورت و شکل آثار ادبی بنیاد شده، بی فایده نیست اما مشکلاتی دارد، از جمله اینکه شاعران قدیم ما، سیر تاریخی و تحوّل ذهنی خود را ثبت نکرده‌اند.

گذشتگان ما آثار نثر فارسی را نیز بر پایه شیوه نگارش (به نثر ساده، مسجع و ...) تقسیم‌بندی کرده‌اند. اما در ادبیات جهان، آثار ادبی بر اساس اندیشه، محتوا و حوزه عاطفی به چهار نوع حماسی، غنایی، نمایشی و تعلیمی، تقسیم‌بندی شده‌اند.

فایده اصلی تقسیم‌بندی آثار ادبی بر اساس انواع (محتوا و حوزه عاطفی) این است که به خوبی می‌توان علل ضعف یا نیرو یافتن یکی از انواع را در دوره‌ای خاص بررسی کرد.

ادبیات حماسی

همان‌طور که ذکر شد، ادبیات حماسی یکی از انواع ادبی است. حماسه در لغت به معنای دلاوری و شجاعت است. حماسه در اصطلاح، روایتی است داستانی از تاریخ تخیلی یک ملت که با قهرمانی‌ها و اعمال و حوادث خارق‌العاده درمی‌آمیزد. ویژگی اصلی حماسه، تخیلی بودن و شکل داستانی آن است. وجود انسان‌های آرمانی و برتر که از نظر نیروی جسمانی و معنوی برگزیده و ممتاز هستند، از ویژگی‌های حماسه به شمار می‌آید.

در حماسه رویدادهای غیرطبیعی و خلاف عادت، فراوان دیده می‌شود و همین رویدادهاست که می‌تواند آرمان و آرزوهای بزرگ ملّتی را در زمینه‌های مذهبی، اخلاقی و نظام اجتماعی نشان دهد و عقاید کلی آن ملّت را درباره مسائل انسانی مانند آفرینش، زندگی، مرگ و جز آن بیان کند. در اشعار حماسی، شاعر، هیچگاه عواطف شخصی خود را در اصل داستان وارد نمی‌کند. به همین سبب، در سرگذشت یا شرح قهرمانی‌های پهلوانان و شخصیت‌های داستان خود، هرگز دخالت نمی‌ورزد و به نام و کام خود در باب آنها داوری نمی‌کند. در اینجا شاعر با داستان‌های شفاهی و مدون سر و کار دارد که در آن شرح پهلوانی‌ها، عواطف و احساسات مختلف مردم یک روزگار و مظاهر میهن‌دوستی، فداکاری و جنگ با تباہی‌ها و سیاهی‌ها آمده است.

انواع منظومه‌های حماسی

در ادبیات ملل، از یک دیدگاه، دو نوع منظومه حماسی می‌توان یافت:

منظومه‌های حماسی طبیعی و ملّی که از نتایج افکار، علایق و عواطف یک ملّت در طی قرن‌ها برای بیان وجوه عظمت و نبوغ آن قوم به وجود آمده است.

این نوع حماسه، سرشار از یاد جنگ‌ها، پهلوانی‌ها، جان افشانی‌ها و در عین حال، لبریز از آثار

تمدن و مظاهر روح و فکر مردم یک کشور در قرن‌های معینی از ادوار حیاتی ایشان است که معمولاً از آنها به دوره‌های پهلوانی تعبیر می‌کنیم. از این گونه منظومه‌های حماسی می‌توان به شاهنامه حکیم ابوالقاسم فردوسی در ادب فارسی اشاره نمود.

«شاهنامه فردوسی، شاهکار آثار حماسی ملی ایران و یکی از عالی‌ترین نمونه‌های شعر ساده و روان به سبک خراسانی است. موضوع این شاهکار جاودان، تاریخ ایران قدیم از آغاز تمدن نژاد ایرانی تا انقراض حکومت ساسانیان به دست مسلمانان است و بر روی هم به سه دوره اساطیری، پهلوانی و تاریخی تقسیم می‌شود.

فردوسی در تدوین شاهنامه از مآخذی چند از جمله شاهنامه منثور ابومنصوری استفاده کرده است. شاهنامه که قریب شصت‌هزار بیت دارد، در واقع سند ملیت و قومیت ایرانیان و پشتوانه بزرگ زبان فارسی است و نه تنها از لحاظ تاریخی و ملی بلکه از جهت هنری و فنی بزرگ‌ترین اثر ادبی به‌شمار می‌رود. در طی این منظومه بزرگ چندین حماسه کامل و عالی مانند داستان سیاوش، داستان سهراب و... را می‌توان دید. عظمت این حماسه‌ها شاهنامه را در ردیف عالی‌ترین آثار حماسی جهان قرار داده است. هدف فردوسی از تدوین شاهنامه گذشته از احیای زبان فارسی، تقویت روحیه مبارزه‌جویی با بیگانگان و بیگانه پرستان و مقاومت در برابر دشمنان بوده است. به همین دلیل است که می‌بینیم همه‌جا در شاهنامه محرک اصلی جنگ، حس افتخار و عشق به آزادی یا حس انتقام است. یک جا کین ایرج در میان است و جای دیگر خون سیاوش. یک جا مرزهای ایران در خطر است و جای دیگر دین در شرف زوال و نابودی است در شاهنامه، همه‌جا، احساسات عمیق وطنی در کنار تعالیم لطیف اخلاقی جلوه‌گر است.» در این دسته منظومه‌ها، شاعر به ابداع و آفرینش توجهی ندارد بلکه داستان‌های مدون کتبی یا شفاهی را که ظاهراً از بعضی وقایع خارجی نشئت گرفته‌اند، با قدرت شاعرانه خویش نقل می‌کند.

منظومه‌های حماسی مصنوع: در این منظومه‌ها شاعر با داستان‌های پهلوانی مدون و معینی سروکار ندارد بلکه خود به ابداع و ابتکار می‌پردازد و داستانی را به وجود می‌آورد. در این گونه داستان‌ها، شاعران آزاد و مختارند با رعایت قواعد و قوانینی که ناظر بر شعر حماسی است، به دلخواه موضوع داستان خود را ابداع کنند و تخیل خویش را در آن دخیل سازند.

منظومه‌های حماسی را از چشم‌اندازی دیگر، به حماسه‌های اساطیری و پهلوانی، حماسه‌های تاریخی و حماسه‌های دینی تقسیم کرده‌اند.

ویژگی‌های حماسه (زمینه داستانی حماسه)

یکی از ویژگی‌های حماسه، داستانی بودن آن است؛ بنابراین، حماسه را می‌توان مجموعه‌ای از حوادث دانست. با اینکه در حماسه مجموعه‌ای از وصف‌ها، خطبه‌ها و تصویرها وجود دارد، اما همه این عناصر نسبت به «داستانی بودن» در مرتبه دوم هستند.

زمینه قهرمانی حماسه: بیشترین بخش حماسه را اشخاص و حوادث تشکیل می‌دهند. وظیفه شاعر حماسی آن است که تصویر ساز انسان‌هایی باشد که هم از نظر نیروی مادی ممتاز هستند و هم از لحاظ نیروی معنوی؛ قهرمانان حماسه، با تمام رفتی که از نظر عاطفی و احساسی در آنها وجود دارد، قهرمانانی ملی هستند، مانند رستم در شاهنامه فردوسی.

زمینه ملی حماسه: این حوادث قهرمانی - که به منزله تاریخ تخیلی یک ملت است - در بستری از واقعیات جریان دارند، واقعیاتی که ویژگی‌های اخلاقی نظام اجتماعی، زندگی سیاسی و عقاید آن جامعه را در مسائل فکری و مذهبی در برمی‌گیرد. شاهنامه نیز تصویری است از جامعه ایرانی در جزئی‌ترین ویژگی‌های حیاتی مردم آن، در همان حال که با خواندن شاهنامه از نبردهای ایرانیان برای کسب استقلال و ملیت در برابر ملل مهاجم، آگاهی می‌یابیم، از مراسم اجتماعی، تمدن و مظاهر مدنیت، اخلاق ایرانیان، مذهب ایشان و حتی خوشی‌های پهلوانان و بحث‌های فلسفی و دینی آنان مطلع می‌شویم.

زمینه خرق عادت: از دیگر شرایط حماسه، جریان یافتن حوادثی است که با منطق و تجربه‌های علمی سازگاری ندارد. در هر حماسه‌ای، رویدادهای غیر طبیعی و بیرون از نظام عادت دیده می‌شود که تنها از رهگذر عقاید دینی عصر خود، توجیه پذیر هستند. هر ملتی، عقاید ماورای طبیعی خود را به عنوان عاملی شگفت آور، در حماسه خویش به کار می‌گیرد و بدین گونه است که در همه حماسه‌ها، موجودات و آفریده‌های غیر طبیعی، در ضمن حوادثی که شاعر تصویر می‌کند، ظهور می‌یابند. در شاهنامه عمر هزار ساله زال، وجود سیمرغ، دیو سپید و ... عناصر و پدیده‌هایی هستند که هم چون رشته‌های استوار، زمینه تخیلی حماسه را تقویت می‌کنند.

کاربرد اصطلاح «حماسه» در ادبیات فارسی - که از قدیم‌ترین ادوار نمونه‌های برجسته حماسی را در برداشتند - امری است جدید که در پنجاه شصت سال اخیر، به حوزه تعبیرات نویسندگان و ادیبان ایرانی راه یافته است.

از آنجا که حماسه‌ها بزرگ و شکوهمند هستند، امروزه هر واقعه یا اثر بزرگ را حماسه می‌نامند. حماسه‌های معاصر نیز بسیار ارزشمند می‌باشند. به عنوان مثال «آرشی دیگر» گرچه همه ویژگی‌هایی را

که برای حماسه ذکر شد، ندارد، اما از آنجا که امروزه هر واقعه مهم یا اثر بزرگ را حماسه می‌نامند، حماسه اسطوره‌ای - پهلوانی و مذهبی به شمار می‌رود. سرگذشت حسین فهمیده از زبان «محمد رضا عبدالمکان» نیز با عنوان «حماسه چهارده ساله» به طرز شیوایی بیان شده است و در «آرشی دیگر» و «حماسه چهارده ساله» سرایندگان، علاوه بر توصیف فضایی حزن‌آلود، عظمت و تعالی حماسه‌های معاصر، ایثار، ایمان، عشق و پاک بازی شهید را ترسیم و توصیف می‌نمایند.

در ادبیات فارسی، اصطلاح حماسه پیش‌تر برای شعر به کار گرفته می‌شد، زیرا دو عامل «وزن و آهنگ» که اجزای جدایی‌ناپذیر منظومه‌های حماسی هستند، تنها در شعر یافت می‌شوند. با این حال، در منابع قدیم از شاهنامه‌های منثور، چون شاهنامه منثور «ابوالمؤید بلخی» یاد شده که نمونه‌هایی از آثار حماسی و پهلوانی هستند و جنبه ملی، تاریخی و مذهبی دارند.

گسترده‌گی و تنوع معنای افعال: فعل‌ها غالباً در هم‌نشینی با دیگر واژه‌ها و ارتباط با دیگر عناصر جمله، تغییرات معنایی می‌یابند و هر بار مفهوم دیگری پیدا می‌کنند.

هر فعل معمولاً یک معنای اصلی، مستقیم و تاریخی دارد که آن را در طول زمان به دست آورده است. به عبارت دیگر، بعضی از فعل‌ها به تنهایی و خارج از جمله، معنای ثابتی را به ذهن همگان تداعی می‌کنند، مانند فعل «خوردن» که تصور همگان از آن عمل «تناول» است. البته هر فعل در بافت‌های گوناگون معنای تازه‌ای می‌گیرد که ناشی از دگرگونی‌های تاریخی، اجتماعی و تحولات زبانی است. این معانی نیز واقعی هستند؛ مانند معنی فعل «خورد» در جمله‌های زیر:

- او غذا خورد. (تناول کردن)
- او با سر به دیوار خورد. (اصابت کردن)
- زنگ، آهن را خورد. (از بین بردن و ساییدن)
- صدایش به گوشم خورد. (رسیدن)
- او تمام پول‌هایم را خورد. (تصاحب کردن)
- او حق‌م را خورد. (پایمال کردن)
- کتاب خیلی به دردم خورد. (مفید بودن)
- رنگ پیراهنم به کتم خورد. (مناسب بودن)
- یک تاکسی به مسیرم خورد. (مناسب مقصد بودن)

- او خیلی غصه خورد. (تحمل کردن - کشیدن)
- کفش به پایم خورد. (اندازه بودن)
- موتور به ماشین خورد. (تصادف کردن)
- او فریب خورد. (متحمل شدن - پذیرفتن)
- رادیو سال‌ها در زیرزمین خاک خورد. (بی استفاده ماندن)
- خیلی به من ضرر خورد. (رسیدن)
- خانه‌های خاک و خون خورده (آغستن)
- کودک ما بغض خود را خورد. (پنهان کردن)
- به معنای فعل «دوخت» در جمله‌های زیر توجه کنید :
- خیاط، لباسم را دوخت. (معنای اصلی)
- ظالم، دهانم را دوخت. (بست)
- او برایم پاپوش دوخت. (توطئه کرد)
- شهر خونین، شهر خرمشهر و ... چشم در چشم افق دوخت. (نگاه کردن - خیره شدن - امیدوار بودن)

آرش یا ارخش (Erekhsa) : همان «آرش شیواتیر» است که در «مجمّل التواریخ و القصص» از او یاد شده است. در ادبیات فارسی، علاوه بر شیواتیر، به «کمان‌گیر» نیز معروف است. شیواتیر (شواتیر) ظاهراً همان شیباک تیر (Shepaktir) پهلوی است که «سخت‌کمان» و «دارنده تیزرو» معنی می‌دهد و «شواتیر» کسی است که تیر او یا خودش، همچون شیر است (یکی از سه ایزد بزرگ هند که بسیاری از صفاتش مانند ایزد تیر است).

اصل داستان آرش در اوستاست و با تفصیل بیشتر، در مدارک تاریخی و روایات دیگر نیز نقل شده است. پس از غلبه افراسیاب بر منوچهر، بر این قرار نهادند که در یک مصالحه، مرز ایران و توران را با پرتاب تیر یکی از پهلوانان ایران، معین کنند. «آرش شیواتیر» به این مهم گمارده شد. در این هنگام، فرشته «سفن‌دارمذ» حاضر آمد و امر کرد تا تیر و کمان برگزینند و آنگاه آرش که مردی شریف و حکیم بود، حاضر آمد و به قوت خدا داد، دست به کمان برد و با همه نیروی خود از فراز کوه رویان (البرز) به سوی دورترین نشانه‌ها پرتاب کرد و چنان نیرویی برای پرتاب این تیر سرنوشت ساز به کار گرفت که با پرتاب آن تیر، زندگی‌اش نیز از کمان جستن گرفت و در راه آرمان خویش، در دم، جان سپرد.

تیر آرش را ایزد باد در سرزمین «فرغانه» بر تنه گردویی کهن سال، که در همه عالم از آن درختی بزرگ تر نبود، فرود آورد و آن، مرز ایران و توران شد. نوشته اند که از جای پرتاب تیر تا آنجا که افتاد، هزار فرسخ بود. فخرالدین اسعد گرگانی در اشاره به این واقعه گفته است:

از آن خوانند آرش را کمان گیر که از آمل به مرو، انداخت یک تیر

سیاوش، سیاوخش (دارنده اسب سیاه): فرزند کاووس، شاه کیانی است که پس از تولد، رستم او را به زابل برده و رسم پهلوانی، فرهیختگی و رزم و بزم به او می آموزد. در بازگشت، سودابه همسر کاووس شاه، به سیاوش دل می بندد، اما او که آزر و حیا و پاک دامنی و عفاف آموخته است، تن به گناه نمی سپارد و به همین دلیل از جانب سودابه متهم می شود.

سیاوش برای اثبات بی گناهی خویش از میان آتش می گذرد و از این آزمایش سرافراز بیرون می آید. گناه سودابه مسلم می شود، ولی سیاوش از کاووس می خواهد که از خون او بگذرد و کاووس گذشت می کند پس از چندی از جانب پدر برای مقابله با افراسیاب به سوی توران می رود. افراسیاب شکست می خورد، به اراده سیاوش، افراسیاب گروگان هایی نزد او می فرستد و سیاوش صلح را می پذیرد. اما کاووس از سیاوش می خواهد که پیمان بشکند و گروگان ها را بکشد و به جنگ ادامه دهد. سیاوش نمی پذیرد و از افراسیاب راهی می خواهد تا از توران بگذرد. اما او به شاهزاده ایرانی می گوید بیا و بمان. سیاوش رفت و ماند و با فرنگیس، دختر افراسیاب ازدواج کرد. اما عاقبت افراسیاب به تحریک گرسیوز - برادر افراسیاب - سیاوش را ناجوانمردانه می کشد و خون او در غربت و بی گناهی ریخته می شود. داستان سیاوش و مظلومیت او در ادب فارسی بازتابی گسترده داشته است و شاعران در اشعار خود فراوان به آن اشاره کرده اند.

«شاه ترکان سخن مدعیان می شنود / شرمی از مظلومه خون سیاوشش باد»

حافظ

«هر گوشه ای از این حصار پیر / صد بیژن آزاده در بند است / خون سیاوش جوان در ساغر افراسیاب پیر می جوشد/ خونی که با هر قطره اش صد صبح، پیوند است». (محمدرضا شفیعی کدکنی) افراسیاب: افراسیاب پادشاه توران است که سال ها با پادشاهان و پهلوانان ایرانی نبرد کرده است. پس از آن که سیاوش به دست او کشته شد، کیخسرو و فرزند سیاوش انتقام خون پدر را از وی گرفت و او را کشت. افراسیاب چهره ای اهریمنی و بدکش دارد و دشمن ایرانیان است.

دستان: زال (دستان) پدر رستم بود که نزدیک هزار سال عمر کرد. وی فرزند سام نریمان پهلوان ایرانی بود. زال سفید موی بود و به همین دلیل به «زال» (یعنی پیر) معروف شد. نام های دیگر او

«دستان» و «زال زر» است. سام پس از تولد فرزند و دیدار وی، داشتن فرزند سپید موی را مایه ننگ شمرد و دستور داد کودک را به کوه البرز ببرند. سیمرخ که در کوه البرز آشیانه داشت زال را برگرفت و او را مورد پرورش خود قرار داد. سال‌ها بعد سام، فرزندش را به سرزمین خود فراخواند و وی پادشاه سیستان شد. زال دختر شاه کابل، «رودابه» را به همسری برگزید و رستم ثمره زندگی آنهاست. سرنوشت با زال چنان کرد که به دست بهمن، فرزند اسفندیار اسیر شد و در بدبختی تسلیم مرگ شد. زال در همه خطرها چاره‌گر رستم بود و بارها وی را از مرگ نجات داده بود.

نریمان ← سام ← زال ← رستم ← سهراب

حکایت (نیک رایان)

این حکایت از کتاب بهارستان «جامی» برگزیده شده است. «نورالدین عبدالرحمن بن احمد بن محمد» معروف به جامی (۸۷۱-۷۹۳) ملقب به خاتم الشعرا، شاعر، موسیقی دان، ادیب و صوفی نامدار ایرانی در سده نهم هجری است. تخلص وی جامی و در جام از توابع هرات به دنیا آمده است. جامی در نظم و نثر آثار گران قدری را خلق کرده است که می‌توان به «هفت اورنگ» و «بهارستان» اشاره کرد. پذیرش کتاب گلستان سعدی در زبان فارسی به آن اندازه بود که بعد از قرن هفتم، اولاً در شمار کتاب درسی مبتدیان و فارسی خوانان درآید و ثانیاً چند بار مورد پیروی صاحب‌ذوقان قرار گیرد و از این راه کتاب‌هایی از قبیل: بهارستان جامی، خارستان مجدالدین خوانی و پریشان‌قانی به وجود آید. بهارستان در هشت روضه، مقدمه و خاتمه ترتیب یافته است. جامی در دومین روضه کتاب خود از زبان حکما، حکایت‌هایی چند را بیان می‌کند. حکایتی که در کتاب فارسی نهم آمده نیز از این روضه برگزیده شده است. درون‌مایه حکایت بر این آموزه تأکید دارد که شغل و منصب، اعتبار خویش را از گران‌مایگی انسان‌ها به دست می‌آورد نه برخلاف دیدگاه ظاهر بینان که بر پایه شغل، انسان‌ها را ارزش‌گذاری می‌کنند. جامی در پایان این حکایت، قطعه‌ای در تحکیم این آموزه بدین‌گونه بیان می‌دارد:

تا به فضل و هنر کنی پیوند

بایدت منصب بلند، بکوش

بلکه منصب بود به مرد، بلند

نه به منصب بود بلندی مرد

(بهارستان جامی)

زِنِ پارسا

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با عطار، تذکرة الاولیا و رابعه عدویه (علم)
- ۲- خوانش نثر کهن تذکرة الاولیا بالحن مناسب (عمل)
- ۳- تقویت نگرش مثبت به زنان و توانایی آنان در کسب مقامات عرفانی (باور)
- ۴- تقویت و تثبیت رفتارهای پسندیده، همچون مناعت طبع، جلب رضایت خدا، عبادت خالصانه و عاشقانه (اخلاق)
- ۵- تقویت توانایی درک و دریافت پیکره و اجزای متن (تفکر)
- ۶- آشنایی با ماضی استمراری و ماضی مستمر (علم)
- ۷- تقویت کاربست آموزه‌های درس در مهارت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- کارایی تیم
- روشن‌سازی طرز تلقی
- ایفای نقش و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس و نویسنده، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره زنان موفق و مسلمان ایرانی و غیرایرانی به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر می‌سازد.

درنگی در متن

تذکره الاولیا از نخستین کتاب‌هایی است که در شرح احوال عارفان و صوفیان به فارسی نگاشته شده است. متن «زن پارسا» که از این کتاب برگزیده شده، دارای نثری ساده و روان و برای آشنایی فراگیران با این کتاب سودمند است؛ به عبارتی نثری است نزدیک به «نثر مرسل» که به تناسب از آیه‌های قرآن کریم یا عبارات‌های قرآنی در آن دیده می‌شود. لحن بند نخستین درس که به معرفی «رابعه» می‌پردازد، لحن تعلیمی آموزشی است و دیگر بندهای متن با لحن روایی - داستانی خواننده می‌شود و به هنگام آموزش لازم است مورد توجه قرار گیرد.

از نشانه‌های نثر کهن فارسی که در این درس می‌توان به آن اشاره کرد، «باء تأکید»، «بیا»ی استمراری و تکرار کلمات به ویژه فعل است، مانند:

- پدر و مادرش بمردند... او را به چند درم بفروخت...
- رابعه دایم روزه داشتی و همه شب نماز کردی و تا روز بر پای بودی...
- در خانه پدرش چندان جامه نبود که او را در آن بپوشد و چراغ نبود و پدر او را سه دختر بود. رابعه چهارم بود.

توکل به خداوند، تحمل سختی‌ها در راه رسیدن به حقیقت، توجه به عبادت و پرستش آفریدگار جهان و نگاهداشت بندگان پاک از سوی خالق، آموزه‌هایی است که در این درس با آن رو به رو هستیم.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- کار بست مناسب نشانه‌های جمع (تکواژهای وابسته تصریفی)
- تقویت شناخت تکواژهای آزاد و تکواژهای تصریفی (مخلوقات)، (طراران، طزارها)، (خدمات، خدمت‌ها)، (عادلان)، (نظرها، نظرات)، (غریبان)

تمرین دوم :

- درک و دریافت مناسب واژه‌ها با توجه به بافت جمله
- تقویت دریافت پیام جمله با توجه به مفهوم واژگان

تمرین سوم :

- کار بست گونه‌هایی از فعل ماضی در جمله
- تقویت شناخت عناصر جمله با توجه به تغییر شخص و زمان
- او شعری می‌سرود/ تو داشتی شعری می‌سرودی و ...

اطلاعات تکمیلی

از جمله کسانی که به زنان نگرش مثبت دارد، عطار نیشابوری است. او جزء اولین عارفان نویسنده و شاعری است که به وصف حال رابعه عدویه پرداخته است. مبنایی که او در پرداختن به احوال رابعه به کار گرفته، این است که خداوند در اعمال آدمیان به ظاهر افعال و صورت افراد نمی‌نگرد و نیت را ملاک سنجش قرار می‌دهد. وی در این باب می‌گوید :

«اگر کسی گوید که ذکر او (رابعه) در وصف رجال چرا کردی؟» گوئیم : خواجه انبیا علیه الصلوه و السلام می‌فرماید که «إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ» کار به صورت نیست به نیت نیکوست.

نکته دیگری که در نگرش عطار نیشابوری وجود دارد، این است که اساساً زن عارف از مرحله زن بودن که در اندیشه و فرهنگ عصر عطار به عنوان موجودی ضعیف و احیاناً وسوسه‌گر تلقی می‌شد،

فرا تر رفته است. او در اشاره به این نکته می‌نویسد: «چون زن در راه خدای تعالی مرد باشد، او را زن نتوان گفت؛ چنان‌که عباسهٔ توسی گفت: چون فردا در عرصات آواز دهند که یا رجال! اول کسی که پای در صف رجال نهد، مریم بود؛ چه مریم زنی است که اوصاف مردان را در عرفان یافته است».

قرائت دیگری هم می‌توان از نظریهٔ عطار به دست داد. «مرد» آن است که به مرحلهٔ عرفان دست یابد بتواند روح خود را تکامل بخشد و به مقام فنا دست یابد. در این مرحله، چون انسان به اصل خود یعنی روح می‌رسد، نام «مرد» پیدا می‌کند و این مرد بودن صرفاً به معنای مذکر بودن نیست. بلکه مرد به هر انسانی اطلاق می‌شود که اهل «راه و طریقت است» و «مردانه» در این راه گام بر می‌دارد؛ چه روح را با مردی و زنی و شرقی و غربی و ترکی و عربی و ... کار نیست.

کرامت اولیای خدا: یک امر خارق العاده و فوق عادتی که در حیطة اسباب و مسببات، علت و معلولی و عقل و استدلال نمی‌گنجد، کرامت اولیاست. انسان دارای ابعاد جسمی، عقلی و روحی است. اگر هر یک از ابعاد مذکور صحیح و درست تربیت شود و انسان در این زمینه به شکوفایی استعدادهاش دست یابد و آن را از قوه به فعل در آورد، به قدرتی دست می‌یابد که گاه باور کردن آن دشوار است. خلق زیباترین و ظریف‌ترین آثار هنری همچون هنر نقاشی و طراحی، خط، مجسمه‌سازی و معماری، توسط انگشتان بر هنر انسان رقم می‌خورد. تسخیر طبیعت و جهان از جمله رام کردن درنده‌ترین حیوانات، سفر به فضا و کشف کرات دیگر، سفر به اعماق دریاها و اقیانوس‌ها و کشف نهفته‌های زمین و ... به دست عقل و اندیشهٔ بشری صورت می‌گیرد و در سایهٔ تربیت بُعد روحی، انسان به جایی رسد که جز خدا نبیند؛ بنابراین رسیدن به اوج قله‌های ایمان و فتح آن و طی مقامات عشق و عرفان و در نتیجه، تجلی نور معرفت بر دل انسان عارف و ظهور کرامات، در اندیشهٔ بشری و حوزهٔ عقل نمی‌گنجد و گاه انسان به انکار آن قیام می‌کند. معجزهٔ پیامبران و از همه مهم‌تر معراج پیامبر، اموری هستند معنوی که جز باورمندان آن را درک نمی‌کنند، آنچه که در درس (زن پارسا) برای رابعه اتفاق افتاده و در کتب عرفانی انعکاس یافته، قطره‌ای از کرامت عارفان و مؤمنان است که با قلب بصیر قابل درک است.

رابعه عدویه:

دربارهٔ ولادت او گفته‌اند که او در سال ۹۵ هـ. ق در بصره متولد شد. کنیهٔ رابعه عدویه، «ام‌الخیر» و پدرش «اسماعیل عدوی»، زادهٔ بصره بود. وقتی رابعه کودک بود در بصره قحطی افتاد و او را فروختند. روزگاری را به کنیزی گذراند. بعدها چون خواهش پارسایی و خدادوستی او را دید آزادش کرد. رابعه در عمر خود هرگز شوهر نگزید و با خلق مزدور و ریاکار سر نکرد و با آنان به

گفت وگو و مصاحبت نشست. البته خواستگاران زیادی از او درخواست ازدواج کردند اما وی پاسخ مثبت نداد و تنها چیزی که در جواب آنان می‌گفت این بود که: «در من وجودی و اختیاری نمانده است، مرا از او باید خواست.»

او مدت‌ها در بیابان‌ها می‌زیست تا اینکه در بصره اقامت گزید. ابتدا به موسیقی علاقه‌مند بود ولی پس از مدتی از آن روی‌گردان شد و به عبادت و تضرع روی آورد. او از راه طریقت به دنبال کشف حقیقت رفت تا به مراحل بالایی در عرفان دست یافت.

«سفیان ثوری» بارابعه، معاصر و به قدر او معترف بوده است. وی به زیارت رابعه رفته و لحظه‌های حضور در محضر او را غنیمت می‌شمرد و مشکلاتی را که در حقایق عرفان با آن مواجه بود از وی می‌پرسید. رابعه نیز با علم به دقائق عرفانی در حل آنها سعی بلیغ به کار می‌پست. نقل است که روزی سفیان به رابعه گفت: «درجه ایمان و اعتقاد خود را به حضرت حق - جل و علا - برای من بیان کنید». رابعه گفت: «من خدا را به شوق بهشت و خوف جهنم نمی‌پرستم بلکه از کمال عشق به آن حضرت و برای ادای شرایط عبودیت، عبادت می‌کنم.»

رابعه عدویه به شهادت خاص و عام در کشف حقایق عرفانی، مقام بلندی یافته است. هر زنی را که می‌خواهند به مقامات معنوی بستانند، او را به رابعه مانند می‌سازند.

رابعه عدویه با توجه به تحولاتی که در عرفان به عمل آورده، مورد عنایت و اهتمام خاص و عام بوده است و بزرگان عرفان او را در عصر خود حجت می‌دانسته‌اند.

در مقام رابعه، همین بس که او به خاطر نگرستن به غیر خدا مورد غضب الهی قرار می‌گیرد. چه عارف کامل، کسی است که جز خدا نبیند، نه اینکه ببیند و چشم از او بازدارد. نقل است که رابعه روزی بیمار شد، سبب بیماری پرسیدند، گفت: «نظرتُ الی الجنة، فادبنی ربی»؛ «در سحرگاه دل ما به بهشت میلی کرد، دوست ما با ما عتاب کرد، این بیماری از آن است». همچنین در مقام عرفانی این زن بس که در تعریف صداقت و راستی بگوید که: «راستی آن است که بر عتاب مولا شاکر باشد».

در بیان مقام رابعه، این نکته لازم به ذکر است که اگر آدمی عبادات را توفیقی الهی دانسته، بر آنها پایداری نماید و بر انجام آنها سپاسگزاری، به یقین به رتبه اولیای الهی می‌رسد.

رابعه به دلیل سلوکی که در کمالات انسانی و فضایل نفسانی داشته و عموم راهبان و سالکان طریقت بر این مدعا صحه نهاده‌اند، نسبت به بسیاری از مردان عصر خود برتری داشته است و از این جهت او را «تاج الرجال» لقب داده‌اند. به طور کلی درباره رابعه باید گفت که او در زهد و تقوی در عصر خود - به ویژه در میان زنان - بی‌بدیل، اسوه و نمونه پرهیزکاری و تقوی به شمار می‌آمد.

رابعه و نحوه ورودش به طریقت الهی: نقل کرده اند که وقتی رابعه به دنیا آمد، پدرش به تنگدستی سختی گرفتار شده بود به گونه ای که روغنی یافت نمی شد تا ناف او را چرب کنند، مادر رابعه ندا داد که به خانه همسایه رجوع کند تا قطره ای روغن تهیه نماید، اما او عهد بسته بود که از هیچ فردی، چیزی نخواهد. از منزل بیرون شد تا در خانه همسایه را بزند و این کار را کرد ولی جوابی از صاحب خانه نشنید، به منزل خود برگشت و اعلام کرد که کسی جوابش را نداد. مادر به حدی گریست که خوابش برد و در خواب پیامبر (ص) را دید. آن حضرت خطاب به وی فرمود: «غمگین مباش که این دختر، سیده است و هفتاد هزار از امت من در شفاعت او خواهند بود».

مدتی سپری شد و پدر و مادر رابعه از دنیا رفتند، در بصره قحطی سختی پدیدار شد و خواهران رابعه پراکنده شدند و او نیز چون از خانه بیرون رفت، ظالمی او را دید و گرفت و به شش درهم فروخت و خریدار، او را به کارهای مشقت بار وامی داشت. روزی رابعه از جایی گذشت، نامحرمی او را دید و قصد او کرد، او دست به دعا بلند کرد و به خدای تعالی عرض کرد: «خدایا غریبم و اسیر... و تو می دانی که جز به رضایت تو کاری انجام نمی دهم و حاضریم به هر بلائی بیفتم به شرط آنکه تو از من راضی باشی!». ندایی شنید که از آینده درخشان او نزد خداوند خبر می داد، بدین ترتیب زمینه ورود او به طریقت الهی فراهم شد. این اتفاق وقتی مسلم شد که رابعه، مره شیرین عبادت را چشید و از هر فرصتی استفاده کرد تا حلاوت اطاعت از حق تعالی را بیشتر بچشد. نقل است که یک شب سرور او از خواب بیدار شد و از روزه خانه به بیرون نگریست. رابعه را دید که سر به سجده نهاده است، می گوید: «الهی تو می دانی که هوای دل من در موافقت فرمان تو است و روشنایی چشم من در خدمت درگاه تو است، اگر کار به دست من باشد، یک لحظه از عبادت تو غفلت نمی کنم ولی تو مرا تحت سلطه آفریده ای از آفریدگان خود کرده ای». وقتی خواجه این جریان را دید و مناجات او را شنید، رابعه را پیش خود خوانده و آزاد کرد. پس از آن رابعه، روی در بیابان نهاد و سفر حج آغاز کرد.

ابزار عرفانی رابعه: در اسناد و مدارک و منابع مربوط به زندگی رابعه، اطلاعی از نحوه بهره گیری وی از عرفان در دست نیست. آنچه که در منابع از آنها به عنوان ابزار عرفان و تجربه عرفانی یاد شده، عبارت است از: شب زنده داری.

رابعه، شب های زیادی را تا صبح بیدار مانده و به شب زنده داری پرداخته است. مسلماً الهام بخش رابعه در این مورد، قرآن کریم بوده است که می فرماید: «والدین بییتون لرثم سجداً و قیاماً (فرقان، ۶۵)»، در حال سجده و قیام به روز وارد شوند.

اعمالی که رابعه در شب زنده داری انجام می داده به این ترتیب بوده است: (۱) نماز (۲) دعا (۳) تلاوت

قرآن کریم (۴) یاد مرگ (۵) خوف و محبت.

از دیدگاه سرحلقه عارفان مسلمان، امام علی (ع)، آدمی باید به کسی امید بندد که از او می‌ترسد؛ به کسی پناه برد که هم حیات در دست اوست و هم ممات. از این جهت، عارف کامل کسی است که در نوسان میان این دو حال باشد؛ یعنی از محبت الهی و توفیق نباید در زندگی مغرور شود که خوف و حرمان در کمین او نشسته است و از شکست و ترس نومید نشود که خدای رحمان، معدن محبت و لطف است.

صاحب «الروض الفایق فی المواعظ و الرقایق» چنین روایت کرده که گفته است: از رابعه عدویه رحمها الله تعالی حکایت شده است که وقتی نماز عشا می‌گزارد، بر پشت بام می‌رفت و چادر و مقنعه‌اش را محکم می‌کرد و می‌گفت: «خدای من! ستاره‌ها بیدار و منور شدند و چشم‌ها به خواب رفتند، پادشاهان در خانه‌هاشان را بستند، و هر دل‌داده با دلبر خویش خلوت کرد، من هم اینجا در مقابل تو ایستادم»، سپس بر سجده گاهش بوسه می‌زد، و به هنگام سحر می‌گفت: «خدای من! این شب به پایان رسید و صبحدمی، و ای کاش می‌دانستم که آیا اعمال این شبم را از من پذیرفتی تا خشنود شوم؛ یا آنکه آن را رد کردی تا عزادار شوم و سوگواری کنم، و به عزت سوگند، اگر مرا از درت برانی، از وقتی که محبتت در دلم افتاده است، از آن روی گردان نشده و نخواهد شد».

اگر بخواهیم مهم‌ترین اقدام رابعه را یادآور شویم، باید از تحوّلی که او در عرفان اسلامی به وجود آورد، نام ببریم و آن وارد کردن مفهوم عشق و محبت الهی در عرفان اسلامی است. از این نظر که رابعه در عرفان و سلوک عرفانی‌اش به عشق و محبت، توجّه عمیقی مبذول می‌داشت. او را امام عاشقان دانسته‌اند و از آن جهت که محبت رابعه به خوف الهی آمیخته بود، او را پیشوای عارفان اندوهگین نام نهاده‌اند؛ چرا که رابعه، بسیار گریه می‌کرد و خوف الهی سراسر وجود او را گرفته بود.

رابعه در سلوک عرفانی و تعالیم خود روش تازه‌ای در پیش گرفت. او زیبایی و عشق و محبت را با عرفان عجین کرد و بر آن تأکید داشت. برخلاف صوفیانی که در زیبایی‌های جهان، جمال حق را مطالعه می‌کردند، او به زیبایی‌های جهان ظاهر، بی‌اعتنا بود. در یک شب بهاری، خادمه‌اش او را بیرون خواند و گفت بیرون بیا تا آثار خدا را ببینی. وی در جواب گفت که «تو، به درون آی تا خدای بینی».

رابعه برای نیل به دیدار خدا پیوسته در طوفانی از اشک و اندوه عاشقانه به سر می‌برد. زندگی او سراسر سادگی بود. سخنانش در بیان سوز محبت، تأثیری بی‌مانند داشت. ظهور رابعه و تعالیمش نقطه عطف تصوّف بود که تدریجاً از زهد خشک، مبتنی بر خوف و مشیت به معرفت دردآلود، مبتنی بر عشق و محبت گرایید.

در سخنانی که از او به یادگار مانده به اهمیت محبت و عشق اشاراتی دارد. نقل است که می‌گفت:

«می‌روم آتش در بهشت زخم و آب در دوزخ ریزم تا این هر دو حجاب رهروان از میانه برخیزد و قصد معین شود و بندگان خدا، خدا را بی‌غرض و نه به امید بهشت و یا خوف از دوزخ خدمت کنند».

هر چند که رابعه بنیان‌گذار نگرش محبت‌آمیز در عرفان اسلامی است، اما محبت و ارادت او به خداوند، او را در زمره کسانی قرار نداده است که تنها رجا و عشق الهی را در وجود خود متجلی ساخته و از خوف الهی غافل مانده‌اند.

آورده‌اند که او بسیار اشک می‌ریخت، همین که سخن از آتش به میان می‌آمد، مدهوش می‌شد و می‌گفت: «استغفارنا یتحتاج الی استغفار»، استغفار ما نیازمند استغفار است. این آموزش طلبی، نشانه‌ای از عمق خوف و مشیت او نسبت به خداست. این همان معرفت بلندی است که عارفان اهل خوف با خداوند داشته‌اند. آیت‌الله جوادی‌آملی در توضیح عبارت رابعه درباره استغفار طلبی از استغفار می‌نویسد: «دعای رابعه در واقع ترجمان دعایی از امام حسین (ع) در روز عرفه است که فرمود: خدایا کسی که خوبی‌های او بدی است، بدی‌هایش چگونه بد نباشد».

رابعه در سایه عنایت خداوندی به مقامی رسیده بود که هیچ‌گونه احساس نیازی به مردم نمی‌کرد. نقل است که او هرگز از مردم چیزی نپذیرفت و می‌گفت: «مالی حاجه بالدنیا!»؛ مرا به دنیا نیازی نیست. آنچه رابعه را در زمره اغنیای عرفا قرار داده بود، از یک سو محبت وافر به خدا و از سوی دیگر حزن شدید و خوف زیاد نسبت به باری تعالی بود. وی درباره حزن گفته است: «باید بیشتر متأثر باشیم؛ چرا که کمتر حزن می‌خوریم و باید بنالیم که چرا کم می‌نالیم.» برای این اساس، باید رابعه را از جمله افرادی بدانیم که حزن و خوف و محبت الهی را با هم داشته‌اند.

از همین رو بود که او در صدد کتمان حسنات خود برمی‌آمد و به دیگران هم توصیه می‌کرد نیکی‌های خود را ببوشانند همان‌طور که گناهان خود را استتار می‌کنند، چرا که اظهار خوبی، برای آدمی نقص است و زمینه خودنمایی را فراهم می‌آورد و سبب خودستایی آدمی می‌شود.

برای رابعه، خوف و حزن علاوه بر فراق و جدایی از خدا به سه چیز دیگر هم تعلق می‌گرفت و آن سه همان‌اند که او خود گفته است: «در غم سه چیز متحیر مانده‌ام: اول آنکه در وقت مرگ، ایمان به سلامت برم یا نه؟ و دوم آنکه نامه من به دست راست دهند یا نه؟ سوم [آنکه] در آن ساعت که جماعتی به دست راست به بهشت برند، و جماعتی به دست چپ به دوزخ، من از کدام باشم؟».

نیایش رابعه: مبنای نیایش و خواسته‌های آدمی مبتنی بر نوع شناختی است که از خود و خدا دارد؛ زیرا آدمی با خودشناسی به نیازهای واقف می‌شود و با خداشناسی، انتظارات خود را تصحیح می‌کند. از آنجا که عارفان، خدا را فقط برای خدا می‌خواهند، دعاهايشان نیز تجلی این نوع نگرش است.

رابعه با توجه به این مبنا می‌گفت: «الهی ما را از دنیا هر چه قسمت کرده‌ای، به دشمنان خود ده و هر چه از آخرت قسمت کرده‌ای، به دوستان خود ده که مرا تو بسی».

از دیدگاه عارفان، ذات خدا رحمت است. رحمت و رأفت بر تمام اوصاف او پیشی گرفته است. بر اساس چنین شناختی از خداست که می‌گفت: «بار خدایا اگر مرا فردای قیامت به دوزخ فرستی سرتی آشکار کنم که دوزخ از من هزار راه بگیرد» و نیز به درگاه الهی می‌خواند: «بار خدایا اگر مرا فردا در دوزخ کنی، من فریاد برآورم که وی را دوست داشتم، با دوست این کنند؟!».

اگر هدف نهایی عرفان را لقای پروردگار بدانیم، نوع دعای عارفان را درست خواهیم شناخت؛ چرا که اساسی‌ترین خواسته عارفان دستیابی به وصل حضرت حق است، رابعه نیز از جمله عارفانی است که نهایت طریق خود را رسیدن به ملاقات خدا می‌داند و تمام دعای خود را به این مقصود معطوف می‌سازد. او به خدای سبحان عرض می‌کند:

«الهی کار من و آرزوی من در دنیا از جمله دنیا، یاد توست و در آخرت، از جمله آخرت لقای توست. از من این است که گفتم، تو هر چه خواهی می‌کن».

دستیابی به چنین هدفی، جز با تحصیل مراتب عبادت حاصل نمی‌شود و عبادت وقتی نیکو و پذیرفتنی است که با حضور دل همراه شود. رابعه با اشاره به ضرورت این همراهی چنین می‌گفت: «یا رب دلم حاضر کن یا نماز بی دل بپذیر!».

با وجود تمام دلهره‌ای که رابعه درباره خدا داشت، هرگز امید از کف نمی‌داد و با وجود اقرار به استحقاق خود در افتادن به جهنم، خداوند را کریم‌تر از این مجازات می‌دانست.

امید رابعه و خوفش، همه در هوای محبوب بود نه چیز دیگر؛ اگر می‌هراسید، هراسش از آن بود که نکند از خدا و اولیای او دور افتد و اگر خائف و اندیشناک بود، همه خوف و اندیشه‌اش آن بود که چیزهای دیگر سد راه او شوند و از دیدار حق محروم ماند. در راه مکه چنین نیایش کرده است: «الهی دلم بگیرت. کجا روم؟! - من کلوخی، آن خانه سنگی - مرا تو می‌باید»، یعنی هدف تویی و تو هر جا باشی حج همان جاست نه جای دیگر.

مرگ رابعه: مرگ از دیدگاه عارفان، وسیله رسیدن به دیدار حق و چشم در چشم او دوختن و به وصل او رسیدن است. رابعه نیز مانند سایر عارفان به مرگ، چنین می‌نگریست و بسان مولوی از شنیدن ندای مرگ سرمست می‌شد و ندای «اقتلونی» سر می‌داد؛ چه زندگی خود را در مرگ می‌یافت. چون زندگی، زیستن در جدایی، و مرگ، زیستن با دوست است.

«اقتلونی اُقتلونی یا ثقات   انّ فی قتلنی حیاتاً فی حیات»

زندگی بی دوست جان فرسودن است   مرگ حاضر غایب از حق بودن است

رابعه در سال ۱۳۵ هـ.ق وفات کرد و در بیت المقدس مدفون گشت. دربارهٔ سال وفات او نیز گفته‌اند که رابعه در سال ۱۸۵ هـ.ق از دنیا رفت و در قدس شریف به خاک سپرده شد و مزار وی زیارتگاه اهل سیر و سلوک و عرفان گشت.

کاربرد «ی» استمراری

۱- در ادبیات قدیم، گاهی به جای «می» و «همی»، یایی (ی) در آخر ماضی مطلق می‌آوردند که آن را «یای استمراری» گویند؛ مانند: «گفتمی، گفتیمی، گفتیدی».

۲- گاهی «می» و «ی» هر دو را می‌آوردند:

کسان که در رمضان چنگ می‌شکستندی نسیم گل بشنیدند و توبه بشکستند
(سعدی)

۳- گاهی یای استمراری در آخر مضارع التزامی، معنای شرط را بیان می‌کند:

گر بیندیشدی ز آخر کار از بد و نیک گنبد گردان
نه نهالی نشاندی به زمین نه بنایی برآوردی به جهان

(مسعود سعد)

۴- آوردن «ی» استمراری در آخر افعال در قدیم بسیار معمول بوده است:

خواجهٔ بزرگ احمدحسن، هر روزی به سرای خویش بار دادی تا نماز پیشین بنشستی و کار براندی. من با پسران او بودمی و آنچه فرمودی، بنشتمی... چون نماز پیشین بکردیمی، بیگانگان بازگشتندی و دیران و قوم خویش مرا به خوان بردندی و نان بخوردیمی و بازگشتیمی.

(تاریخ بیهقی)

۵- شرح خواب: دربارهٔ شرح خواب، چه در نظم و چه در نثر غالباً این «ی» در آخر فعل ماضی می‌آید:

چنین دید گوینده یک شب به خواب که یک جام می‌داستی چون گلاب
دقیقی ز جایی فراز آمد بر آن جام می‌داستان‌ها زدی

(فردوسی)

۶- در زبان فارسی کنونی، استمرار فعل را در حین انجام آن، با افعال «داشتن» و «مشغول بودن» و «در حال... بودن» بیان می‌کنند.

مانند: دیروز داشتم نامه می‌نوشتم که تو آمدی.

وقتی تو آمدی او در حال نهار خوردن بود.

من دیشب مشغول راه رفتن بودم.

دروازه‌ای به آسمان

روان خوانی

«دروازه‌ای به آسمان» علاوه بر سادگی نثر، موج‌های عرفانی و حماسی خاصی هم دارد که حس همدلی و افتخار و حماسه را به خوانندگانش عرضه می‌کند. نویسنده با طرحی تازه و شروعی نو سعی دارد با قدرت کلمات، تاریخ زرّین این مرز و بوم را همراه با جلوه‌های ناب ادبی برای آیندگان ترسیم کند و سعی دارد این ترسیم عاری از اغراق و هرگونه تصنع بوده و فرصت قضاوت را به خوانندگان بدهد. شهید آوینی این متن را با سه هدف بزرگ نگاشته است. در اولین هدف، شروع تجاوز ناجوانمردانه دشمن تا دندان مسلّح به مرزهای میهن شریف را وصف می‌کند و خزّمشهر را نقطه آغازین و نماد مقاومت در برابر این تجاوز می‌داند و این هدف را با تعبیرها و تشبیه‌هایی چون «خزّمشهر شقایقی خون رنگ است که داغ جنگ برسینه دارد...» توصیف می‌نماید. در هدف دوم، مردان خاکی و افلاکی ایران زمین را معرفی می‌کند که یکی از آنها «شهید جهان آرا» می‌باشد. در سومین هدف نیز پیوند انقلاب و جنگ را با باورهای دینی و به خصوص تاریخ اسلام و تشیع، به ویژه پیوند با حماسه حسینی به نمایش در می‌آورد تا به فرموده شهید بزرگوار دکتر چمران: «آیندگان بدانند ما عزیزترین و پرشکوه‌ترین کسانمان را فدای اسلام کردیم».

«دروازه‌ای به آسمان» در قالب یک متن کوتاه نوشته شده است، اگرچه رگه‌هایی از گزارش نیز در آن به چشم می‌خورد و در آن توصیف‌هایی عرفانی و حماسی و تشبیه‌هایی بدیع دیده می‌شود.

شهید آوینی راوی جنگ و نویسنده متعهدی بود که با زبانی شیوا و قلمی صمیمی، تاریخ فتح را برای آیندگان روایت کرد. سرانجام در این راه پرافتخار جام شهادت را نوشید. آوینی تاریخ جنگ و لحظه‌های ماندگار آن را در قالب فیلم‌های مستند و مجموعه «روایت فتح» و

تألیفاتی بدیع به آیندگان ارائه کرد و لقب «سید شهیدان اهل قلم» را از رهبر فرزانه انقلاب دریافت کرد.

سید مرتضی آوینی در شهریور ۱۳۲۶ در شهر ری به دنیا آمد. تحصیلات ابتدایی خود را در شهرهای زنجان، کرمان و تهران گذراند. او از کودکی به هنر انس داشت، شعر می‌سرود، داستان و مقاله می‌نوشت و نقاشی می‌کرد.

در سال ۱۳۴۴ به عنوان دانشجوی معماری وارد دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران شد. معماری را با علاقه زیاد یادگرفت ولی پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران (۱۳۵۷) بنا به ضرورت‌های انقلاب، آن را کنار گذاشت و به فیلم‌سازی پرداخت.

او در گروه فیلم‌سازی جهاد سازندگی به کار مشغول شد. شهید آوینی می‌گوید: «انگیزش درونی هنرمندانی که در واحد تلویزیونی جهاد سازندگی جمع آمده بودند، آنها را به جبهه‌های دفاع مقدس می‌کشاند، نه وظایف و تعهدات اداری. روح کارمندی نمی‌توانست در این عرصه منشأ فعل و اثر باشد. گروه‌های فیلم برداری ما، با همان انگیزه‌هایی که رزم‌آوران را به جبهه کشانده بود، کار می‌کردند. اینجا عرصه‌ای نبود که فقط پای تکنیک و یا هنر در میان باشد».

هر چند آشنایی با سینما در مدت پیش از ده سال مستندسازی و تجربه‌های او در زمینه کارگردانی مستند و به خصوص مونتاژ، باعث شد که قبل از هر چیز به سینما بپردازد، ولی فکرها و حرف‌هایش بیشتر از اینها بود. او در کنار تألیف مقاله‌های نظری درباره ماهیت سینما و نقد سینمای ایران و جهان، مقالات متعددی در مورد حقیقت هنر، هنر و عرفان، هنر جدید اعم از رمان، نقاشی، گرافیک، تئاتر، هنر دینی و سنتی، هنر انقلاب و ... تألیف کرد که بیشتر آنها در «ماهنامه سوره» به چاپ رسید.

شهید آوینی در بیستم فروردین ۱۳۷۲ در حال بررسی ساخت فیلم مستند «شهری در آسمان» در اثر اصابت ترکش مین در منطقه فکه به شهادت رسید.

محمد جهان آرا سیزده ساله بود که پایش به فعالیت‌های دینی مساجد و هیأت‌های مذهبی باز شد. در کلاس‌های آموزش و تفسیر قرآن شرکت می‌کرد و عضو ثابت جلسات هفتگی هیأت‌های مذهبی بود. او در همین سال‌ها با یک گروه مبارز مخفی به نام «حزب‌الله خرمشهر» آشنا شد. دو سال بعد یعنی در ۱۳۵۱، گروه حزب‌الله توسط عوامل ساواک شناسایی شد و تمام اعضایش از جمله جهان‌آرا دستگیر و زندانی شدند. او به خاطر سن کمش به یک سال زندان محکوم شد. در سال ۱۳۵۴ دیپلمش را گرفت. در کنکور

دانشگاه قبول شد و برای ادامه تحصیل راهی مدرسه عالی بازرگانی تبریز شد. در دانشگاه نیز فعالیت‌های سیاسی او همچنان ادامه داشت. او به همراه دوستانش انجمن اسلامی مدرسه عالی بازرگانی را پایه‌گذاری کرد. اعلامیه‌های انقلابی و جزوه‌ها و بیانیه‌های ضد رژیم توسط این انجمن اسلامی میان دانشجویان توزیع می‌شد در سال ۱۳۵۵ جهان آرا به عضویت گروه «منصورون» که یک گروه مذهبی معتقد به مبارزه مسلحانه بود درآمد. از آن پس جهان آرا فعالیت‌های انقلابی خود را چه در زمینه مبارزه مسلحانه و چه در زمینه فعالیت‌های تبلیغی و آگاه‌کننده گسترش داد. وقتی تظاهرات مردمی علیه رژیم شاه در روزهای بهار و تابستان ۱۳۵۷ اوج گرفت، جهان آرا نیز به همراه دوستانش با فعالیت‌های چریکی و مسلحانه به نهضت مردم یاری می‌رساند.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی محمد جهان آرا پس از دو سال و نیم زندگی مخفی به خرمشهر بازگشت. او و دوستانش در خرمشهر گروهی به نام «کانون فرهنگی نظامی انقلابیون خرمشهر» تشکیل دادند.

محمد جهان آرا در سال ۱۳۵۸ ازدواج کرد. در همان سال فرماندهی سپاه خرمشهر را به عهده گرفت و هم‌زمان جهاد سازندگی خرمشهر را نیز پایه‌گذاری نمود. با شروع جنگ دوش به دوش مردم از شهر دفاع کرد. بعد از سقوط خرمشهر و عزل بنی‌صدر از فرماندهی کل قوا مرحله جدیدی از جنگ آغاز شد. اولین گام شکستن محاصره آبادان بود. این پیروزی در مهر ۱۳۶۰ روی داد. به دنبال این پیروزی در روز هفتم مهر، محمد جهان آرا و تعداد دیگری از فرماندهان راهی تهران شدند تا گزارش عملکرد نیروها را به امام خمینی ارائه نمایند. در میانه راه هواپیمای حامل آنها دچار نقص فنی شد و سقوط کرد و جهان آرا و دیگر مسافران هواپیما به شهادت رسیدند.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اسلام و انقلاب اسلامی

علم دین، بام کائنات است / عزت دین، عسل و عس انسان است

حقیقه، ستار

پیام آور رحمت

اهداف آموزشی

- ۱- تقویت مهارت‌های خوانداری با لحن مناسب (عمل)
- ۲- تقویت توجه به کاربردهای آموزه‌های محتوایی درس، در زندگی روزمره (اخلاق)
- ۳- آشنایی بیشتر با احادیثی از پیامبر اسلام (ص) در زمینه کردار و رفتار نیکو (علم)
- ۴- توانایی مقایسه رفتارهای روزمره خود با معیارهای درس (تفکر)
- ۵- شناخت فعل‌های ماضی بعید و ماضی التزامی (علم)
- ۶- تقویت باور و ایمان نسبت به آموزه‌های تربیتی، اخلاقی و فرهنگی (ایمان)
- ۷- تقویت کاربردهای محتوایی متن درس در فعالیت‌های نوشتاری، گفتاری و رفتاری فراگیران (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روشن سازی طرز تلقی
- روش کارایی گروه
- روش بارش مغزی و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا بخش‌هایی از فیلمی مانند: «محمد رسول الله» به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر می‌سازد.

درنگی در متن

نثر این درس دارای دو بخش است: بخش نخست از اسلام و جهانی بودن آن سخن می‌گوید و سپس به کار سترگ پیام آور رحمت و فرستاده خدا، حضرت محمد (ص)، اشاره دارد و در بهره دوم با سخنان گران‌قدر ایشان پی گرفته می‌شود. لحن بخش نخست، علمی - آموزشی و لحن بخش دوم (ترجمه) لحنی روایی - تعلیمی است. از آموزه‌هایی که در این درس به آن اشاره شده است، می‌توان از پاکی نیت، بهره بردن به هنگام از نعمت جوانی، سلامتی، بی‌نیازی، برتری آگاهی، گشاده‌رویی و ... اشاره کرد. همچنین سعدی از سخن پیامبر (ص) در تمثیل: «مَثَلُ مُؤْمِنَانِ جَمَلَةٌ جَمَلَةٌ جَمَلَةٌ...» بهره برده و آن را در شعر معروف خویش: «بنی آدم اعضای یک پیکرند / که در آفرینش ز یک گوهرند» به کار گرفته است. وجه شبه در تمثیل مؤمن و گنجشک، دارای تصویری بسیار جذاب است.

فَعَالِیْتِ هَایِ نِوِشْتَارِی

در فَعَالِیْتِ هَایِ نِوِشْتَارِی این درس به هدف‌های زیر توجّه کنیم :

تمرین یکم :

- بازخوانی متن
- تقویت مهارت در شناخت رابطه‌های واژگان
- تقویت مهارت نوشتاری واژگان
- (خوشبختی و سعادت)، (طنین و آواز)، (غنیمت شمردن و بهره بردن)، (تعالی و بلند مرتبه)، (آرزومند و مشتاق) و (حکمت و دانش).

تمرین دوم :

- تقویت شناخت انواع فعل ماضی
- تقویت مهارت تبدیل فعل‌های ماضی به یکدیگر
- تقویت صرف فعل‌های ماضی

تمرین سوم :

- تقویت و تمرکز در دریافت پیام عبارت
- تقویت شناخت برجستگی‌های یک موضوع
- تقویت مهارت نوشتاری یک بند با موضوعی ویژه

اطَّلَاعَاتِ وَ فَعَالِیْتِ هَایِ تَکْمِیْلِی

کتاب «پیام پیامبر» مجموعه‌ای گرد آمده از منابع حدیثی معتبر شیعه و اهل سنت (کتاب اربعه و صحاح سته) است که با کوشش بهاء‌الدین خزّمشاهی و مسعود انصاری تدوین و ترجمه شده است. این کتاب در ده فصل تدوین شده که شامل: نامه‌های پیامبر اکرم (ص)، خطبه‌ها، وصایا، دعاها، تمثیل‌ها، احادیث قدسی و... است. بدنه اصلی پیام پیامبر، فرهنگ واره احادیث موضوعی است.

استاد خزّمشاهی درباره این کتاب می‌گوید: حضرت رسول (ص) با قومی مواجه، معاصر و معاشر

بودند که ساده‌ترین آداب زندگی: از درست آب خوردن، غذا خوردن تا بی‌اجازه قبلی وارد خانه کسی نشدن تا آداب نشستن در مجلس و مسجد و مهمانی، تا نحوه انجام معاملات و غش در معامله نکردن را نمی‌دانستند. این سخنان از انسان‌هایی خام و ناپروورده، انسان‌هایی پخته و پرورده بار آورد.

* * *

علاوه بر ارزشیابی‌های معمول مانند: روخوانی و روان‌خوانی، درک مطلب، معانی ترکیبات و واژه‌های جدید، خودارزیابی‌ها، نکات زبانی و ادبی، کار گروهی و تمرین‌های نوشتاری، می‌توان از سیاهه درجه‌بندی رفتار نیز استفاده کرد.

نمونه‌ای از مقیاس درجه‌بندی رفتار:

نام دانش‌آموز: ..... کلاس: ..... مدرسه: .....

شماره و ردیف دانش‌آموز در دفتر: ..... ماه: .....

انتظارات	عالی (۵)	خیلی خوب (۴)	خوب (۳)	متوسط (۲)	ضعیف (۱)
در فعالیت‌های گروهی شرکت می‌کند.					
در انجام فعالیت‌ها از خود خلاقیت نشان می‌دهد.					
به ایجاد تفکر و تولید دانش می‌پردازد.					
از مهارت گوش دادن به خوبی بهره می‌گیرد.					
از مهارت خوب سخن گفتن، استفاده می‌کند.					
در انتقال پیام از مهارت‌های غیرکلامی نیز بهره می‌گیرد.					
از کارافزارها و رسانه‌های مناسب دیداری، شنیداری و خوانداری استفاده می‌کند.					
جمع هر ستون					
امتیاز نهایی					

دبیران محترم می‌توانند افزون بر معیارها و سنجش‌های بالا، موارد دیگری را هم به تشخیص خود؛ اضافه نمایند.

طرح درس پیام آور رحمت

<p>هدف های آموزشی</p>	<ol style="list-style-type: none"> ۱- خوانش متن با لحنی مناسب ۲- آشنایی بیشتر با ویژگی ها و آداب مسلمانی ۳- توانایی به کارگیری آموزه های یاد شده در درس و بهره گرفتن از آن در زندگی روزمره ۴- آشنایی بیشتر با احادیث پیامبر اسلام (ص) در زمینه کردار و رفتار نیکو ۵- مقایسه رفتارهای روزمره خود با آموزه های درس ۶- شناخت فعل ماضی بعید و التزامی ۷- ...
<p>هدف های رفتاری</p>	<ol style="list-style-type: none"> - دانش آموز پس از پایان آموزش بتواند : ۱- معنی و مفهوم واژه های جدید و تازه درس را بازگو کند. ۲- بعضی از آداب و رسوم مسلمانی را بیان، و در مورد آنها اظهار نظر کند. ۳- مختصری از زندگی ابوذر را توضیح دهد. ۴- ماضی بعید و ماضی التزامی را تشخیص دهد. ۵- به خودارزیابی ها و کارگروهی و تمرین های نوشتن پاسخ های مناسب دهد. ۶- درس را به راحتی روخوانی و روان خوانی کند. ۷- بعضی از ویژگی های نثر مرسل را در نوشته های خود به کار برد. ۸- درباره متن درس چند سؤال دیگر مطرح کند و به آنها پاسخ دهد. ۹- به آداب و رسوم مسلمانی علاقه مند شود و در مورد آنها بحث و تبادل نظر کند.
<p>مفاهیم</p>	<p>خداوند، آداب مسلمانی، ابوذر، رسول خدا (ص)، تواضع، نصرت، حرمت داشتن، کردار نیکو، روا کردن حاجت، فعل ماضی (بعید و التزامی)</p>
<p>روش تدریس</p>	<p>تلفیقی از روش های : روشن سازی طرز تلقی، کارایی گروه، بارش فکری و ...</p>
<p>چینش کلاس و گروه بندی</p>	<p>هنگام ارائه پیش سازمان دهنده و سخنرانی، دانش آموزان کلاس می توانند نعلی شکل بشینند و در هنگام اجرای روش روشن سازی طرز تلقی یا کارایی گروه دانش آموزان به صورت گروه های چهار یا پنج نفری دور میز مشترک و به صورت رو در رو می نشینند.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> <p>تابلوی کلاس</p> <p>گروهی</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>تابلوی کلاس</p> <p>نعلی شکل</p> </div> </div>

<p>مطالب فصل پیشین، نکته‌های زبانی و ادبی، کار گروهی، مطالب قسمت نوشتن</p>	<p>معیاری</p>	<p>رسانه آموزشی</p>
<p>تابلو، مازیک، کتاب «نهج الفصاحه یا پیام پیامبر (ص)»، فیلم، اسلاید، تصاویری از آداب و رسوم مسلمانان در مراسم مختلف.</p>	<p>تسهیل کننده</p>	
<p>تقویت نگرش مثبت دانش‌آموزان از طریق فعالیت جمعی، بخش موسیقی مناسبی از آداب و رسوم مسلمانان مثل موسیقی فیلم «محمد رسول الله (ص)» و ... . توجه به ایجاد ارتباط غیرکلامی در آغاز ورود به کلاس، ارائه پیش‌سازمان دهنده در ارتباط با ویژگی‌های اجتماعی مسلمانان و ... .</p>	<p>سؤالاتی از درس‌های تدریس شده قبل، مثل: ۱- فعل‌های ماضی را که تاکنون آموخته‌اند، بیان کنند. ۲- یک فعل ماضی ساده و یک فعل ماضی استمراری را مثال بزنند. ۳- در عبارت زیر فعل‌ها را مشخص کنید. مرداب حرکتی کرد و با ناراحتی گفت: چه کسی می‌خواهد خواب راحت را از من بگیرد؟</p>	<p>ارزشیابی آغازین</p>
<p>سؤالاتی برای آماده ساختن ذهن دانش‌آموزان: ۱- حدیثی از پیامبر (ص) در زمینه وظایف مسلمانان نسبت به همدیگر بیان کنید. ۲- نوع فعل ماضی را در عبارت زیر مشخص کنید: محمد مصطفی (ص) برای گسترش دین اسلام به مدینه رفته بود. ۳- یک فعل ماضی التزامی مثال بزنند.</p>	<p>رفار و روی</p>	
<p>۱- کدام گزینه از وظایف مسلمان نسبت به هم است؟ الف) جهد کند شادی به دل مسلمان برساند ☐ ب) وعده خلاف ندهد ☐ ج) پیران را حرمت دارد ☐ د) تمام موارد ☐ ۲- فعل ماضی التزامی را در جمله داده شده مشخص کنید. «هر که حاجت مسلمانی را روا کند، همچنان باشد که همه عمر او را خدمت کرده باشد.» الف) روا کند ☐ ب) باشد ☐ ج) خدمت کرده باشد ☐ ۳- ....</p>	<p>آماده سازی</p>	<p>پیش آزمون</p>
<p>همراه با ارائه درس جدید پرسش‌هایی به عمل می‌آید تا میزان یادگیری در دانش‌آموزان را نشان دهد: ۱- فرمایش پیامبر که: «مَثَلُ مُؤْمِنَانِ، جَمَلَةٌ چُونِ یَکِ تَنِ اسْت.» یعنی چه؟ ۲- وظیفه مسلمان در برابر ممنوع خود چیست؟ ۳- انواع فعل‌های ماضی را که تاکنون آموخته‌اید، با ذکر مثال نام ببرید.</p>	<p>ارزشیابی پایانی با تراکی</p>	
<p>۱- چند مورد از وظایف مسلمانی را که در این درس آمده است، بیان کنید. ۲- دو حدیث از پیامبر (ص) را در ارتباط با وظایف مسلمانی که در درس آمده است، بیان کنید. ۳- شعر: «بنی آدم اعضای یک پیکرند که در آفرینش ز یک گوهرند» با کدام قسمت درس ارتباط دارد؟ ۴- یک سخن ادبی در ارتباط با وظایف مسلمانان بیان کنید. ۵- چند آرایه ادبی را که در نوشتن جملات ادبی کاربرد دارند، بیان کنید.</p>	<p>ارزشیابی پایانی با تراکی</p>	<p>ارزشیابی</p>

فَعَالِیَّت‌های دانش‌آموزان	فَعَالِیَّت‌های معَلِّم
<p>– دانش‌آموزان با معَلِّم ارتباط برقرار می‌کنند و به پرسش‌های او پاسخ می‌دهند.</p> <p>– دانش‌آموزان گروه‌بندی می‌شوند.</p> <p>– دانش‌آموزان در گروه‌های خود فَعَالانَه کار می‌کنند و طبق برنامه تدریس معَلِّم با او همکاری می‌کنند.</p> <p>– در گفت‌وگوها و مباحث درس شرکت می‌کنند.</p> <p>– فَعَالِیَّت‌های تکمیلی را به دَقْت انجام می‌دهند.</p>	<p>– معَلِّم به وسیله مهارت‌های غیرکلامی با دانش‌آموزان ارتباط برقرار و ایجاد انگیزه می‌کند و از درس‌های قبل سؤال می‌کند.</p> <p>– معَلِّم بچه‌ها را گروه‌بندی می‌کند.</p> <p>– معَلِّم به ترتیب زیر به روش روشن‌سازی طرز تلقی، تدریس را شروع می‌کند:</p> <p>۱– گروه‌بندی تصادفی (۲ دقیقه)</p> <p>۲– دادن سؤال چند گزینه‌ای (۵ دقیقه)</p> <p>نکته: یک یا دو سؤال بایستی منفی باشد.</p> <p>مثال:</p> <p>آداب مسلمانی از نظر پیامبر (ص) عبارت است از:</p> <p>متکبر نبودن نسبت به همدیگر؛</p> <p>عدم آزار همدیگر با دست و زبان؛</p> <p>قهر نکردن با هموعان؛</p> <p>احترام به پیران و دلسوزی بر کودکان؛</p> <p>خوشرویی؛</p> <p>سخن‌چینی از همدیگر؛</p> <p>خلف وعده کردن؛</p> <p>ایجاد صلح و دوستی بین هموعان؛ و . . .</p> <p>دانش‌آموزان ضمن قبول بعضی گزینه‌ها، گزینه‌های منفی را مشخص و رد می‌کنند و گزینه‌های جدیدی ارائه می‌دهند.</p> <p>۳– مطالعه گزینه‌ها و انتخاب گزینه‌های مورد نظر توسط دانش‌آموزان (۷ دقیقه)</p> <p>۴– روخوانی درس و تثبیت طرز تلقی‌ها و افزودن گزینه‌های دیگر (۱۰ دقیقه)</p> <p>۵– جمع‌بندی توسط معَلِّم (۶ دقیقه)</p> <p>۶– ارزشیابی: معَلِّم آزمون دیگری به عمل می‌آورد. این آزمون سطح پیشرفت و آمادگی دانش‌آموزان را برای یادگیری درس‌های بعدی نشان می‌دهد. (۱۰ دقیقه)</p>

۷- ارائه فعالیت‌های تکمیلی. (۵ دقیقه)

جمع‌بندی مطالب با استفاده از روش روشن‌سازی طرز تلقی :

- به سؤال‌های زیر، اول به صورت فردی پاسخ دهید، سپس در گروه جواب‌ها را بنویسید، بعد نماینده هر گروه پاسخ‌ها را بر روی تابلو و در جدول پاسخ‌نامه با توجیه لازم بنویسد.

۱- کدام یک از گزینه‌های زیر طبق فرمایش پیامبر(ص)، از ویژگی‌های یک مسلمان نیست؟

الف) سخن چینی ○ ب) خلف وعده ○ ج) گشاده رویی ○ د) الف و ب ○

۲- کدام یک از موارد زیر از خصلت‌های منافق نیست؟

الف) دروغ گوید ○ ب) در امانت خیانت کند ○

ج) خلف وعده کند ○ د) وفای به عهد داشته باشد ○

۳- از نظر پیامبر(ص) چه چیزی از روزه، صدقه و نماز فاضل‌تر است؟

الف) صلح افکندن در بین مسلمانان ○ ب) دلسوزی نسبت به کودکان ○

ج) احترام به بزرگ‌ترها ○ د) آزار ندادن دیگران ○

۴- .....

سؤال	گروه	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم
۱							
۲							
۳							
۴							

۸- ارائه فعالیت‌های تکمیلی (۵ دقیقه)

فردی :

۱- پاسخ تمرین‌های فعالیت‌های نوشتاری را بنویسید.

۲- پاسخ خودارزیابی‌ها را بعد از تأمل کافی بیان کنید.

۳- درس سیزدهم (آشنای غریبان) را پیش‌خوانی کنید و ارتباط آن را با درس در یک بند بنویسید.

گروهی :

کار گروهی ۱ را گروه‌های ۱ و ۲ و ۳ و کار گروهی ۲ را گروه‌های ۴ و ۵ و ۶ برای جلسه آینده آماده کنند.

این درس را برای اعضای خانواده خود بخوانید و نظرات آنان را در دو صفحه به صورت گزارشی به کلاس ارائه کنید.

سیرت سلمان

حکایت

مجدالدین خوافی از نویسندگان نیمه اول قرن هشتم هجری و از جمله استادانی است که توانست مجموعه‌ای به نام روضه خلد را به تقلید از گلستان سعدی فراهم آورد.

روضه خلد در هجده باب نگاشته شده است که هر باب با توضیحاتی درباره همان باب، آغاز و سپس با بیان حکایت‌هایی مرتبط با آن ادامه می‌یابد. حکایت‌های این کتاب همانند کتاب گلستان، نثری آمیخته به نظم و متضمن آیات، احادیث، اخبار، حکمت و... است.

سلمان فارسی از اصحاب ایرانی حضرت محمد (ص) بود که ایشان او را از اهل بیت خود معرفی کرده است. وی در جنگ خندق از طراحان اصلی حفر خندق به شمار می‌آید. او در پایان عمر خود، والی مدائن شد.

خوانش متن با لحن روایی و همراه با خرده لحن‌های جمله‌های امری و خبری بر اثرگذاری و دریافت آموزه‌های حکایت مؤثر است. ساده‌زیستی از آموزه‌های عملی زندگی است که رهبران و فرماندهان جامعه اسلامی همواره بدان پایبند بوده‌اند. دوری و بیزاری از غرور و تکبر، خرسند ساختن افراد جامعه و همدلی با آنان و عمل به تکلیف و وظیفه، از نکته‌هایی است که در این حکایت به آن اشاره شده است.

آشنای غریبان، میلادِ گل

۱۳

درس سیزدهم

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی بیشتر دانش‌آموزان با دو امام بزرگوار، امام رضا (ع) و حضرت مهدی (عج) در قالب نظم (علم)
- ۲- تقویت و رشد باورهای مذهبی و فرهنگی (ایمان)
- ۳- آشنایی بیشتر دانش‌آموزان با ردیف و انواع آن در شعر فارسی (علم)
- ۴- تقویت مهارت درست خوانی شعر با لحن‌های مناسب هر متن (عمل)
- ۵- رعایت آموزه‌های اخلاقی، دینی و فرهنگی در زندگی فردی و اجتماعی (اخلاق)
- ۶- توانایی درک پیام‌های متن درس و تحلیل آنها (تفکر)
- ۷- تقویت کاربرد آموزه‌های درس در مهارت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روش کارایی گروه
- روش پرسش و پاسخ
- روش تدریس اعضای گروه و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درونمایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا بخش‌هایی از فیلمی مانند: «ولایت عشق» و ... به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر می‌سازد.

درنگی در متن

متن درس دوازدهم از دو غزل امام خمینی (ره) و قیصر امین‌پور شکل گرفته است. عنوان شعر آغازین (آشنای غریبان) دارای تناقض (پارادوکس) است که این خود حسن انتخابی است و در آن به امام رضا (ع)، امام غریبان، اشاره دارد. عنوان دومین غزل، استعاره‌ای از امام مهدی (عج) است. لحن خوانش غزل نخستین، لحنی روایی آمیخته با بیان عواطف و آرزوهاست و در غزل امام (ره) لحنی امیددهنده و بشارت‌آمیز است.

تصویرسازی‌های امین‌پور در آرایه‌هایی چون تشخیص (چشمه‌های خروشان تو را می‌شناسند/ موج‌های پریشان... / پرسش تشنگی را...) و تشبیهاتی مانند: پرسش تشنگی را تو آبی/ نام تو رخصت رویش است... / در بیت‌های آغازین این غزل به چشم می‌خورد. در بیت چهارم، گل‌های این باغ، نمادی از انسان‌های پاک و نیک‌نهاد ایران زمین است و در مصراع پایانی (کوچه‌های خراسان...) مجاز و جان‌بخشی دیده می‌شود.

در غزل امام (ره) ظهور حضرت مهدی (عج) همچون فرا رسیدن بهار است که همه استعداد‌های طبیعت دست به دست هم داده و برای رویش نو آماده می‌شوند و ظهور حضرت مهدی (عج) حیات مجدد بشریت برای رشد و بالندگی است.

در این غزل «گل، بهار جان، جان جهان، سلطان زمین و آسمان و منجی جهان» استعاره از امام مهدی (عج) است؛ رابطه‌ی مراعات نظیر در بین واژگان (گل، بهار، عید)، (گلزار، لاله، باران، زمین، آسمان) برقرار است، همچنین بین دو واژه (جان و جهان) آرایه‌ی جناس دیده می‌شود.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- بازخوانی متن درس
- تقویت مهارت در شناخت رابطه معنایی واژگان
- تقویت شناخت ریشه واژگان
- تقویت مهارت املا

تمرین دوم :

- تقویت شناخت قافیه
- تقویت شناخت ردیف و گونه آنها
- در بیت یکم، «خرس» و «همجنس» قافیه و «را» ردیف حرفی است.
- در بیت دوم، «همسال» و «حال» قافیه و «او» ردیف ضمیری است.

تمرین سوم :

- بازخوانی متن درس
- تقویت درک و دریافت مفهوم بیت
- تقویت توانایی ارزیابی مفهوم بیت‌ها با یکدیگر

تمرین چهارم :

جدول

۳- مق	۲- با	۱- آسمان
۶- شیاتس (ستایش)	۵- انقلاب اسلامی	۴- را
۹- سو	۸- یاران	۷- غریبی
۱۲- نصیحت	۱۱- او	۱۰- یس

برای تأثیربخشی و ایجاد التذاذ ادبی، بهتر است برای آموزش این درس از روش‌هایی مانند روش کارایی گروه، بحث گروهی و ... همراه با خوانش دسته جمعی شعر بهره برد که تأثیرگذاری آن بیشتر است.

رسانه‌های آموزشی نیز مانند: کتاب درسی، گچ و تخته سیاه، مجموعه اشعار قیصر امین‌پور به خصوص «آینه‌های ناگهان»، فیلم سینمایی «ولایت عشق» ساخته مهدی فخیم‌زاده، مجموعه شعر سیدحسن حسینی، یا فیلم مستند انقلاب و مراسم تشییع و خاک‌سپاری امام خمینی (ره) می‌تواند در اثربخشی آموزش نقش بسزایی داشته باشد.

غزل: در لغت به معنی «عشق بازی و حدیث عشق و عاشقی گفتن» است. قافیه غزل، در پایان مصراع اول و تمامی مصراع‌های دوم قرار دارد و از این جهت کاملاً شبیه قصیده می‌باشد. غزل در قرن ششم ه.ق. رواج یافت. محتوای غزل در آغاز عاشقانه است. یعنی شاعر در آن از عشق خود به معشوق سخن می‌گوید، اما با ظهور «سنایی» شاعر عارف قرن ششم، معشوق زمینی غزل جای خود را به معشوق آسمانی می‌دهد و غزل عارفانه پدید می‌آید.

نکته ۱: موضوع غزل معمولاً بیان عواطف و احساسات، وصف طبیعت یا گفت‌وگو از روزگار جوانی است.

نکته ۲: تعداد ابیات غزل معمولاً بین هفت تا دوازده بیت است. ناگفته نماند کمیت، مرز غزل و قصیده را تعیین نمی‌کند بلکه محتوا، درون‌مایه و نوع بیان، تعیین کننده است.

نکته ۳: از انقلاب مشروطه به بعد، غزل، جنبه اجتماعی و سیاسی نیز به خود گرفت و کسانی چون «فرخی یزدی» به سرآیدن غزل اجتماعی پرداختند.

نکته ۴: برخلاف قصیده، در غزل، رعایت یک موضوع خاص و واحد، شرط نیست. شکل زیر نشان‌دهنده قالب غزل می‌باشد:

○ _____	○ _____
○ _____	_____
○ _____	_____
○ _____	_____
○ _____	_____

ردیف : ردیف را چنین تعریف کرده‌اند: «ردیف عبارت است از کلمه‌ای یا بیشتر، که مستقل باشد در لفظ و بعد از قافیه اصلی به یک معنی تکرار یابد.»

ردیف را باید یکی از ویژگی‌های بزرگ شعر فارسی دانست، در صورتی که بلای جان معانی و احساسات شاعر نباشد؛ زیرا از چند جهت به شعر زیبایی و اهمیت می‌بخشد:

۱- از نظر موسیقی: ردیف در حقیقت برای تکمیل قافیه به کار می‌رود و به‌طور قطع می‌توان ادعا کرد که حدود هشتاد درصد غزلیات خوب فارسی دارای ردیف هستند. اصولاً غزل بی ردیف به دشواری موفق می‌شود و اگر غزلی بدون ردیف زیبایی و لطفی داشته باشد، کاملاً جنبه استثنایی دارد.

۲- از نظر معانی و کمک به تداعی‌های شاعر: ردیف از سویی، شاعر را محدود می‌کند و آزادی معانی و تخیلات را از او می‌گیرد، از طرف دیگر آفاق بازتری در پیش چشم شاعر می‌آورد.

۳- از نظر ایجاد ترکیبات و مجازهای بدیع در زبان: یکی از نقش‌های ردیف، تأثیری است که در ایجاد تعبیرات خاص زبان شعر و توسعه مجازها و استعاره‌ها دارد.

قیصر امین‌پور، متولد دوم اردیبهشت ۱۳۳۸ هجری شمسی در «گتوند» خوزستان است. وی تحصیلات ابتدایی و متوسطه خود را در گتوند و دزفول به پایان برد، سپس به تهران آمد و در سال ۱۳۷۶ دکتری خود را در رشته زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه تهران اخذ کرد. او فعالیت هنری خود را از حوزه اندیشه و هنر اسلامی در سال ۱۳۵۸ آغاز کرد. در سال ۱۳۶۷ سردبیر مجله سروش نوجوان شد و در همین سال در دانشگاه الزهرا(س) و دانشگاه تهران به تدریس پرداخت.

در سال ۱۳۸۲ نیز به عنوان عضو فرهنگستان زبان و ادب فارسی انتخاب شد. اولین مجموعه شعرش را با عنوان «تنفس صبح» که بخش عمده آن غزل و حدود بیست قطعه شعر آزاد بود توسط انتشارات حوزه هنری در سال ۶۳ منتشر کرد و در همین سال، دومین مجموعه شعرش یعنی «در کوچه آفتاب» را در قطع پالتویی توسط انتشارات حوزه هنری وابسته به سازمان تبلیغات اسلامی به بازار فرستاد. در سال ۱۳۶۵ «منظومه ظهر روز دهم» توسط انتشارات «برگ» وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به بازار آمد که شاعر در این منظومه بیست و هشت صفحه‌ای، ظهر عاشورا، غوغای کربلا و تنهایی عشق را به عنوان جوهره سروده بلندش در نظر می‌گیرد. سال ۱۳۶۹ برگزیده دو دفتر «تنفس صبح» و «در کوچه آفتاب» با عنوان «گزیده دو دفتر» شعر، از سوی انتشارات سروش منتشر می‌شود.

مجموعه «آینه‌های ناگهان»، امین‌پور را به عنوان شاعری تأثیرگذار در طیف هنرمندان پیشرو انقلاب تثبیت می‌کند.

در اواسط دهه هفتاد، دومین دفتر از اشعار امین‌پور با عنوان «آینه‌های ناگهان ۲» منتشر می‌شود

که حاوی اشعاری است که بعدها در کتاب‌های درسی به عنوان نمونه‌هایی از شعرهای موفق نسل انقلاب دیده می‌شود. آینه‌های ناگهان، تحوّل کیفی و کمتی امین‌پور را بازتاب می‌دهد؛ در این مرحله، امین‌پور به درک روشن‌تری از شعر و ادبیات می‌رسد. اشعار این دفتر، نشان از تفکر و اندیشه‌ای دارد که در ساختاری نو عرضه می‌شود. در همین دوران است که برخی از اشعار وی همراه با موسیقی تبدیل به ترانه‌هایی می‌شود که زمزمه لب‌های پیر و جوان می‌گردد. پس از تثبیت و اشتها، ناشران معتبر بخش خصوصی علاقه خود را به چاپ اشعار امین‌پور نشان می‌دهند و در اولین گام، انتشارات «مروارید» گزینه اشعار او را در کنار گزینه اشعار شاملو، فروغ، نیما و... به دست چاپ می‌سپارد که در سال ۷۸ وارد بازار می‌شود. «گل‌ها همه آفتابگرداند» نیز در سال ۸۱ از سوی انتشارات مروارید منتشر شد که به چاپ‌های متعدّد رسید و با استقبال خوبی روبه‌رو گردید. دو کتاب «دستور زبان عشق» و «سنت و نوآوری در شعر معاصر»، به ترتیب در سال ۱۳۸۴ و ۱۳۸۶ به چاپ رسیده‌اند. سرانجام این شاعر بزرگ، در پاییز ۱۳۸۶ درگذشت و در محل تولّد خویش به خاک سپرده شد.

ویژگی سخن: قیصر امین‌پور، پیش از آنکه به عنوان شاعر کودک و نوجوان به شمار آید در جامعه ادبی امروز به سبب ویژگی‌های شعری‌اش شناخته شده است و شعرهای عمومی وی بیشتر از شعرهای کودکانه و نوجوانانه‌اش بر سر زبان‌هاست. از نیمه دوم دهه شصت بود که قیصر امین‌پور به ثبات زبان و اندیشه در شعر دست یافت. هر چند جامعه ادبی او را به عنوان یک ادیب و استاد دانشگاه می‌شناخت ولی حوزه ادبیات کودکان و نوجوانان، قیصر را از آن خود می‌داند. دو دفتر «به قول پرستو» و «مثل چشمه - مثل رود» آوازه خوبی دارند.

در طلیعه دفتر «به قول پرستو»، شاعر با طرح چند پرسش ارتباط خود را با مخاطب آغاز می‌کند:

چرا مردم قفس را آفریدند؟ چرا پروانه را از شاخه چیدند؟

چرا پروازها را پر شکستند؟ چرا آوازها را سر بریدند؟

قالب‌های مورد علاقه امین‌پور عبارت‌اند از: چهارپاره، غزل، دو بیتی، قالب نیمایی، مثنوی.

ویژگی‌های شعری

الف) مضمون بکر، هوشیاری و دقت نظر امین‌پور، از او شاعری مضمون‌یاب و نکته‌پرداز ساخته است. مضمون‌یابی و نکته‌پردازی وی از نوعی نیست که او را از واقعیت‌ها دور ساخته و نازک اندیشی‌های معماگونه را به ذهن و زبانش راه دهد. ویژگی زبان او در عین سادگی و روانی، از زیبایی

چشمگیری برخوردار است. مانند شعرهای «لحظه سبز دعا»، «حضور لاله‌ها»، «لحظه شعر گفتن» و... (ب) برخی بر این باورند که هر چه بوده، گذشتگان و دیگران سروده و نوشته‌اند. پس آنچه سروده و نوشته می‌شود، تازگی و طراوت ندارد و دست کم، تفسیری از آثار آنان است. اما دیدگاهی دیگر هست که می‌گوید: همه چیز را همگان داند و همگان هنوز زاده نشده‌اند. قیصر، یکی از شاعرانی است که به نوآوری پرداخت. در قطعه «راه بالا رفتن» این نوگرایی در مضمون و اندیشه آثار او دیده می‌شود. (ج) امین‌پور در شعرهایش می‌کوشد از زبان سلیس و روان استفاده کند و به کار گرفتن کنایات و اصطلاحات متداول زبان، به باروری و تأثیرگذاری شعر او کمک کرده است. او در شعر «بال‌های کودکی» بیش از هر شعری، فرهنگ زبانی توده مردم را به کار گرفته است. (د) گوناگونی موضوعات برگزیده او، عام و متعلق به نوجوانان و مردم است و تازگی و طراوت خوبی دارد که فعالیت و حجم ذهنیت او را نشان می‌دهد.

هـ) یکی از راه‌های ارتباط با کودکان و نوجوانان در شعر، استفاده از وزن و واژه‌های موزون و خوش‌آهنگ است. امین‌پور از این ویژگی اوزان در شعرهایش استفاده کرده است:

خلاصه خوبی‌ها برای امام خمینی، از کتاب «تنفس صبح» در زیر می‌آید:

لبخند تو خلاصه خوبی‌هاست	لختی بخند، خنده گل زیباست
پیشانی‌ت تنفس یک صبح است	صبحی که انتهای شب یلداست
در چشمت از حضور کبوترها	هر لحظه مثل صحن حرم غوغاست
رنگین کمان عشق اهورایی	از پشت شیشه دل تو پیدا است
فریاد تو تلاطم یک طوفان	آرامش تلاوت یک دریاست
با ما بدون فاصله صحبت کن	ای آنکه ارتفاع تو دور از ماست

قیصر امین‌پور، در حوزه شعر کودک و نوجوان نامی آشناست ولی مانند بعضی از شاعران، در حوزه شعر کودک مکث چندانی از خود نشان نداد و بیشتر توجه خود را به نوجوانان معطوف داشت. از نمونه آثار او در بخش شعر نوجوان می‌توان به: «مثل چشمه، مثل رود» (۱۳۶۸)، «به قول پرستو» (۱۳۷۵) و... اشاره نمود.

پیدای پنهان

۱۴

درس چهاردهم

اهداف آموزشی

- ۱- تقویت توانایی دریافت مفهوم کلی متن و اجزای آن (تفکر)
- ۲- تقویت توجه مثبت نسبت به ارزش‌ها و آموزه‌های اسلامی (ایمان)
- ۳- خوانش متن با لحن مناسب (عمل)
- ۴- آشنایی بیشتر نسبت به نظم و هماهنگی در ساختار جهان آفرینش (علم)
- ۵- به کارگیری رفتارهای مناسب اخلاقی با پیروی از پیشوایان دینی (اخلاق)
- ۶- آشنایی بیشتر با قید در ساختار جمله (علم)
- ۷- کاربست آموزه‌های محتوایی درس در حوزه مهارت‌های نوشتاری، گفتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روشن‌سازی طرز تلقی
- بارش فکری
- کارایی گروه و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی کوتاه درباره شگفتی‌ها و نظم جهان به نمایش درآید، تدریس را پویاتر می‌سازد.

درنگی در متن

این درس، گزیده‌ای از بخش‌های مختلف کتاب «توحید مفضل» است. در بند آغازین درس، سبب نگارش کتاب به فشرده‌گی بیان شده و دارای لحنی روایی - آموزشی است. بخش عمده متن درس، ترجمه سخنان گران‌سنگ امام جعفر صادق (ع) است که علامه مجلسی آن را به فارسی برگردانده و دارای لحنی تعلیمی است. متن، بیان گفت‌و شنودی است که در یک سوی آن راهبر و راهنما قرار دارد و در دیگر سو راهجویی که حقیقت را می‌طلبد؛ حقیقتی که شگفتی‌های آفرینش را از پیکره و اعضا تا روح و روان انسان و شگفتی‌های جهان را آشکار می‌سازد.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- بازخوانی متن
- دقت در انتخاب واژه‌ها
- تقویت مهارت در حوزه نوشتار واژه‌ها

تمرین دوم :

- آشنایی بیشتر با قید
  - تقویت شناخت ارکان جمله
  - تجزیه جمله به ارکان سازنده آن
- از راه‌هایی که در این تمرین می‌توان به دانش‌آموزان کمک کرد، این است که قید را می‌توان از جمله حذف کرد، بی‌آنکه در مفهوم جمله خللی به وجود آید.

تمرین سوم :

- خوانش صحیح متن
- تقویت شناخت پیام جمله
- تقویت مهارت نوشتاری

کتاب «توحید مفضل»، منسوب است به یکی از شاگردان امام صادق (ع) به نام «مفضل بن عمر الجعفی الکوفی» که از طریق محمد بن سنان نقل شده است. مفضل چهار جلسه نزد حضرت صادق (ع) شتافت و سخنان ایشان را که در پاسخ به انکارهای یکی از دهریون معاصر امام بود، یادداشت کرد. متن حیرت‌انگیز این کتاب، مورد تأیید علما واقع شده است، از جمله سیدین طاووس (وفات ۶۶۴ هجری) که آن را حیرت‌انگیز خوانده است. علامه محمد باقر مجلسی (۱۱۱۰ هجری) آن را برای استفاده عموم به فارسی ترجمه کرده و در برخی موارد سخنان حضرت را شرح داده است. مفضل بن عمر، از خواص شاگردان امام صادق (ع) بوده است.

دعوت مردم به تأمل و تدبر درباره اشیا و موجودات پیرامون خود، یک شیوه قرآنی است. با یک نگاه در می‌یابیم که قرآن کریم بارها و بارها مردم را به تدبر و نگرستن در چیزهایی فراخوانده که مردم در طول روز و بلکه هر لحظه و هر ساعت با آن در تماس هستند. قرآن کریم مردم را تشویق می‌کند که به «شتر»، «آسمان»، «کوه‌ها»، «زمین» و ... بنگرند. نظم، تدبیر، حکمت و هماهنگی در جهان را دریابند که همه اجزا از سما تا سمک با حکمت و شگفتی همراه است. با اندیشیدن در همین نظم و حکمت حاکم بر همه عالم است که می‌توان به آفریننده هستی راه یافت.

در کتاب توحید مفضل، امام در جلسه نخست به بیان آفرینش جهان و خلقت انسان و اعضای بدن او مانند دستگاه گوارش و حواس پنج‌گانه می‌پردازد، در جلسه دوم به بیان شگفتی‌های جهان حیوانات مانند خزندگان و چهارپایان اشاره می‌کند، در جلسه سوم شگفتی‌های آسمان و زمین را می‌نمایاند و در جلسه چهارم، به بیان حقیقت مرگ و زندگی و تفاوت حس و عقل در شناخت جهان هستی اشاره دارد.

شیخ محمود شبستری از عرفا و شعرای نامی قرن هفتم و هشتم هجری است. شبستری پس از کسب دانش در تبریز به مسافرت در شهرهای مختلف پرداخت و در سفر به مصر، شام و حجاز، از علما و مشایخ این سرزمین‌ها کسب دانش توحید کرد. شبستری پس از بازگشت به تبریز، در سال ۷۲۰ هجری در ۳۳ سالگی وفات یافت و در شبستر میان باغچه گلشن و در جوار مزار استادش «بهاءالدین یعقوبی تبریزی» مدفون شده است. آثار منظوم او عبارت‌اند از: گلشن راز و سعادت‌نامه و از آثار منشور او می‌توان به «حقّ الیقین فی معرفة رب العالمین» و «شاهد یا شاهدنامه» اشاره داشت.

گلشن راز با وجود اینکه کتاب منظوم بسیار کوچکی است که تعداد ابیات آن شاید به هزار بیت نرسد، اما شهرتی که نصیب این کتاب کوچک شده، تنها نصیب معدودی از کتاب‌های منظوم عرفانی گردیده است. شبستری با سرودن این کتاب کوچک، از شعرای عرفانی مشهور شمرده می‌شود. وی این کتاب را در پاسخ به پرسش‌های «امیر حسین حسینی هروی» از عارفان و فاضلان زمان خود سروده است.

قید

قید، کلمه‌ای است که برای مقید ساختن فعل یا شبه فعل یا قید و صفت وضع شده باشد و بر معنای آنها چیزی از قبیل زمان و مکان و کم و کیف و دیگر اوصاف بیفزاید.

گروه‌های قیدی از نظر نوع ساختمان دو گونه‌اند:

الف) گروه قیدی نشانه‌دار

ب) گروه قیدی بی‌نشانه

الف - گروه قیدی نشانه‌دار خود چهار نوع است:

۱- کلمات تنوین‌دار عربی: اتفاقاً، احیاناً، انصافاً، تقریباً، اصلاً

۲- پیشوند + اسم: با ادب، به سرعت، با زحمت، به سختی

۳- متمم‌های قیدی (حرف اضافه + اسم یا ضمیر): تا اندازه‌ای، به کجا، با که، بی‌کتاب، از صمیم

قلب، به وسیله

۴- واژه‌های مکرر: آهسته آهسته، تندتند، دسته دسته، دانه دانه، اندک اندک

ب - گروه قیدی بی‌نشانه، خود سه نوع است:

۱- قیدهای مختص: این واژه‌ها در جمله، تنها قید واقع می‌شوند؛ مانند: فقط، بارها، آن‌طور،

همواره، آن‌گاه، گاهی، ناگاه، خیلی، چرا، گویی، کمابیش، نیز، لاقلاً، بالاخره

۲- گروه قیدی مشترک با گروه اسمی: این واژه‌ها اگر یکی از نقش‌های اسم را بپذیرند، گروه

اسمی‌اند، در غیر این صورت، گروه قیدی‌اند: دیشب خیلی طولانی بود. (گروه اسمی)

دیشب به برادرم تلفن زدم. (قید)

۳- گروه قیدی مشترک با صفت؛ مانند: پایین، نزدیک، همراه، بسیار، تنها، زیاد، زیبا، خوب،

بد، آهسته

قیدها از نظر مفهومی که به فعل جمله می‌افزایند، انواعی دارند که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

قید زمان، مکان، حالت، مقدار، تکرار، تأکید، یقین، تردید، پرسش و ...

شعرخوانی بود قدر تو افزون از ملایک

شعرخوانی و حکایت چند هدف را دنبال می‌کند. از جمله می‌توان به ایجاد التذاذ ادبی در کلاس، پرورش مهارت زبانی خواندن، ترغیب به مطالعه و تشویق دانش‌آموزان به رجوع به منبع اصلی شعر و حکایت اشاره کرد.

– در شعرخوانی توصیه می‌شود دانش‌آموزان به‌طور دسته جمعی شعر را هم‌نوا با هم بخوانند یا نیمی از کلاس مصراع اول و نیم دیگر مصراع دوم را بخوانند.

بابا طاهر: عارف و شاعر ایرانی و دوبیتی‌سرای اواخر سده چهارم و اواسط سده پنجم هجری و معاصر «طغرل سلجوقی» است. اشعار بابا طاهر به لهجه همدانی یا به لهجه‌ای از زبان «لکی» سروده شده‌اند. «بابا» لقبی بوده که به پیروان وارسته می‌داده‌اند و در میان مردم لک، لقب بابا به پیران و مرشدان اهل حق، نسبت داده می‌شود.

بیشترین شهرت بابا طاهر به خاطر دوبیتی‌های عوام‌فهم و خواص‌پسند اوست. مضامین اشعار او عبارت‌اند از: کوه و صحرا و گل و گیاه، عواطف لطیف و احساسات رقیق، درویشی و قلندری و ملامتی، حسرت وصال، اعتراف به گناه و پوزش از خدا، شور جذبه‌های عشق افلاطونی و ...

ادبیات

فصل آزاد

ادبیات بومی ۲

<p>تورا پیام بر صد عز و احترام اعد ز خاک پاک نیاکان، تورا سلام اعد</p>	<p>بر عوش باش که ایدان تورا پیام اعد نیم سج که بر سر زمین ما گذرد</p>
---	--

ملک الشعراء بهار

درس آزاد

این درس، ایستگاه اندیشیدن، درنگ کردن و آفریدن است. میدان فراخی است تا هر دانش‌آموز با نظارت و هدایت معلم، آن پاره‌نادره و احتمالات قلم افتاده نمودهای فرهنگی و جلوه‌های آداب و رسوم و سنت‌های بومی - منطقه‌ای خود را پدیدار کند و یا به بازشناسی و معرفی چهره‌های فکر و فرهنگ و ادب دیار خویش بپردازد؛ بنابراین درس آزاد، مجال است تا دانش‌آموز و معلم به یاری هم، به فراخور ذوق و علاقه، دلبستگی‌های فرهنگی بومی و نیازها و بایسته‌هایی که در دیگر درس‌ها به چشم نیامده‌اند، یا نیاز به دگرباره و دقیق‌تر و عمیق‌تر دیدن دارند را بازگو نمایند.

به بیان دیگر درس آزاد، فرصتی است تا دانش‌آموز و معلم در تألیف کتاب مشارکت داشته باشند و هر یک خود را در شکل‌گیری کتاب سهیم ببینند و کتاب را از آن خود بدانند؛ به‌گونه‌ای که دانش‌آموزان پس از تألیف درس آزاد می‌توانند نام خود را در ردیف نام پدیدآورندگان کتاب ثبت کنند. برپایه آنچه گفته شد، اهداف درس آزاد را می‌توان بدین گونه برشمرد:

- ۱- تشخیص کاستی‌های احتمالی کتاب و اقدام به تولید محتوای مناسب
- ۲- پرورش توانایی تولید ماده‌ی درسی در دانش‌آموزان با نظارت و هدایت دبیران
- ۳- پاسخ به نیازهای دبیران، دانش‌آموزان و اولیا
- ۴- بهره‌گیری از مشارکت همکاران در تألیف کتاب
- ۵- بهره‌گیری از تعامل دانش‌آموز و خانواده در سازماندهی و تألیف کتاب
- ۶- آشنایی با برخی از نمودهای فرهنگی و جلوه‌های آداب و رسوم و سنت‌های بومی

یا منطقه‌ای

- ۷- شناخت بیشتر شخصیت‌های علمی و فرهنگی محل زندگی
- ۸- توجه عمیق‌تر به لهجه، گویش و نشانه‌های زبان محلی
- ۹- پرورش توانایی نویسندگی و بهره‌گیری از تفکر، نقد و تحلیل
- ۱۰- ایجاد علاقه نسبت به فرهنگ محلی، فولکلور و آثار ادبی و زبانی منطقه‌ای.

روش‌های تولید درس آزاد

برای نوشتن و تولید درس آزاد، یکی از روش‌های زیر پیشنهاد می‌شود:

- ۱- هر دانش‌آموزی به صورت مستقل و فردی برای تولید درس آزاد اقدام نماید.
  - ۲- دانش‌آموزان به صورت گروهی و با مشارکت تمام افراد گروه (تقسیم‌بندی دانش‌آموزان کلاس به چند گروه) برای تولید درس آزاد اقدام نمایند.
  - ۳- تولید درس در کلاس (نظر دانش‌آموزان با راهنمایی و رهبری معلم)
- توجه: طرح موضوعاتی متناسب با عنوان و محتوای فصل در حوزه فرهنگ، زبان و آداب محلی، نیازهای ویژه دانش‌آموزان و ناگفته‌های کتاب، در این قسمت پیشنهاد می‌شود.

ادبیات جهان

ادبیات جهان

ای جوانان غم جان من و جان ما
آتش در سینه دارم از نیاکان ما

چون چراغ لاله سوزم در خیابان ما
حلقه گردن زیند، ای دیکران آب و گل

علامه محمد اقبال لاهوری، شاعر پاکستانی

آرزو

۱۶

درس شانزدهم

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با نمونه‌ای از افکار و اندیشه جهانی از طریق مطالعه آثار ادبی (علم)
- ۲- تقویت مهارت خواندن متون مشهور ادبی با لحن مناسب (عمل)
- ۳- توانایی تطبیق مفاهیم و ارزش‌های متون ادبیات جهان با ادبیات ایران (تفکر)
- ۴- تقویت نگرش مثبت نسبت به مطالعه آثار برجسته ادبیات جهان و تأمل در مفاهیم آن (باور)
- ۵- رعایت اخلاق پژوهشی در حوزه زندگی فردی، منطقه‌ای و جهانی (اخلاق)
- ۶- شناخت بیشتر واژگان ساده، مشتق و مرکب (علم)
- ۷- کاربردی‌ترین آموزه‌های محتوایی درس در حوزه مهارت‌های نوشتاری، گفتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روش پرسش و پاسخ
- روش بحث گروهی
- روش کارایی گروه
- روش قضاوت عملکرد و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با نویسنده، درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ... . روش پرسش و پاسخ: با استفاده از این روش معلم می‌تواند در پایان هر بند از شعر، سؤالی درباره موضوع آن بند مطرح کند و از دانش‌آموزان بخواهد بعد از تفکر و تجزیه و تحلیل بند، پاسخ خود را ارائه دهند. این روش، مهارت و دقت گوش دادن و قدرت بیان دانش‌آموز را تقویت می‌کند و قدرت تجزیه و تحلیل و نقد و بررسی او را بالا می‌برد. طرح سؤال از جانب معلم و تجزیه و تحلیل دانش‌آموز سبب درک و فهم بیشتر و بهتر مفهوم شعر خواهد شد.

روش بحث گروهی: این شعر از نظر اخلاقی و اجتماعی شعر مناسبی است و اصول ارزشمندی را که انسان برای پیشبرد زندگی خود به آن نیازمند است، در خود جای داده است. به دلیل تنوع موضوعات مطرح شده، شرایط لازم را برای برقراری ارتباط با احساسات و عواطف قلبی و روحی دانش‌آموز دارد و می‌تواند از جانب آنان مورد تجزیه و تحلیل و نقد و بررسی قرار گیرد؛ بنابراین روش بحث گروهی، روش سودمندی برای ارائه آن است.

معلم می‌تواند دانش‌آموزان را به گروه‌های مختلف تقسیم کند و با طرح سؤالات گوناگون از موضوعات بندها این فرصت را برای دانش‌آموزان ایجاد کند که وارد بحث شوند و با یکدیگر به تبادل نظر بپردازند. در پایان با بیان نظر از سوی نماینده گروه‌ها، دانش‌آموزان می‌توانند نظر یکدیگر را تصدیق یا رد کنند. با این روش می‌توان شیوه درست کار گروهی را نیز به آنان آموخت.

روش کارایی گروه: معلم، دانش‌آموزان را به گروه‌های مختلف تقسیم می‌کند و هر بند را با طرح پرسش‌های مناسب در اختیار گروه قرار می‌دهد. سپس دانش‌آموزان به طور فردی پاسخ‌ها را آماده می‌کنند و در گروه خود به بحث و تبادل نظر می‌پردازند. نظر ایشان از طرف اعضای گروه تأیید یا رد

می‌شود (بحث و تبادل نظر در داخل خود گروه انجام می‌شود) در پایان معلّم است که با توجه به متن، پاسخ پایانی و درست را بیان می‌کند.

روش قضاوت عملکرد : برای تدریس این درس، روش قضاوت عملکرد می‌تواند شیوه مناسبی باشد. به نظر می‌رسد دانش‌آموزان خیلی راحت می‌توانند با موضوعات مطرح شده ارتباط برقرار کنند و با طرح این سؤال که آیا از دیدگاه آنان، این شعر یک شعر خوب و دلنشین تلقی می‌شود یا نه؟ چرا؟ دانش‌آموز با نقد و بررسی، و تجزیه و تحلیل و ارائه ملاک‌های ارزیابی و قضاوت، شیوه نقد از سوی معلّم به آنان آموخته می‌شود.

شعر و ادبیات یک نیاز روحی برای بشر است. دوستی و داشتن روابط دوستانه همیشه ضرورت دارد و سلامت روحی افراد در گرو ارتباط دوستانه داشتن است. انسان با تنها زندگی کردن و انزوانشینی نمی‌تواند خود را بشناسد. وی باید خود را در آینه وجود دیگران ببیند، پس همیشه سعی می‌کند راه‌هایی برای حفظ بهتر و بیشتر این نوع پیوندها در پیش بگیرد. طرح و بیان موضوعات عاطفی و اخلاقی، نزد همگان مقبولیت خاص دارد، پس این شعر از شعرهایی است که بر دل می‌نشیند و هر دانش‌آموز قادر خواهد بود براساس نظر، سلیقه و خصوصیت اخلاقی و رفتاری خود آن را مورد ارزیابی قرار دهد و براساس معیارهای علمی و روان‌شناسانه و معیارهای عاطفی و احساسی نظرات متفاوتی ارائه دهد.

روش و احداکار : در ارزشیابی پایانی درس می‌توان از این روش استفاده کرد و از دانش‌آموزان خواست تا درباره محتوا و پیام این درس و نیز زندگی و شخصیت شاعر تحقیق کنند.

درنگی در متن

شاعر سعی کرده است بگوید، بنویسد، حرف بزند و از این طریق حس پنهان خویش را به دیگران منتقل کند. او تلاش کرده است که مخاطبانش مثل یک دوست صمیمی گوش شنوایش شوند. او می‌آموزد که باید به دوستان احترام گذاشت و برای ایشان آرامش خاطر ایجاد کرد و سعی کرده است با زبان مردم حرف بزند تا افراد جامعه را به سمتی هدایت کند که به کمال و انسانیت برسند. چراکه شاعر زبان و قلم مردم است.

در این دنیای وانفسای کنونی که همه با هم بیگانه‌اند، عشق و محبت رنگ باخته است، صفت‌های خوب کم رنگ شده‌اند و همه در لاک خود فرو رفته‌اند، یادآوری این تفاوت برای بیداری وجدان‌های

خفته، ضروری به نظر می‌رسد. شاعر بر اساس اولویت، نیازمندی‌های زندگی بشری را بیان می‌کند. این شعر به نوجوانان و جوانان امروزی می‌آموزد که آنچه در زندگی جوامع بشری مهم است و حیات انسان بر آن استوار است عشق، دوستی و مهرورزی است و این انسان است که بار امانت الهی را بر شانه‌های خسته خود به دوش می‌کشد.

باید همه بدانند که حس نوع دوستی ایجاب می‌کند که همواره بهترین‌ها را برای دیگران آرزو کنیم. این شعر از نظر معنی و مفهوم با شعر زنگ آفرینش در کتاب هفتم ارتباط موضوعی دارد. نکته دوم درس، بیان این مطلب است که اگر دیگران را دوست داشته باشی، آنها نیز دوست خواهند داشت.

آنچه در روابط دوستانه مهم به نظر می‌آید این است که یک دوست مهربان، معتمد، مفید و موثق باشد به طوری که حریم ما را محترم بشمارد. دوستی به اعتماد دو سویه نیاز دارد و در گرو زمان است. دوستی به مانند درختی است که با گذشت زمان رشد می‌کند و ریشه آن محکم تر می‌شود.

شاعر سعی کرده است عینک خوش بینی را بر چشمان خود داشته باشد تا از وجود کسانی که در لباس دشمن در اطرافش هستند به عنوان افرادی مفید یاد کند. دوستان همواره سعی می‌کنند تمام آنچه در آینه وجود ما نقش می‌بندد، را زیبا جلوه دهند و این تأیید و تصدیق دوستانه سبب می‌شود که بسیاری از نقایص فرد پنهان بماند، اما دشمنان به هر دلیل، نکاتی را یادآور می‌شوند که سبب می‌شود غرور کاذب فرد شکسته و متوجه نقایص خود شود که به مرور سبب اصلاح فرد خواهد شد.

در بند دیگر از شنونده و خواننده می‌خواهد که همواره صبوری و شکیبایی را پیشه کند و در برابر اشتباهات دیگران بردبار باشد که حس گذشت و بخشش را در خواننده تقویت می‌کند.

شاعر در بند دیگر آرزو می‌کند که انسان قدر دوران حال را بداند و معتقد است زندگی روند طبیعی خود را طی خواهد کرد. مراحل زندگی، یکی پس از دیگری از راه خواهد رسید و انسان را تشویق می‌کند که همواره در زمان حال زندگی کند و در حسرت آینده نباشد، زیرا که دیر یا زود هر دوره پشت سر گذاشته خواهد شد، مهم این است که هر مرحله با چه کیفیتی سپری شود.

او همه را دعوت می‌کند که دیگران را از وجود خود بهره‌مند سازد و از آنچه در اطرافشان است نهایت استفاده را ببرند. شاید گوش جان سپردن به آوای مرغ سحری در سکوت مطلق شب ایجاد یک ارتباط معنوی بین انسان و خالق عالم هستی باشد و این، یک احساس لطیف و زیبا به انسان می‌دهد و انسان وقتی می‌بیند شب با تمامی سیاهی و تاریکی اش رخت سفر بر می‌بندد و جای خود را به روز روشن می‌دهد، عظمت و بزرگی خالق هستی را بیشتر به نظاره می‌نشیند.

شاعر از دوست خود می‌خواهد که دانه‌ای را در دل خاک بکارد و جریان رشد و تعالی آن را به تماشا بنشیند. او می‌خواهد روند و سیر جریان زندگی انسان را از کودکی تا پختگی و بزرگ شدن به او گوشزد کند و اینکه همان طور که یک دانه به طور طبیعی مراحل را سپری می‌کند تا به یک درخت تبدیل شود، انسان هم با مراقبت‌های خاص و ویژه، هر دوران را یکی پس از دیگری طی می‌کند تا به کمال برسد. او از دوست خود می‌خواهد که پول و ثروت را تحت اختیار خود و در جهت خوب و مثبت به کار بگیرد چون این انسان است که فرمانروای پول است زیرا اگر ثروت و سرمایه بر انسان حاکم باشد، آگاهی و معرفت را از انسان خواهد گرفت و انسان را به هر سمت و سویی که بخواهد می‌برد. در بند آخر نیز آرزو دارد که دوستانی خوب داشته باشد. دوستان واقعی همواره نقاط مشترکی با هم دارند. مانند: شکیبایی، احترام، اعتماد، پایداری، عشق و همدردی، انعطاف‌پذیری و سود رسانی، یکرنگی، عفو و بخشش. او بر این عقیده است که دوستان حقیقی تحت هیچ شرایطی از یکدیگر آزرده خاطر نمی‌شوند و در صورت رنجش نیز به راحتی چشم‌پوشی می‌کنند. وی معتقد است که همه اینها، جزء بهترین آرزوهاست و هر انسانی که یادکردهای گفته شده را دارا باشد، زندگی شایسته‌ای خواهد داشت.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم:

تمرین یکم:

– شناخت ریشه کلمه‌ها

– ساخت واژگان بر اساس ریشه کلمات

– تقویت مهارت املائی

غرّه: مغرور، غرور/ اعتماد: معتمد، عماد/ احساس: حس، محسوس/ اعتراض:

معارض، تعارض

تمرین دوم:

– بازخوانی متن

– تقویت درک و دریافت بند منتخب

– تقویت مهارت تفکر در بخش نوشتاری

تمرین سوم:

– تقویت شناخت واژه‌های ساده، مشتق و مرکب

– تقویت تجزیه و تحلیل واژه‌ها

– تقویت ساختارشناسی واژه‌ها

واژگان ساده: دشمن، فکر، ساده واژگان مشتق: پرده، شادمان، تعمیرگاه، نيزار،

آرزومند

واژگان مرکب: خدمتگزار، هواپیما، سردبیر، راه آهن، آبراه

اطلاعات تکمیلی

ویکتور هوگو (۱۸۸۵-۱۸۰۲ میلادی) مشهورترین شاعر رمانتیک قرن ۱۹ فرانسه و از بزرگ‌ترین ادیبان و نویسندگان جهان است. وی مردی آزادمش، آزادی‌خواه و طرفدار جدی اصلاحات اجتماعی به نفع طبقه محروم و رنج دیده بود که از ده سالگی به شعر گفتن پرداخت و در ۲۵ سالگی شاعری سرشناس شد. با وجود سن کم به عضویت فرهنگستان فرانسه درآمد و مدتی نماینده مجلس قانونگذاری این کشور بود. هوگو به دلیل مخالفت با ناپلئون سوم، ۲۰ سال از زندگی خود را در تبعید به سر برد. مهم‌ترین آثار او عبارت‌اند از بینوایان، گوژپشت نتردام، کارگران دریا و مردی که می‌خندد. کتاب بینوایان هوگو، سرگذشت مردم تیره‌روزی است که با دشواری‌های زندگی روبه‌رو بوده‌اند. بزرگ‌ترین قهرمان این کتاب «ژان والژان» نام دارد که مدت ۱۹ سال در زندان به سر برد و پس از تحمل سختی‌ها و آوارگی‌ها، راه شرافتمندانه‌ای برای زندگی پیدا کرد و کمر به خدمت اجتماع بست.

ویکتور هوگو در سال ۱۸۸۵ بعد از یک دوره بیماری با زندگی وداع گفت و او را در «پانتئون»،

آرامگاه بزرگان علم و ادب در فرانسه به خاک سپردند.

واج: به کوچک‌ترین واحد آوایی زبان گفته می‌شود که تمایز معنایی ایجاد کند، مانند: (پَر) و (بار) که هر یک از سه واج تشکیل شده است.
تکواژ: واحدی از زبان است که از یک یا چند واج ساخته می‌شود، مانند: من، م (ضمیر)، خانه، می، با.

تکواژها اقسامی دارند:

تکواژ آزاد:

۱- قاموسی مانند: قلم، درخت

۲- دستوری مانند: از، که

تکواژ وابسته:

۱- اشتقاقی مانند: مند، ستان

۲- تصریفی: مانند: ها، ان

«تکواژ آزاد» آن است که معنای مستقلی دارد و آنها را در فرهنگ‌ها به عنوان یک مدخل می‌توان جست‌وجو کرد، مانند: گل، مدرسه، میز، حسن.

«تکواژ وابسته» آن است که مستقل به کار برده نمی‌شود و همواره با یک تکواژ معنی دار مستقل

به کار می‌رود، مانند: «ش»، «مند»، «بی»، «ا» و «تر» در کلمات زیر:

دانش ← دان (تکواژ مستقل) + ش (تکواژ وابسته)

هنرمند ← هنر (تکواژ مستقل) + مند (تکواژ وابسته)

بی‌نیاز ← بی (تکواژ وابسته) + نیاز (تکواژ مستقل)

داناتر ← دان (تکواژ آزاد) + ا (تکواژ وابسته) + تر (تکواژ وابسته)

تکواژ وابسته اشتقاقی: تکواژ وابسته اشتقاقی آن است که در ساخت واژه جدید به کار می‌رود (واژه‌ساز) یا مقوله دستوری تکواژ آزاد را تغییر می‌دهد (مقوله ساز)، مانند:

کوش + ش (تکواژ اشتقاقی مقوله ساز) = کوشش

گل + ستان (تکواژ اشتقاقی واژه ساز) = گلستان

با (تکواژ اشتقاقی مقوله ساز) + هنر = باهنر

مرد + انه (تکواژ اشتقاقی مقوله ساز) = مردانه

تکواژ تصریفی: آن است که با پیوستن آنها به تکواژهای آزاد، واژه جدیدی ساخته نشود،

مانند: «تر، ان، ها، می، ی» در واژه‌های نرم‌تر، گیاهان، کتاب‌ها، می‌رفت، گنجشکی.

شازده کوچولو

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با داستان تخیلی شازده کوچولو (علم)
- ۲- توانایی مطالعه و خواندن آثار ارزشمند ادبیات جهان با لحن مناسب (عمل)
- ۳- پرورش روحیه بهره‌گیری مناسب از آثار ادبی برجسته جهان (اخلاق)
- ۴- تقویت علاقه نسبت به ساده‌زیستی و صمیمیت با دیگران (باور)
- ۵- تقویت توانایی مطالعه تطبیقی آثار ادبی و سنجش محتوای آنها (تفکر)
- ۶- تقویت کاربست آموزه‌های محتوای درس در فعالیت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روش تدریس کارایی گروه
- تدریس ایفای نقش
- روش تدریس پرسش و پاسخ و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس و نویسنده، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر کوتاهی از نمایش یا فیلم «شازده کوچولو» به تصویر کشیده شود، تدریس را جذاب‌تر می‌سازد.

درنگی در متن

شازده کوچولو، اثری خیال‌انگیز و زیباست که در خلال آن عواطف بشری به ساده‌ترین شکل، تجزیه و تحلیل شده است و عناصری که بر اثر غوطه‌ور شدن در علائق مادی از سجایای انسانی به دور افتاده‌اند، با نام (آدم‌های بزرگ) در قالب طنز بازگو شده است. شازده کوچولو، شعری است منثور و نثری است شاعرانه که سرشار از یک دنیا لطف و معنی است. این اثر، رؤیایی است راستین که در درون آدمی ریشه دوانده است. شازده کوچولو همان قدر که رؤیایی می‌نماید، آرزوهایش واقعی و لمس کردنی است و در کالبدی کوچک، تمام پاکی‌ها، زیبایی‌ها، حقیقت‌ها و احساس‌های راستین را در خود دارد و از دروغ‌ها، تظاهرها، فرومایگی‌ها و نابخردی‌های به ظاهر خردمندانه به دور است. سخنان شازده کوچولو، پرنده‌های سپیدی هستند که به هر سو می‌پرند و حقیقت و راستی را به آنهایی که شیفته زیبایی‌های دروندند، هدیه می‌کنند و با صدای شازده کوچولو می‌خوانند: «آنچه اصل است، از دیده پنهان است».

شازده کوچولو پس‌رکی است اهل یک سیاره کوچک که یک روز با گل سرخش قهر می‌کند و با پرواز پرنده‌های مهاجر به زمین می‌آید و دنبال دوست می‌گردد. در زمین با موجودات مختلف برخورد می‌کند و ماجراهایی برایش پیش می‌آید و در آخر می‌فهمد که چطور باید گلش را دوست داشته باشد.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- تقویت شناخت شکل صحیح واژگان
- تقویت مهارت در حوزه نوشتار واژگان

تمرین دوم :

- خوانش دقیق متن
- شناخت دقیق ارکان جمله
- تقویت شناخت قید

تمرین سوم :

- تقویت مهارت در شناخت زمان فعل‌ها
- تقویت کاربست فعل در زمان‌های گوناگون
- تقویت مهارت در نگاشت جمله‌ها با توجه به تغییر زمان فعل

اطلاعات تکمیلی

داستان تخیلی : داستان خیال و وهم یا فانتزی، دوری آگاهانه از دنیای واقعی را به نمایش می‌گذارد. این آثار با جهان واقعی اشیاء و اندیشه‌ها ارتباط اندکی داشته و با دنیای خیالی پری‌ها، جن‌ها، دیوها، کوتوله‌ها و غول‌ها و دیگر پدیده‌های غیر واقعی سروکار دارند.

داستان‌های خیال و وهم امروزی نوع تکامل یافته قصه‌ها و رُمانس‌های گذشته است. در قرون وسطی «رمانس»، به قصه‌های بومی و ملی کشورهای اروپایی گفته می‌شد و در ابتدا از آن با لحن تحقیرآمیزی در برابر انواع ادبی یونان و روم باستان یاد می‌کردند. در این نوع داستان (کوتاه و رمان) بیشتر به حوادث و اعمال غیر محتمل و خیالی توجه می‌شود، مثل «سفرنامه گالیور» و «داستان آلیس در سرزمین عجایب».

نوع دیگر آنها به واقع‌نمایی توجه بسیار دارند، مثل داستان‌های کوتاه «ادگار آلن پو» و بوف کور «هدایت». داستان‌های تخیلی به همان اندازه که بازتاب معنویت و انسان دوستی است، سرگرم‌کننده نیز هست. بهترین نمونه آن شازده کوچولو اثر «سنت اگزوپری» می‌باشد (عناصر داستان، جمال میرصادقی) آنتوان دو سنت اگزوپری در سال ۱۹۰۰ در شهر لیون، زاده شد. در چهارده سالگی مسئولیت تأمین هزینه خانواده به دوش او افتاد. خدمت نظام را در نیروی هوایی گذراند و فن خلبانی و مکانیک آن را یاد گرفت و به خدمت ارتش در آمد. زیبایی‌های طبیعت و مناظر متنوع جهان و آشنایی بیشتر با جامعه‌های مختلف الهام‌بخش طبع حساس و نکته‌سنجش گردید. سنت اگزوپری خلبان بود و در پروازهای متعدد با زیبایی‌های طبیعت و مناظر شگفت و نیز با مردم کشورهای مختلف آشنا شد و چون اندیشه توانا و ذهنی خیال‌پرداز داشت، به نویسندگی پرداخت و در این راه شهرتی به‌دست آورد. سنت اگزوپری بعد از تسلیم فرانسه به قوای آلمان، از آن کشور تبعید شد و به آمریکا رفت و در آن کشور سه کتاب نوشت که شازده کوچولو یکی از آن سه اثر است. سنت اگزوپری در یکی از پروازهایش گم شد و هرگز بازنگشت و این شاید آرزوی او بود. آسمان قربانی فرزانه‌ای پذیرفت.

روان خوانی

رابرت فیشر استاد رشته تعلیم و تربیت در دانشگاه است که تاکنون مجموعه‌های زیادی را تألیف کرده است از جمله «به بچه‌ها یاد بدهیم فکر کنند» و «به بچه‌ها یاد بدهیم یاد بگیرند».

بیاتا برآریم دستی زدل

نیایش

زمان	فعالیت دبیر	فعالیت دانش آموزان	رسانه‌ها	مراحل تدریس
۴ دقیقه	سلام و احوال‌برسی، حضور و غیاب، دقت در وضعیت جسمانی و روانی دانش‌آموزان	توجه به دبیر و اعلام حضور	دفتر حضور و غیاب	فعالیت‌های مقدماتی
۲ دقیقه	چگونه با خدا ارتباط برقرار می‌کنیم؟	پاسخ به سؤال دبیر	-	ارزشیابی تشخیصی با طرح یک سؤال
۵ دقیقه	تنظیم و به کارگیری دستگاه	مشاهده تصاویر مورد نظر	لوح فشرده و ابزار لازم	آماده سازی نمایش تصویری از نیایش یا خدا
۴ دقیقه	خواندن شعر و متن درس	توجه دبیر به خواندن شعر	کتاب درسی	معرفی و شروع درس
۵ دقیقه	کمک به دانش‌آموزان در تشکیل گروه	تشکیل گروه‌ها	-	گروه‌بندی دانش‌آموزان
۵ دقیقه	نظارت و راهنمایی	مطالعه شعر سعدی و نثر دکتر شریعتی توسط اعضای گروه به شکل انفرادی	کتاب درسی	مطالعه نیایش
۵ دقیقه	نظارت و راهنمایی	بحث گروهی در مورد ویژگی‌های متن در گروه	کتاب درسی	بحث گروهی
۵ دقیقه	نظارت و راهنمایی دانش‌آموزان	گفت‌وگو و بیان آموخته‌های خود برای دانش‌آموزان کلاس	کتاب درسی	بیان یافته‌ها
۳ دقیقه	نظارت و راهنمایی	به کارگیری لحن مناسب	کتاب درسی	خوانش متن
۴ دقیقه	مرور درس با طرح سؤال برای دانش‌آموزان	پاسخ به سؤالات دبیر	کتاب درسی	جمع‌بندی و خلاصه درس
۳ دقیقه	۱- نیایش دیگری انتخاب کنید و در کلاس بخوانید. ۲- شیوه خواندن نیایش را در منزل تمرین کنید.	توجه به سخنان دبیر و مشاهده تابلو کلاس	تابلو کلاس	تعیین تکلیف

در پایان دانش‌آموزان درحالی که دست‌های خود را به آسمان بلند کرده‌اند، با ایجاد فضای روحی و روانی مناسب، همراه با دبیر خود این نیایش را می‌خوانند.

فهرست منابع

- از ساقه تا صدر (شعر و زندگی شعرای تاجیکستان در قرن بیستم)، موسوی گرماردی، سیدعلی، انتشارات قدیانی، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۴.
- از صبا تا نیما، آرین پور، یحیی، انتشارات زوار، چاپ پنجم، ۱۳۷۲.
- امدادهای غیبی در زندگی بشر، مطهری، مرتضی، انتشارات صدرا، قم، ۱۳۵۴.
- با کاروان خُله، زرین کوب، عبدالحسین، نشر علمی، ۱۳۷۲.
- بهارستان جامی، تصحیح اسماعیل حاکمی، انتشارات اطلاعات، تهران، ۱۳۶۷.
- تاریخ ادبیات ایران، رضازاده شفق، صادق، انتشارات آهنگ، ۱۳۶۱.
- تاریخ ادبیات در ایران، صفا، ذبیح‌الله، نشر فردوس، ۱۳۶۳.
- تاریخ ادبی ایران (از سعدی تا جامی)، ادوارد براون، ترجمه علی اصغر حکمت، چاپ خانه بانک ملی ایران، تهران، ۱۳۲۷.
- تاریخ بیهقی، بیهقی، ابوالفضل، به کوشش دکتر علی اکبر فیاض، نشر علم، چاپ چهارم، ۱۳۷۴.
- تذکرة الاولیا، عطّار نیشابوری، فریدالدین محمد، به تصحیح محمد استعلامی، انتشارات زوار، چاپ هفتم، ۱۳۷۲.
- تذکرة الشعراء، دولتشاه سمرقندی، تصحیح محمد عباسی، انتشارات بارانی، ۱۳۳۷.
- چشمه روشن، یوسفی، غلامحسین، انتشارات علمی، چاپ ششم، ۱۳۷۴.
- چهار مقاله، نظامی عروضی سمرقندی، به اهتمام دکتر محمد معین، انتشارات امیرکبیر، چاپ دهم، ۱۳۶۹.
- حافظ‌نامه، خرّمشاهی، بهاء‌الدین، چاپ هفتم، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۵.
- حرفی از جنس زبان، میرجعفری، سید اکبر، نشر قو، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۶.
- خمسه نظامی، حکیم نظامی گنجوی، به کوشش وحید دستگردی، انتشارات علمی، بی تا.
- داستان‌هایی برای فکر کردن، رابرت فیشر، ترجمه سید جلیل شاهری لنگرودی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ اول، ۱۳۸۶.
- درآمدی بر ادبیات داستانی پس از پیروزی انقلاب اسلامی، اکبری شیلدره، فریدون، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۲.

— در حیطه کوچک پاییز در زندان، اخوان ثالث، مهدی، انتشارات بزرگمهر، تهران، چاپ پنجم، ۱۳۶۹.

— دستور زبان فارسی، وفایی، عباسعلی، انتشارات سمت، تهران، چاپ سوم، ۱۳۹۱.

— دیداری با اهل قلم، یوسفی، غلامحسین، انتشارات دانشگاه فردوسی، مشهد، ۱۳۶۱.

— دیوان الهامی کرمانشاهی (شرح منظوم حماسه کربلا)، سروده میرزا احمد کرمانشاهی متخلص به

الهامی، مقدمه، تصحیح و تحقیق امید اسلام پناه، ناشر میراث مکتوب، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۹.

— دیوان امام (مجموعه اشعار امام خمینی (ره)، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، چاپ پنجم، پاییز ۱۳۷۴.

— دیوان حافظ، خواجه شمس الدین محمد، به اهتمام محمد قزوینی — قاسم غنی، انتشارات زوار، چاپ اول، ۱۳۶۹.

— دیوان سنایی، ابوالمجد مجدود بن آدم سنایی، به کوشش مظاهر مصفا، تهران، امیرکبیر، ۱۳۳۶.

— دیوان ملک الشعراء بهار، انتشارات توس، چاپ دوم، ۱۳۶۸.

— دیوان ناصر خسرو قبادیانی، تصحیح مجتبی مینوی و مهدی محقق، دانشگاه تهران، چاپ پنجم، ۱۳۷۸.

— روش‌های نوین یاددهی — یادگیری، اکبری شلدره، فریدون، قاسم پورمقدم، حسین، علیزاده، فاطمه صغری، انتشارات فرتاب، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۹.

— ریاض العارفین، رضاقلی خان هدایت، چاپخانه آفتاب، ۱۳۱۶.

— زبان عرفان، فولادی، علیرضا، انتشارات سخن و فراگفت، تهران، ۱۳۸۹.

— شاخ نبات حافظ، برزگر خالقی، محمدرضا، انتشارات زوار، ۱۳۸۲.

— شازده کوچولو، اگزویری، آنتوان دوست، ترجمه احمد شاملو، انتشارات نگاه، چاپ دوم، ۱۳۷۶.

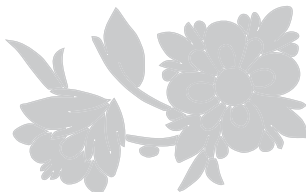
— شهری در آسمان، آوینی، سید مرتضی، انتشارات روایت فتح، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۳.

— فرج بعد از شدت، تنوخی، ابوعلی محسن، به کوشش اسماعیل حاکمی، انتشارات اطلاعات، چاپ دوم، ۱۳۵۵.

— فرهنگ توضیحی زبان شناسی کاربردی لانگ من، جک ریچارد، هایدی وبر...؛ ترجمه حسین وثوقی و دیگران، ترجمه و نشر کتاب، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۲.

— فنون بلاغت و صنایع ادبی، همایی، جلال‌الدین، انتشارات هما، تهران، ۱۳۸۶.

— قابوس‌نامه، عنصرالمعالی کیکاووس، به تصحیح غلامحسین یوسفی، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ هفتم، ۱۳۷۳.

- قصه‌های شیرین مثنوی مولوی، بازنویس: جعفر ابراهیمی (شاهد)، نشر پیدایش، چاپ دوم، ۱۳۸۷.
- کشف الاسرار و عدّة الابرار، مبدی، ابوالفضل رشید الدّین، به اهتمام علی اصغر حکمت، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، ۱۳۶۱.
- کلیله و دمنه، نصرالله مشی، تصحیح مجتبی مینوی، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۰.
- کلیات سعدی، مصلح بن عبدالله، تصحیح محمد علی فروغی، انتشارات ققنوس، چاپ ششم، ۱۳۷۶.
- کیمیای سعادت، غزالی، امام محمد، به کوشش حسین خدیو جم، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، ۱۳۹۳.
- گزینۀ اشعار قیصر امین‌پور، انتشارات مروارید، تهران، چاپ ششم، ۱۳۸۲.
- گنجینه سخن (منتخب آثار پارسی‌نویسان بزرگ)، صفا، دکتر ذبیح‌الله، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، ۱۳۶۳.
- گنج سخن (منتخب آثار شاعران بزرگ پارسی‌گوی)، صفا، دکتر ذبیح‌الله، انتشارات ققنوس، چاپ هشتم، ۱۳۶۷.
- مثنوی معنوی، مولانا جلال‌الدّین بلخی، تصحیح نیکلسون، انتشارات مولی، تهران، چاپ هشتم، ۱۳۷۰.
- مجمع الفصحاء، هدایت، رضاقلی خان، جلد ۴، به کوشش مظاهر مصفا، امیرکبیر، ۱۳۳۹.
- مجموعه کامل شعرهای سلمان هراتی، نشر دفتر شعر جوان، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۰.
- مرزبان نامه، سعدالدّین وراوینی، به کوشش خلیل خطیب رهبر، انتشارات صفی‌علیشاه، چاپ چهارم، ۱۳۷۰.
- موسیقی شعر، شفیع کدکنی، محمدرضا، انتشارات آگاه، چاپ چهارم، ۱۳۷۳، تهران.
- مهارت‌های آموزشی، شعبانی، حسن، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۲.
- نامه باستان، فردوسی، ابوالقاسم، به کوشش میرجلال‌الدّین کزازی، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۶.
- نفحات الانس، جامی، نورالدّین عبدالرحمان، مترجم تصحیح: محمود عابدی، اطلاعات، ۱۳۷۰.
- نگاهی تازه به دستور زبان فارسی، باطنی، محمدرضا؛ نشر آگاه، تهران، ۱۳۸۰.
- نیایش‌نامه (مجموعه شش جلدی گزیده‌ای از نیایش‌های منظوم و منثور ایران و جهان)، تحقیق و تدوین سیدرضا باقریان و جمعی از نویسندگان، ناشر مؤسسه فرهنگی دین‌پژوهی بشرا، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۷.
- هشت کتاب، سپهری، سهراب، انتشارات طهوری، تهران، چاپ دوازدهم، ۱۳۶۲.

